

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПРИЙМАК ВАДИМ АНАТОЛІЙОВИЧ

УДК 342.951:355

ДИСЕРТАЦІЯ

**Організаційно-правові засади запобігання корупції в органах
військового управління**

Спеціальність 081 – Право

Галузь знань 08 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

<p>Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело</p> <p>_____ Вадим ПРИЙМАК</p>	<p>Науковий керівник: ПРОХОРЕНКО Михайло Михайлович, кандидат юридичних наук, доцент</p>
--	--

АНОТАЦІЯ

Приймак В.А. Організаційно-правові засади запобігання корупції в органах військового управління. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 08 право за спеціальністю 081 «Право». – Національний університет оборони України. – Київ, 2024.

У дисертації проведено дослідження організаційно-правових засад запобігання корупції в органах військового управління. На підставі аналізу наукових та правових джерел виокремлено п'ять етапів розвитку розуміння категорії «корупція»: а) архаїчний, б) формування етичних складових управління, в) примітивізації; г) «одержавлення» корупції»; г) правового забезпечення добросовісної поведінки. Охарактеризовано наукові парадигми дослідження явища корупції відповідно до девіантного, ревізійністського, бівахіористського, законотворчого, конвенційного, кратологічного, кримінально-правового та економічного підходів.

У дисертації міститься авторська класифікація засобів правового регулювання запобігання корупції, які систематизовані за наступними критеріями: а) за правовим статусом суб'єктів запобігання корупції: вищі органи державної влади, спеціалізовані антикорупційні органи, правоохоронні органи, органи військового управління; б) за правовою природою застосовуваних засобів: обов'язки, заборони, обмеження, пільги, покарання; в) за формою правових засобів: правові норми, правозастосовні акти, юридичні факти; г) за особливостями впливу на суспільні відносини: матеріальні і процесуальні.

Орган військового управління відповідно до сучасного стану реформування оборонного сектору визначено як підсистему сектору безпеки і оборони, яка безперервно здійснює керівництво та управління визначеними силами і засобами з метою успішного досягнення поставлених цілей у визначені строки, та сформульовано властивості

означених органів, до яких слід віднести наступні: а) місією органів військового управління є зменшення стану невизначеності та ентропії управлінської системи; б) органи військового управління діють безперервно і постійно; в) єдиноначальність у діяльності органів військового управління поєднується з можливістю самостійно приймати та реалізовувати рішення в межах оперативної або тактичної мети, сформульованої вищим командуванням (тут знаходять свій прояв дискреційні повноваження досліджуваних органів управління); г) планування діяльності органів військового управління здійснюється на основі оперативних, бойових та спеціальних спроможностей; ґ) органи військового управління мають відповідати вимозі сумісності для спільних дій у складі національних і багатонаціональних сил та формувань. Систему запобігання корупції в органах військового управління розглянуто в інституційному та змістовному аспектах.

Сформульовано поняття суб'єктів запобігання корупції в органах військового управління як спеціально уповноважених законом колективних суб'єктів та посадових осіб, на яких покладено правомочність здійснювати діяльність, спрямовану на підвищення прозорості та підзвітності органів військового управління, укріплення системи демократичного цивільного контролю, зміцнення доброчесності військовослужбовців та удосконалення антикорупційного законодавства.

Охарактеризовано сукупність обмежень та заборон як правових засобів запобігання корупції, особливості застосування таких обмежень до військовослужбовців.

Розглянуто специфіку проявів корупції у сфері проходження військової служби та наведено авторське розуміння сутності дискреційних повноважень та конфлікту інтересів, їх співвідношення із сучасними організаційно-правовими аспектами проходження військової служби.

У роботі дістала подальшого розвитку характеристика критеріїв ефективності запобігання та протидії корупційним правопорушенням у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України.

Досліджено міжнародно–правові стандарти формування доброчесності, організації запобігання та протидії корупції в силах оборони і з'ясовано, що значення доброчесності для розвитку суспільних відносин пов'язане з трьома основними чинниками. По-перше, формування нової моделі професійної ефективності потребує не лише зниження впливу корупційних ризиків, а й максимальної продуктивності військовослужбовців під час виконання їх завдань, що вимагає наявності високої мотивації та ініціативності, а також розвиненого почуття відповідальності за покладені на них обов'язки. Отже, доброчесність об'єднує не лише заборонні правові засоби (як заборона піддаватися впливу корупційних ризиків), а й регулятивні (сутність останніх полягає в упорядкуванні суспільних відносин для досягнення цілей правового регулювання - підвищення обороноздатності нашої держави). По-друге, важливість доброчесності для сектору безпеки і оборони України пов'язана з достатньо значними розмірами оборонного бюджету, і навіть незначне порушення вимог правових приписів утворює великі витрати державних коштів. Третім чинником, який визначає важливу роль доброчесності в органах військового управління, є підтримання високого авторитету Збройних Сил України та інших військових формувань серед населення. Саме доброчесність у діяльності органів військового управління дозволяє підвищити ефективність виконання покладених на них завдань і функцій, а також максимально залучити громадян України до свідомого виконання ними Конституційного обов'язку щодо захисту України.

З урахуванням системних досліджень *Transparency International*, присвячених оцінці доброчесності сектору безпеки та оборони у державах світу, сформульовано та запропоновано напрями імплементації у сфері запобігання корупції в органах військового управління України для

мінімізації корупційних ризиків за кластерами «Розробка та реалізація оборонної політики», «Фінанси оборони», «Управління персоналом оборони» та «Оборонні закупівлі», виокремлено пріоритетні критерії та заходи антикорупційної діяльності за цими напрямками.

Визначено напрямки удосконалення правового регулювання в системі запобігання корупції в органах військового управління, які мають включати:

а) систематичну оцінку корупційних ризиків на внутрішньовідомчому й зовнішньому рівні, що потребує змін у методології оцінки корупційних ризиків; б) зменшення впливу факторів, пов'язаних із конфліктом інтересів, що потребує диференціації дискреційних повноважень на ті, що охоплюються бойовим імунітетом, і ті, які пов'язані з ординарною діяльністю військових частин та органів військового управління; в) формування у військовослужбовців нульової толерантності до корупції відповідно до двох основних векторів: виховання високого рівня доброчесності військовослужбовців і зміцнення внутрішньовідомчої корпоративної етики антикорупційної спрямованості; г) належне інформаційне забезпечення запобігання та протидії корупції, включаючи зменшення впливу командирів/начальників на кадрові призначення в підпорядкованих їм підрозділах шляхом автоматизації та анонімізації даних військовослужбовців у новоствореному Центрі військової кар'єри, використання інформаційних технологій для забезпечення обов'язкової ротації військовослужбовців через кожні п'ять років на вищі, нижчі або рівнозначні посади; д) розширення ролі громадськості в системі антикорупційної діяльності.

Запропоновано зміни та доповнення до Законів України «Про національну безпеку України», «Про запобігання корупції», «Про Збройні Сили України», «Про Національну гвардію України», Кримінального кодексу України, Положення про Державну спеціальну службу транспорту.

Ключові слова: національне законодавство, корупція, запобігання корупції, антикорупційна діяльність, корупційні правопорушення, корупційні ризики, сектор безпеки і оборони, органи військового управління, доброчесність, оборонне відомство, військовослужбовці, дискреційні повноваження, конфлікт інтересів, декларування, викривачі, професійна етика, військова служба, публічне адміністрування, воєнний стан, Міністерство оборони України, Збройні Сили України.

SUMMARY.

Pryimak V.A. Organizational and legal principles of corruption prevention in military administration.

Qualifying scientific work on manuscript. Thesis for a candidate's degree (PhD) by the specialty 081 «Law» - National Defense University of Ukraine, Kyiv, 2024.

This research is a study of the organizational and legal framework for preventing corruption in military administration. Based on the analysis of scientific and legal sources, five stages of development of the understanding of the category "corruption" are distinguished: a) archaic, b) formation of ethical components of management, c) primitivization, d) "de-ethnicization" of corruption", and e) legal support for virtuous behavior. The author characterizes the scientific paradigms of studying the phenomenon of corruption in accordance with deviant, revisionist, behaviorist, law-making, conventional, cratological, criminal law and economic approaches.

The dissertation contains the author's own classification of legal means of regulating the prevention of corruption, which are systematized according to the following criteria: a) by the legal status of the subjects of corruption prevention: supreme public authorities, specialized anti-corruption bodies, law enforcement agencies, military authorities; b) by the legal nature of the means used: obligations, prohibitions, restrictions, benefits, penalties; c) by the form of legal

means: legal norms, law enforcement acts, legal facts; d) by the peculiarities of impact on public relations: material and procedural.

According to the current state of defense sector reform, a military command and control body is defined as a subsystem of the security and defense sector which continuously directs and manages certain forces and means with a view to successfully achieving the set goals within a certain timeframe, and the author formulates the properties of these bodies, which include the following: a) the mission of military command and control bodies is to reduce the uncertainty and entropy of the management system; b) military command and control bodies operate continuously and permanently; c) sole authority in the activities of military command and control bodies is combined with the ability to independently make and implement decisions within the operational or tactical goals formulated by the higher command (here the discretionary powers of the studied command and control bodies are manifested); d) planning of the activities of military command and control bodies is carried out on the basis of operational, combat and special capabilities; e) military command and control bodies must meet the requirement of compatibility for joint actions as part of national and multinational forces. The system of preventing corruption in the military command and control is considered in institutional and substantive aspects.

The author formulates the concept of subjects of prevention of corruption in military administration as specially authorized by law collective subjects and officials who are empowered to carry out activities aimed at increasing transparency and accountability of military administration, strengthening the system of democratic civilian control, enhancing the integrity of military personnel and improving anti-corruption legislation.

The range of restrictions and prohibitions as legal means of preventing corruption, as well as the specifics of applying such restrictions to military personnel are characterized.

The paper examines the specifics of corruption in the area of military service and presents the author's understanding of the essence of discretionary powers and conflict of interest, and their correlation with modern organizational and legal aspects of military service.

The research further develops the characterization of the criteria for the effectiveness of preventing and combating corruption offenses in the Ministry of Defense of Ukraine and the Armed Forces of Ukraine.

The article examines the international legal standards for building integrity and organizing prevention and counteraction to corruption in the defense forces and finds out that the importance of integrity for the development of public relations is related to three main factors. First, the formation of a new model of professional efficiency requires not only reducing the impact of corruption risks, but also maximizing the productivity of military personnel in the performance of their tasks, which requires high motivation and initiative, as well as a developed sense of responsibility for their duties. Thus, integrity combines not only prohibitive legal means (such as the prohibition to be exposed to corruption risks), but also regulatory ones (the essence of the latter is to regulate social relations in order to achieve the goals of legal regulation - to increase the defense capability of our state). Secondly, the importance of integrity for Ukraine's security and defense sector is related to the rather large size of the defense budget, and even a minor violation of legal requirements results in large expenditures of public funds. The third factor that determines the important role of integrity in the military administration is the maintenance of high credibility of the Armed Forces of Ukraine and other military formations among the population. It is the integrity in the activities of the military command and control bodies that makes it possible to increase the efficiency of performing their tasks and functions, as well as to maximize the involvement of Ukrainian citizens in the conscious fulfillment of their constitutional duty to protect Ukraine.

In view of *Transparency International*'s systematic research on assessing the integrity of the defense sector in countries around the world, the author formulates and proposes areas of implementation in the field of preventing corruption in the military authorities of Ukraine to minimize corruption risks in the clusters of "Development and Implementation of Defense Policy", "Defense Finance", "Defense Personnel Management" and "Defense Procurement", and identifies priority criteria and measures for anti-corruption activities in these areas.

The scope of improvement of legal regulation in the system of preventing corruption in the military administration is determined, which should include:

a) systematic assessment of corruption risks at the internal and external levels, which requires changes in the methodology for assessing corruption risks; b) reduction of the impact of factors related to conflicts of interest, which requires differentiation of discretionary powers into those covered by combat immunity and those related to the ordinary activities of military units and military command and control bodies; c) formation of zero tolerance to corruption among military personnel in accordance with two main vectors: fostering a high level of integrity of military personnel and strengthening intra-departmental corporate ethics with an anti-corruption focus; d) proper information support for preventing and combating corruption, including reducing the influence of commanders/chiefs on personnel appointments in subordinate units by automating and anonymizing military personnel data in the newly created Military Career Center, use of information technologies to ensure mandatory rotation of military personnel every five years to higher, lower or equivalent positions; e) expanding the role of the public in the anti-corruption system.

It is recommended to make changes and amendments to the Law of Ukraine "On National Security of Ukraine", "On Preventing Corrupt Practices", "On Army of Ukraine", "On National Guard", "Criminal Code of Ukraine" and "Regulation of State Special Transport Service".

Keywords: national legislation, corruption, prevention of corruption, anti-corruption activity, corruption offenses, corruption risks, security and defense sector, military authorities, integrity, defense ministry, military personnel, discretionary powers, conflict of interest, declaration, whistle-blowers, professional ethics, military service, public administration, martial law, Ministry of Defense of Ukraine, Armed Forces of Ukraine.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Приймак В. Методологічні засади дослідження проблеми запобігання корупційним правопорушенням в органах військового управління. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2021. №2 (46). С.66-69. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2021.46.66-69>.

2. Приймак В. А. Адміністративно-правові засоби правового регулювання запобігання корупції в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. № 64. С.265-269. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.64.49>

3. Приймак В. Удосконалення законодавства про національну безпеку як фактор підвищення ефективності запобігання корупційним правопорушенням в органах військового управління. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2022. №1. С.63-65. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2022.49.63-65>

4. Приймак В.А. Стратегічні напрямки удосконалення превентивних антикорупційних механізмів в органах військового управління. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. Випуск 2. С.173-176. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.33>

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

5. Приймак В.А. Огляд основних корупційних викликів для оборонного сектору. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 7 груд. 2018 р.) : у 2 ч. С.132-133.

6. Приймак В. А. Проблеми підвищення ефективності правового забезпечення запобігання корупції в органах військового управління. *Science and innovations in the 21st century*: матеріали I Всеукраїнської Інтернет-конференції студентів та молодих вчених (м. Мелітополь, 12 травня 2021 року). Мелітополь, 2021. С.147-148.

7. Приймак В. А. Сутність та особливості адміністративно-правових засобів запобігання корупції. *Implementation of modern science and practică*: матеріали XXV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Варна, 11-14 травня 2021 року). Варна, 2021. С.200-201.

8. Приймак В. А. Функції протидії корупційним правопорушенням в органах військового управління. *Розвиток науки і техніки: проблеми та перспективи*: збірник тез Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції з нагоди відзначення дня науки-2021 в Україні (м. Київ, 20 травня 2021 року). Київ, 2021. С.50-51.

9. Приймак В. А. Програма НАТО з розбудови доброчесності як інструмент протидії корупції у секторі безпеки і оборони. *Наука права національної безпеки і військового права в умовах реформування системи освіти і науки України*: збірка тез доповідей учасників круглого столу (м. Київ, 25 травня 2021 року). Київ, 2021. С.51-54.

10. Приймак В. А. Наукові підходи до аналізу запобігання корупції в органах військового управління. *Правова наука і державотворення в Україні у світлі сучасних глобалізаційних викликів: історія, теорія, практика*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. (м. Маріуполь, 11 червня 2021 року). Маріуполь, 2021. С.219-222.

11. Приймак В. Критерії оцінювання ефективності діяльності з протидії корупційним правопорушенням. *Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики*: матеріали наукового семінару (м. Львів, 25 червня 2021 р.). Львів, 2021. С.210-212.

12. Приймак В. Генеза розвитку категорії «корупція». *Наукові та освітні трансформації в сучасному світі*: матеріали Всеукраїнській міждисциплінарній науково-практичній конференції (м. Чернігів, 15 липня 2021 року). Чернігів, 2021. С.468-469.

13. Приймак В. А. Феномен доброчесності у системі протидії корупційним правопорушенням в органах військового управління. *Актуальні проблеми економіки, фінансів, обліку та права: теорія і практика*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 28 липня 2021 року). Полтава, 2021. С.46-49.

14. Приймак В.А. Спеціальні методи у системі запобігання корупційним правопорушенням в органах військового управління. *Військова освіта і наука: сьогодні та майбутнє*: Тези доповідей XVII Міжнародної науково-практичної конференції: у 3-х т. (м. Київ, 26 листопада 2021 року). Т.3. Київ, 2021. С.70-71.

15. Приймак В.А. Доброчесність та інтолерантність до корупції військових посадових осіб як фактор забезпечення їх ефективної взаємодії з громадянським суспільством. *Взаємодія громадянського суспільства з сектором безпеки і оборони: сучасні виклики*: тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 груд. 2021 р.). Харків, 2021. С. 74-75.

16. Приймак В.А. Формування доброчесності та інтолерантності до корупції як складова частина військово-патріотичного виховання. *Актуальні питання роботи з персоналом у складових сектору безпеки і оборони*: матеріали науково-практичної конференції (м. Харків, 23 лютого 2022 року). Харків, 2022. С.135-137.

17. Приймак В.А. Особливості протидії корупційним правопорушенням за умов правового режиму воєнного стану. *Діяльність*

державних органів у умовах воєнного стану: матеріали Міжнародного науково-практичного онлайн семінару (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року). С.479-481.

18. Приймак В.А. Підвищення ефективності антикорупційних механізмів в органах військового управління. *Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану*: матеріали наукового семінару (м. Львів, 23 червня 2022 року). Львів, 2022. С.230-232.

19. Приймак В.А. Перспективи удосконалення Закону України «Про запобігання корупції» щодо особливостей сумісництва під час воєнного стану у вигляді проходження військової служби. *Забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану*: Всеукраїнська науково-практична конференція (м. Кропивницький, 1 липня 2022 року). Кропивницький, 2022. С. 306-308.

20. Приймак В.А. Посилення спроможностей запобігання корупції у системі військового управління за умов правового режиму воєнного стану. *Актуальні проблеми протидії корупції в Україні в умовах воєнного стану*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Рівне, 14 березня 2023 року). Львів - Торунь, 2023. С.75-77.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

21. Приймак В. Міжнародні стандарти формування доброчесності в секторі оборони: правові аспекти. *Visegrad Journal on Human Rights (Республіка Словаччина)*. 2021. №3. С.224-227.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЇ	2
ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В ОРГАНАХ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ	25
1.1 Сутність і генеза понять “корупція” та “запобігання корупції”	25
1.2 Засоби правового регулювання запобігання корупції і напрями антикорупційної політики в органах військового управління в Україні	52
Висновки до розділу 1	68
РОЗДІЛ 2 ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В ОРГАНАХ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ	74
2.1 Об’єкт та суб’єкти запобігання корупції в органах військового управління та нормативне врегулювання їх діяльності	74
2.2 Обмеження та заборони як правові засоби запобігання корупції в органах військового управління	89
2.3 Специфіка проявів корупції в сфері проходження військової служби: дискреційні повноваження і конфлікт інтересів	101
2.4 Критерії ефективності запобігання корупції в органах військового управління	118
Висновки до розділу 2	140
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В ОРГАНАХ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ	148
3.1 Міжнародно-правові стандарти формування доброчесності, запобігання та протидії корупції в секторі оборони	148
3.2 Імплементация передового досвіду зарубіжних країн щодо запобігання корупції в органах військового управління	161
3.3 Напрями удосконалення організаційно - правового регулювання запобігання корупції в органах військового управління України	173
Висновки до розділу 3	190
ВИСНОВКИ	196
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	205
ДОДАТКИ	246

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Можливість сил оборони України здійснити ефективну відсіч повномасштабній збройній агресії російської федерації значною мірою залежить від довіри громадян органам державного і військового управління. Така довіра безпосередньо впливає на готовність військовозобов'язаних до мобілізації, на рівень і масштаби міжнародної військово-технічної допомоги, а також на морально-психологічний стан військових підрозділів. Однак деякі події 2022-2023 років засвідчили, що не всі представники системи військового управління демонструють високий рівень доброчесності під час виконання покладених на них завдань. Станом на жовтень 2023 року Державне бюро розслідувань відкрило 260 кримінальних проваджень, пов'язаних із роботою територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, а також військово-лікарських комісій, 21 обвинувальний акт стосовно 35 осіб було направлено до суду, про підозру повідомлено ще 58 особам. Широкий суспільний резонанс викликали факти наявності в деяких військових посадових осіб статків та закордонної нерухомості, вартість яких у сотні разів перевищує розмір їх грошового забезпечення.

За даними досліджень, проведених у межах загальнонаціонального опитування “Стан корупції в Україні. Сприйняття, досвід, ставлення” взимку 2023 року, корупцію вважають найсерйознішою проблемою для України після повномасштабної війни 89% громадян. 94% респондентів вважають, що корупція є широко розповсюдженою по всій Україні, при цьому більшість опитаних висловила думку, що після початку повномасштабного вторгнення рівень корупції збільшився. Вказане руйнує консолідацію українського суспільства та знижує внутрішній та міжнародний авторитет органів влади нашої держави.

Питання, пов'язані з правовими засадами запобігання корупції, розглядали у своїх роботах такі науковці, як В. Авер'янов, Є. Бовкун, І. Войтович, В. Гвоздецький, Б. Головкін, Є. Григоренко, О. Долгий,

І. Дьомін, О. Захарчук, М. Карпенко, Ю. Коваленко, О. Колб, Т. Коломоєць, В. Колпаков, І. Коропатнік, І. Коруля, О. Котляренко, Є. Лаврентьєв, М. Маринюк, Р. Мельничук, М. Мірошник, В. Настюк, У. Нор, О. Онищук, О. Панфілов, М. Пархоменко, В. Пашинський, С. Поляков, Р. Радецький, В. Рядінська, О. Скочиляс-Павлів, С. Тарасов, В. Тимошенко, В. Трепак, М. Туркот, М. Хавронюк, Н. Христинченко, С. Шатрава, А. Шевчук, І. Шопіна, І. Яцків, А. Яфонкін та інші вчені.

Окремої уваги заслуговує дослідження відомого економіста Геррі Беккера та його послідовників, які розглядали підґрунтя існування злочинності, в тому числі пов'язаної із проявами корупції, в економічній площині суспільних відносин. Однак проблематика вдосконалення організаційно-правових засад запобігання корупції саме в органах військового управління ще не здобула достатнього висвітлення в теоретико-методологічних працях, що обумовлює важливість наукового пошуку за вказаним напрямом, свідчить про необхідність більш детального розроблення вказаної проблематики й обумовлює актуальність теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію підготовлено відповідно до Стратегії комунікацій у сфері запобігання та протидії корупції на період до 2025 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22 грудня 2023 р. № 1203 р, завдання 2.2 Стратегічного оборонного бюлетеня України, затвердженого Указом Президента України від 17 вересня 2021 року № 473/2021, п. 5 Плану заходів з реалізації Стратегії забезпечення державної безпеки, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2023 р. № 328-р.

Дисертація виконана відповідно до планів наукової та науково-дослідної діяльності Національного університету оборони України та є частиною науково-дослідної роботи “Дослідження теоретико-методологічних основ розвитку української державності в контексті

світових модернізаційних процесів формування національних громадянських суспільств” (номер державної реєстрації: 0119U100492).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягала в тому, щоб на основі дослідження правового забезпечення та практики реалізації діяльності із запобігання корупції в органах військового управління визначити організаційні та правові засади запобігання корупційним та пов’язаним із корупцією правопорушенням серед військових посадових осіб, а також окреслити шляхи формування високого рівня доброчесності військовослужбовців в Україні.

Означена мета детермінувала формулювання наступних *завдань* дослідження:

- охарактеризувати сутність і генезу понять “корупція” та “запобігання корупції”;
- визначити засоби правового регулювання запобігання корупції і напрями антикорупційної політики в органах військового управління в Україні;
- з’ясувати особливості об’єкта та суб’єктів запобігання корупції в органах військового управління та нормативного врегулювання їх діяльності;
- розкрити сутність обмежень та заборон як правових засобів запобігання корупції в органах військового управління;
- визначити специфіку проявів корупції у сфері проходження військової служби;
- охарактеризувати критерії ефективності запобігання та протидії корупційним правопорушенням в органах військового управління;
- висвітлити міжнародно-правові стандарти формування доброчесності, запобігання та протидії корупції в секторі оборони;
- визначити шляхи імплементації передового досвіду зарубіжних країн щодо запобігання корупції в органах військового управління;

- окреслити напрями удосконалення правового регулювання запобігання корупції в органах військового управління України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають під час запобігання корупції в органах військового управління.

Предметом дослідження є організаційно-правові засади запобігання корупції в органах військового управління.

Методи дослідження. У роботі було використано сукупність загальних та спеціальних методів наукового пізнання, які дали змогу розкрити сутність предмету дослідження та сформулювати висновки та пропозиції відповідно до теми дисертації. Історико-правовий та компаративний методи дали змогу виконати завдання щодо надання характеристики сутності і генези понять “корупція” та “запобігання корупції” (підрозділ 1.1), визначення особливостей об'єкта та суб'єктів запобігання корупції в органах військового управління та нормативного врегулювання їх діяльності (підрозділ 2.1), з'ясування сутності міжнародних стандартів формування доброчесності, запобігання та протидії корупції в секторі оборони (підрозділ 3.1), дослідити напрями імплементації передового досвіду зарубіжних країн щодо запобігання корупції в органах військового управління (підрозділ 3.2). Методи аналізу та синтезу, дедукції та індукції, сходження від абстрактного до конкретного дозволили виконати завдання щодо визначення сутності засобів правового регулювання запобігання корупції й напрями антикорупційної політики в органах військового управління в Україні (підрозділ 1.2), з'ясування обмежень та заборон як правових засобів запобігання корупції в органах військового управління (підрозділ 2.2), а також охарактеризувати специфіку проявів корупції у сфері проходження військової служби (підрозділ 2.3). За допомогою методів документального аналізу та правового моделювання було виконано завдання щодо з'ясування критеріїв ефективності запобігання та протидії корупційним правопорушенням в органах військового управління (підрозділ 2.4), а

також розроблено напрями вдосконалення правового регулювання запобігання корупції в органах військового управління України (підрозділ 3.3).

Нормативну базу дослідження становлять законодавчі та підзаконні правові акти України та інших держав у сфері запобігання корупції.

Науково-теоретична основа дослідження включає роботи науковців, присвячені висвітленню конституційно-правових, адміністративно-правових, кримінально-правових, фінансово-правових, кримінологічних та інших аспектів запобігання корупції в органах військового управління та в цілому в державі, а також роботи фахівців у галузі філософії, психології, соціології та інших наук.

Емпіричною базою дослідження є звіти, доповіді, аналітичні записки органів державної влади та місцевого самоврядування, військових формувань, матеріали судових рішень, довідкові видання та політико-правова публіцистика.

Наукова новизна отриманих результатів полягала в тому, що дисертація є одним із перших досліджень, у якому досліджено специфіку організаційно-правових засад запобігання корупції в органах військового управління у співвідношенні до міжнародно-правових стандартів формування доброчесності та запобігання корупції в секторі оборони. А також запропоновані напрями удосконалення системи запобігання та виявлення корупції в системі Міністерства оборони України. У роботі містяться висновки та пропозиції, які характеризують наукову новизну дисертації, зокрема:

вперше:

на підставі аналізу наукових та правових джерел виокремлено п'ять етапів розвитку розуміння категорії “корупція”: а) архаїчний, б) формування етичних складових управління, в) примітивізації; г) “одержавлення» корупції”; г) правового забезпечення доброчесної поведінки;

охарактеризовано наукові парадигми дослідження явища корупції відповідно до девіантного, ревізіоністського, бівехіористського, законотворчого, конвенційного, кратологічного, кримінально-правового та економічного підходів;

визначено орган військового управління відповідно до сучасного стану реформування оборонного сектору, як підсистему сектору безпеки і оборони, що безперервно здійснює керівництво та управління складовими сил оборони з метою успішного досягнення поставлених цілей у визначені строки. Сформульовано властивості органів військового управління, до яких слід віднести наступні: а) мають свою місію, мета якої є зменшення стану невизначеності та ентропії управлінської системи; б) діють безперервно й постійно; в) єдиноначальність у їх діяльності, яка поєднується з можливістю самостійно приймати та реалізовувати рішення в межах оперативної або тактичної мети, сформульованої вищим командуванням (тут знаходять свій прояв дискреційні повноваження досліджуваних органів управління); г) планування діяльності органів військового управління здійснюється на основі оперативних, бойових та спеціальних спроможностей; г) повинні відповідати вимозі сумісності для спільних дій у складі національних і багатонаціональних сил та формувань;

надане визначення поняттю доброчесності військовослужбовця, яка уявляє собою сукупність його поінформованості щодо сутності і впливу корупційних ризиків, а також комплексу особистих якостей, які обумовлюють його бажання та вміння виконувати свої завдання відповідно до вимог правових приписів, не допускаючи непотизму та конфлікту інтересів, незаконного збагачення, отримання неправомірної вигоди;

удосконалено:

поняття “запобігання корупції”, яке, відповідно до *соціально-системного підходу* до сутності корупції, сформульовано як діяльність органів публічної влади, правоохоронних органів, військових формувань,

закладів освіти та наукових установ, інститутів громадянського суспільства та окремих громадян, спрямовану на підвищення прозорості та підзвітності органів публічної влади та їх посадових осіб, забезпечення економічної конкуренції суб'єктів підприємницьких відносин, укріплення системи демократичного цивільного контролю, зміцнення етичних вимог до окремих сфер професійної діяльності та вдосконалення антикорупційного законодавства з метою нівелювання деструктивного впливу корупції на всі сфери суспільних відносин;

класифікацію засобів правового регулювання запобігання корупції, які систематизовані за правовим статусом суб'єктів запобігання корупції (вищі органи державної влади, спеціалізовані антикорупційні органи), за правовою природою застосовуваних засобів, за формою правових засобів та за особливостями впливу на суспільні відносини;

об'єкт та суб'єкти запобігання корупції в органах військового управління розглянуто в інституційному аспекті, зі змістоутворюючою ознакою якого є класифікація органів військового управління, та у змістовному аспекті, який включає аналітичний, моніторинговий нормативно-правовий, освітньо-виховний рівень та інтеграційний рівні, а також рівень планування та моделювання;

характеристика правових обмежень та заборон як правового засобу запобігання корупції, особливості застосування таких обмежень до військовослужбовців;

розуміння сутності дискреційних повноважень та конфлікту інтересів, їх співвідношення із сучасними організаційно-правовими аспектами проходження військової служби;

дістали подальшого розвитку:

характеристика критеріїв ефективності запобігання та протидії корупційним правопорушенням в органах військового управління;

напрями вдосконалення правового регулювання запобігання корупції в органах військового управління, які мають включати:

а) систематичну оцінку корупційних ризиків на внутрішньовідомчому й зовнішньому рівні, що потребує змін у методології оцінки корупційних ризиків; б) зменшення впливу факторів, пов'язаних із конфліктом інтересів, що потребує диференціації дискреційних повноважень на ті, що охоплюються бойовим імунітетом, і ті, які пов'язані з ординарною діяльністю військових частин та органів військового управління; в) формування у військовослужбовців нульової толерантності до корупції відповідно до двох основних векторів: виховання високого рівня доброчесності військовослужбовців і зміцнення внутрішньовідомчої корпоративної етики антикорупційної спрямованості; г) належне інформаційне забезпечення запобігання та протидії корупції, включаючи зменшення впливу командирів/начальників на кадрові призначення у підпорядкованих їм підрозділах шляхом автоматизації та анонімізації даних військовослужбовців у новоствореному Центрі військової кар'єри, використання інформаційних технологій для забезпечення обов'язкової ротації військовослужбовців через кожні п'ять років на вищі, нижчі або рівнозначні посади; д) розширення ролі громадськості у системі антикорупційної діяльності;

з урахуванням системних досліджень *Transparency International*, присвячених оцінці доброчесності сектору оборони у державах світу, сформульовано напрями імплементації у сфері запобігання корупції в органах військового управління України за кластерами “Розробка та реалізація оборонної політики”, “Фінанси оборони”, “Управління персоналом оборони” та “Оборонні закупівлі”, виокремлено критерії та заходи антикорупційної діяльності за цими напрямками;

зміни та доповнення до правових актів, якими регулюється запобігання корупції в Україні.

Практичне значення отриманих результатів. Сукупність здобутків дисертаційного дослідження може бути використана у:

- *науково-дослідній сфері* – для подальшої розробки проблематики запобігання корупції у Збройних Силах України та інших військових формуваннях;

- *навчальному процесі* – під час викладання навчальних дисциплін правового сектору, підготовки підручників, навчальних посібників та інших методичних матеріалів;

- *правотворчій діяльності* – під час удосконалення нормативно-правових актів у сфері запобігання корупції взагалі і в органах військового управління зокрема;

- *правозастосовній діяльності* – у процесі вдосконалення діяльності суб'єктів запобігання корупції в секторі безпеки та оборони.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження готувалося автором самостійно, позиції та висновки інших науковців у роботі мають відповідні посилання, наукові статті та тези виступів на науково-практичних конференціях підготовлено дисертантом одноосібно.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження доповідалися автором на науково-практичних конференціях і круглих столах, зокрема: “Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі” (м. Київ, 7 грудня 2018 року); “Science and innovations in the 21st century” (м. Мелітополь, 12 травня 2021 року); “Implementation of modern science and practice” (м. Варна, 11-14 травня 2021 року); “Розвиток науки і техніки: проблеми та перспективи” (м. Київ, 20 травня 2021 року), “Наука права національної безпеки і військового права в умовах реформування системи освіти і науки України” (м. Київ, 25 травня 2021 року), “Правова наука і державотворення в Україні у світлі сучасних глобалізаційних викликів: історія, теорія, практика” (м. Маріуполь, 11 червня 2021 року), “Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики” (м. Львів, 25 червня 2021 року), “Наукові та освітні трансформації в сучасному світі” (м. Чернігів, 15 липня 2021 року), “Актуальні проблеми економіки, фінансів, обліку та права: теорія і

практика” (м. Полтава, 28 липня 2021 року), “Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє” (м. Київ, 26 листопада 2021 року), “Взаємодія громадянського суспільства з сектором безпеки і оборони: сучасні виклики” (м. Харків, 21 грудня 2021 року), “Актуальні питання роботи з персоналом у складових сектору безпеки і оборони” (м. Харків, 23 лютого 2022 року), “Діяльність державних органів у умовах воєнного стану” (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року), “Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану” (м. Львів, 23 червня 2022 року), “Забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану” (м. Кропивницький, 1 липня 2022 року), “Актуальні проблеми протидії корупції в Україні в умовах воєнного стану” (м. Рівне, 14 березня 2023 року).

Публікації. Результати роботи відображено у 21 науковій публікації, з яких чотири статті в українських фахових наукових виданнях категорії «Б», у 16 тезах доповідей за результатами науково-практичних конференцій та круглих столів, а також у фаховому науковому виданні Республіки Словаччина.

Структура дисертації. Структура та обсяг дисертації обумовлені предметом та завданнями дослідження. Робота складається із двох анотацій, вступу, трьох розділів, об'єднаних у дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 261 сторінка. Список літератури містить 308 найменувань.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В ОРГАНАХ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

1.1 Сутність і генеза понять «корупція» та «запобігання корупції»

Проблема подолання негативного впливу корупційних ризиків на державно-управлінські процеси потребує нині значної уваги з боку науковців та практиків. Інтеграційні прагнення нашої держави, пов'язані з набуттям членства в Європейському Союзі та НАТО, можуть бути реалізовані лише у випадку створення діючої системи протидії корупції в усіх сферах публічних відносин. Необхідність запобігання корупції обумовлена особливостями конституційного регулювання системи публічного управління, зокрема, ч. 2 ст. 6, ч. 1 ст. 8, ч. 1 ст. 10 Основного Закону [1]. Основні принципи функціонування сектору безпеки і оборони, закріплені у Законах України “Про національну безпеку України” [2], “Про оборону України” [3], “Про Збройні Сили України” [4], “Про військовий обов’язок та військову службу” [5], “Про основи національного спротиву” [6], “Про оборонні закупівлі” [7] та інших правових актах також передбачають прозорість та підконтрольність відносин у досліджуваній сфері. Закріплення у пп. “Г” п. 1 ч. 1 Закону України “Про запобігання корупції” [8] положень про військових посадових осіб як суб’єктів, на яких поширюється дія вказаного Закону, і визначення у Кодексі України про адміністративні правопорушення [9] і в Кримінальному кодексі України [10] складів корупційних та пов’язаних з ними деліктів дозволило започаткувати функціонування правового механізму запобігання корупції в органах військового управління.

Збройна агресія російської федерації проти нашої держави, розпочата у 2014 році, обумовила значне збільшення витрат на

функціонування Збройних Сил України та інших військових формувань, що актуалізувало нові для нашої держави корупційні ризики, пов'язані з веденням бойових дій. Набуття російською збройною агресією повномасштабного характеру сприяло кардинальному збільшенню фінансування сектору безпеки і оборони України: у 2022 році, за даними Ради національної безпеки і оборони України, воно склало 1 536,6 млрд гривень, або 32,5% валового внутрішнього продукту [11]. Нині проблема запобігання корупції у секторі безпеки і оборони стала нагальною і потребує термінового вирішення.

На жаль, сьогодні ситуація характеризується значною толерантністю громадян України до явища корупції. 33 бали зі 100 можливих отримала Україна в Індексі сприйняття корупції (*Corruption Perceptions Index*) за 2022 рік. Наш показник зріс на один бал, і тепер Україна посідає 116 місце зі 180 країн у СРІ. Так само 33 бали мають Алжир, Ангола, Замбія, Монголія, Сальвадор та Філіппіни. На один бал нас випереджають Боснія і Герцеговина, Гамбія, Індонезія, Малаві, Непал, Сьєрра-Леоне — всі вони мають по 34 бали. Такі показники суттєво відрізняються від позицій таких держав, як Данія (90 балів), Нова Зеландія та Фінляндія (87 балів) [12]. Утім, враховуючи, що корупція в цивілізаційному розвитку людства виникла практично разом із державою, подолання її негативного впливу потребує значної концентрації зусиль у всіх сферах суспільних відносин.

Згідно з даними стандартного опитування щодо рівня корупції, проведеного найбільш пріоритетним напрямом боротьби з корупцією і для бізнесу (57% респондентів), і для населення України (52% респондентів) є очищення від корупції судової системи. Для населення України наступними за пріоритетністю (у порядку спадання) є такі напрями: охорона здоров'я (38%), поліція і прокуратура (37%), державний сектор економіки (27%), податкова й митна сфери (25%), а також фінансування партій та виборчих кампаній (21%). На думку представників бізнесу, найбільш пріоритетними напрямами у протидії корупції є: поліція і

прокуратура (41%), податкова й митна сфери (32%), фінансування партій та виборчих кампаній (25%), охорона здоров'я (24%), оборона і безпека (23%) [13].

Сутність та особливості розуміння корупції як явища і особливостей її прояву в секторі безпеки і оборони розглядали у своїх роботах такі вчені, як С. Алфьоров [14], В. Березнер [15], С. Братков [16], І. Голосніченко [17], М. Гуцуляк [18], М. Зайцев, І. Коропатнік, Д. Хом'яков та Н. Христинченко [19], А. Кладченко [20], Т. Коломоець та С. Кушнір [21], О. Котляренко [22], О. Косиця [23], М. Марич [24], Є. Невмержицький [25], І. Коруля [26], М. Мельник [27], І. Пискун і В. Левчук [28], М. Прохоренко, В. Тимошенко, М. Карпенко [29], В. Рядінська та Є. Назимко [30], М. Удянський [31], І. Шопіна [32] та інші автори. Разом з тим, динамічні зміни в системі суспільних відносин обумовлюють трансформацію розуміння цієї категорії, що потребує свого врахування під час проведення нових наукових розвідок.

“Корупція як соціальне явище виникло настільки давно, що іноді складається враження, що, якщо не одночасно з зародженням людської раси на землі, то принаймні з виникненням у людському житті владних та грошових взаємовідносин” [33, с. 390], - справедливо зазначає А. Левчук. Одне з перших згадувань про корупцію міститься в Біблії. “Не викривиш закону, не будеш дивитися на особу, і не візьмеш підкупу, бо підкуп осліплює очі мудрих і викривлює слова справедливих” [34], - вказується у священній книзі християн. Втім, на думку деяких дослідників, перші документи, у яких описується явище корупції, мають більш давнє походження – їх пов'язують із епохою Стародавнього Вавилону XXIV ст. до н. е. [35]. У давньокитайській міфології передбачалося існування кухонного бога Зао Цзюнь (китай. 灶君), який спостерігає за поведінкою всіх сімей. За тиждень до китайського Нового року кухонний бог підноситься на небеса, щоб подати свій річний звіт Правителю Неба, Нефритовому Імператору. Від цього звіту залежить доля сім'ї, чи то

нагорода, чи то покарання. Намагаючись забезпечити хороший звіт, багато домогосподарств намазували цукром та медом корж перед зображенням кухонного бога [36].

Заслуговують на увагу спроби мислителів Давнього Світу усвідомити сутність корупції й дати їй моральну оцінку. Грецький історик Геродот зазначав, що сім'я Алкмеонідів підкупила дельфійських жриць Аполлона, запропонувавши відновити зруйнований землетрусом храм. Прийнявши цю пропозицію, верховна жриця Піфія переконала жителів Спарти розпочати війну з Афінами, правити якими прагнула сім'я Алкмеонідів [37]. Аристотель, аналізуючи цей випадок, зауважив, що навіть богів можна підкупити [38].

Складнощі з викриттям корупційних дій у сфері військових відносин знайшли своє відображення у праці давньоримського історика Гая Салюстія Криспа “Югуртинська війна”, під час якої правитель Нумібії Югурта підкупив римського консула з метою припинення бойових дій і укладення миру з Римом. Югурта був викликаний до Риму, щоб дати свідчення проти осіб, які прийняли від нього хабар, однак підкуплений ним народний трибун Бебій заборонив йому давати показання [39]. Саме Югурті, який покидав столицю після подвійного підкупу, приписують всесвітньо відомі слова на адресу Риму “*Urbem venalem*” (“продажне місто”).

Аналіз наукових та правових джерел дозволяє виокремити п'ять етапів розвитку розуміння категорії “корупція”.

Перший із них, архаїчний, пов'язаний зі стародавніми уявленнями про справедливість, порушенням якої було отримання винагородження за прийняття рішення з порушенням закону. Архаїчний етап можна вважати завершеним із формуванням системи античного права. Зокрема, давні греки для визначення поняття корупційних дій використовували термін “каталіз” (від грец. “καταλύειν” – руйнування), який мав багато інших змістів, як-то: “розтринькувати майно”, “руйнувати справи”, “знищувати

свободу”, “викривляти зміст”, “фальсифікувати результати” тощо. Полісний устрій, полісна мораль відштовхувала корупцію як украй негативне явище, що загрожувало самому існуванню суспільства та держави [40, с. 232]. Певні заходи боротьби з корупцією знаходимо і в римському праві [41, с. 9-10].

На другому етапі формуються морально-етичні запобіжники корупції й розпочинається створення системи попередження зловживань посадових осіб [42]. Інквізиція сприяла завершенню двохтисячорічного процесу боротьби латинської мови з її грецьким корінням, одним із наслідків чого стала заміна терміну “каталіз” на латинський “корупція”. Корупція в католицизмі означала гріховність. Отримана у спадщину гріховна порча розглядалася як природа всіх гріхів [43; 44].

Третій етап – примітивізації - характеризувався деактуалізацією негативного відношення до корупції (“кормління” є одним із прикладів такої примітивізації) і тривав до періоду буржуазних революцій, після яких відбувається поступове формування лобізму як одного зі способів легалізації підкупу посадових осіб для прийняття ними сприятливих для певних суб’єктів рішень, а також просування на виборні посади осіб, які в майбутньому мають відстоювати інтереси своїх спонсорів. Для національної правової традиції характерним було явище “кормління”, яке уявляло собою узаконені побори призначених монархом або іншим представником аристократії посадових осіб, які уявляли собою компенсацію за виконання ними своїх посадових обов’язків. Уявляє інтерес, що феномен “кормління” був більш притаманний саме східнослов’янській правовій традиції, натомість у середньовічній правовій культурі західноєвропейських країн вже робляться спроби якось стримати побори посадових осіб. Втім, розростання бюрократичного апарату, його фактична безконтрольність, системна корупція, масштабне розкрадання казни королівським оточенням, посилення буржуазії та її вихід на

політичну арену – всі ці тенденції, як відомо, стали одними з глибинних передумов буржуазних революцій у Європі [40, с. 234].

Четвертий етап буде мати відмінності в тоталітарних державах, якою був СРСР, і в державах так званої “старої демократії”. Для тоталітарних держав характерним було так зване “одержавлення” корупції, наприклад, віддання представниками правлячої партії наказів суддям щодо прийняття певних судових рішень. При цьому системний характер корупції радянською правовою доктриною не визнавався, сам термін у правових актах і теоретичних джерелах не використовувався, предметом обговорень були лише “окремі випадки” хабарництва, “зловживання” тощо. Натомість, у деяких державах Західної Європи починає зміцнюватися правове забезпечення доброчесної поведінки.

І п'ятий етап – етап підвищення вимог до доброчесності представників публічної влади, який розпочався наприкінці минулого століття, знаменує собою велику увагу суспільства до суворого додержання посадовими особами вимог правових норм, їх доброчесності під час виконання службових обов'язків, їх інтересів та конфлікту означених інтересів [45, с. 57], що супроводжується деталізацією фінансового моніторингу, у тому числі за допомогою новітніх інформаційних технологій.

Саме на п'ятому етапі починає формулюватися й удосконалюватися визначення поняття корупції в сучасному його розумінні. Велику роль у розвитку цього поняття відіграли правові документи Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН).

У Кодексі поведінки посадових осіб із підтримання правопорядку, прийнятому на 34-й сесії Генеральної Асамблеї ООН 17 грудня 1979 року, зазначено, що корупція передбачає здійснення або нездійснення будь-якої дії під час виконання обов'язків або через ці обов'язки внаслідок подарунків, які вимагають або приймають, обіцянок і стимулів, або їх незаконне отримання щоразу, коли наявна така діяльність або

бездіяльність. Разом з тим у цьому правовому документі міститься застереження, що поняття корупції слід трактувати в межах національного права [46]. У вказаному міжнародному документі акцент робиться на існуванні обов'язків осіб публічного права щодо певних подарунків або інших стимулів, пов'язаних зі здійсненням ними своєї службової діяльності.

У резолюції “Практичні заходи боротьби з корупцією”, поширеній на VIII Конгресі ООН із запобігання злочинності (Гавана, 1990 рік), корупцію визначено як порушення етичного (морального), дисциплінарного, адміністративного, кримінального характеру, що виявляється у протизаконному використанні свого службового становища суб'єктом корупційної діяльності [47]. У даному випадку нормотворець концентрується на видах соціальних норм (правових та моральних), а також на різновидах юридичної відповідальності, яка настає за порушення правових норм.

У Стандартних положеннях та умовах Європейського банку реконструкції та розвитку від 1 лютого 1999 року корупція означає пропозицію, вручення, отримання або вимагання будь-якої речі, що має цінність, для впливу на дії посадової особи або загроза заподіяння шкоди її життю або здоров'ю, її майну або репутації у зв'язку з процесом закупівлі товарів і послуг або при виконанні договорів з метою отримання або збереження замовлення або отримання іншої неправомірної переваги під час господарської діяльності [48]. Безумовно, зведення вигоди, яка може бути отримана внаслідок корупційних дій, до речі, не охоплює всього спектра благ, якими можуть скористатися посадові особи: так, призначення на вищу адміністративну посаду або сприяння в зайнятті виборної посади залишаються за межами вказаного визначення.

Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією від 4 листопада 1999 року. тлумачить корупцію як прямі чи опосередковані вимагання, пропонування, дачу або одержання хабара чи будь-якої іншої

неправомірної вигоди або можливості її отримання, які порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, що отримує хабара, неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду, або поведінку такої особи [49]. Як можна побачити, у даному випадку увага акцентується на всіх аспектах поведінки посадових осіб під час виконання ними своїх посадових обов'язків, пов'язаних із вимаганням або отриманням різноманітними способами матеріальних благ неправомірним способом.

Рамкове рішення Ради Європейського Союзу “Про боротьбу з корупцією в приватному секторі” № 568 від 22 липня 2003 року не містить дефініції корупції, проте розкриває поняття “активної” та “пасивної” корупції. Зокрема, активну корупцію визначено як діяння, що полягає в обіцянці, пропозиції або наданні, безпосередньо або через третіх осіб, особі, яка здійснює на будь-якій підставі керівну функцію або роботу на користь організації, що належить до приватного сектора, неналежної вигоди будь-якого характеру, призначеної йому самому або третій особі, для того, щоб ця особа, порушивши свої обов'язки, учинила дію або утрималася від цього, а пасивну – як діяння, коли під час здійснення на будь-якій підставі керівної функції або роботи на користь організації, що належить до приватного сектора, особа пропонує або отримує, безпосередньо або через третіх осіб, неналежну вигоду будь-якого характеру, призначену їй або третій особі, або приймає обіцянку такої вигоди для того, щоб, порушивши свої обов'язки, вона вчинила певні дії або утриматися від них [50]. Надмірно широке коло діянь, які охоплюються визначеннями активної та пасивної корупції, на нашу думку, сприяють віднесенню до корупційних окремих видів діяльності суб'єктів господарських відносин за надзвичайних обставин (наприклад, за умов діючого в Україні правового режиму воєнного стану під формальні ознаки пасивної корупції, відповідно до означеного визначення, підпадало б передання військовим частинам виробленої приватними підприємствами

господарської продукції чи інших цінностей без договору пожертви або листа-запита від військового підрозділу).

Здобутки міжнародно-правового регулювання у сфері запобігання корупції базувалися на результатах наукових досліджень, переважно – європейських та американських науковців, які у своїх роботах продемонстрували досить широке різноманіття підходів, концепцій та парадигм.

У межах *девіантного підходу* (Д. Саймон, Д. Ейтцен) корупцію розглядають як політичну девіацію, тобто поведінки, що відхиляється від загальноновизнаних у політичній сфері норм та зумовленої мотивацією одержання особистої винагороди за суспільний кошт [51, с. 9-10]. Це ставить питання про наявність загальноприйнятих норм політичної поведінки, які вимагають від публічної особи ніколи не використовувати існуючі в неї можливості для особистого збагачення. На наш погляд, однозначно стверджувати про існування однакових для всіх країн у різні періоди їх розвитку писаних чи неписаних кодексів етичних норм було б неточним. Відмінності будуть мати навіть різні професійні групи в одній державі, наприклад, судді (це питання досить повно розкрив у своїй монографії, присвяченій доброчесності суддів, С. Жуков [52]).

Заслуговує на увагу *ревізійністський підхід* до поняття корупції (Ц. Лейтс та ін.), у межах якого остання у країнах, що розвиваються, розглядається як вільне, не обмежене надмірними правовими приписами, використання державних та недержавних ресурсів для досягнення більшої інтеграції, розвитку та модернізації різних аспектів державно-владної, економічної, культурної та іншої діяльності [53]. За такої конотації корупція подається в позитивному аспекті, втім, науковці-прихильники даного підходу розповсюджували його переважно на держави Африканського континенту, не екстраполюючи отримані висновки на так звані “держави сталої демократії”, що, на нашу думку, примушує з певним науковим скепсисом ставитися до їх позиції.

Бівехіористський підхід розкриває сутність корупції як поведінки осіб, наділених публічно-владними повноваженнями. Так, Д. Най визначає корупцію в якості поведінки, у якій спостерігаються відхилення від нормативно визначених державою обов'язків під впливом приватних інтересів [54, с. 8]. Як можна побачити, причини та умови такої поведінки залишаються за межами вказаного визначення, що не дає змоги усвідомити доцільність вжиття тих чи інших засобів впливу, призначених запобігати такій поведінці.

Більш сучасний за терміном обґрунтування *законотворчий підхід* до сутності корупції, розроблений економістом Всесвітнього банку Д. Кауфманном, розуміє корупцію як зловживання владою у межах вимог законів, які носії публічної влади мають можливість видавати для свого захисту [55]. Хотілося б зауважити, що в українських правових дослідженнях необхідність проведення антикорупційної експертизи як елементу законотворчої діяльності почала обґрунтовуватися ще у 2000-х роках [56, с. 8], і нині Україна має потужну систему запобігання виникненню корупційних ризиків на стадії розробки проєктів законів.

В українській правовій традиції проблема корупції почала привертати увагу вчених ще на початку ХХ століття. “Корупція це всеобіймаюче і найглибше сягаюче зло, яке розкладає і роз’їдає цілий організм державний...”. “Коли якась держава має навіть найлучшу й найбільш героїчну армію, то що їй з тої армії, як інтенданти (в змові з ворогом або без неї) покрадуть гроші, призначені на зброю, харч, одяг і ліки та поділяться краденим? Тоді найлучша армія вигине в кровавих боях, змітана лучшою зброєю ворога, вигине з голоду, простуди і заразливих хворіб. А винувники смерти десятків тисяч молодих людей, надії багатьох матерей і батьків, опори цілого народу – вкравши величезні державні суми, стають могутніми потентатами в державі, яку знищили”, - писав у 1921 році видатний український громадський і політичний діяч О. Назарук (лексика оригіналу) [57]. У сучасних наукових дослідженнях

спостерігається наявність декількох підходів до сутності розглядуваного феномену.

У межах *конвенційного підходу* корупція розуміється як зловживання посадою, владою або повноваженнями для одержання особистої користі або якихось переваг для невизначеного кола третіх осіб. Так, В. Олуйко вважає, що корупція – це зловживання державною посадою, до якого вдається особа, щоб одержати користь особисто для себе або для іншої особи чи осіб [58, с. 76]. Дещо ширше визначення формулює С. Верстюк, на думку якого корупція – це зловживання державною владою в приватних інтересах; продаж державними чиновниками державної власності для задоволення особистих потреб; дії, що відхиляються від норм поведінки державного службовця під впливом особистих інтересів (багатство, влада, кар'єра); одержання юридичними особами платежів від фізичних або юридичних осіб і приватне зловживання державним майном; чинення перешкод проведенню економічних реформ і демократизації; спосіб подолання наслідків неефективного втручання держави у діяльність на ринку вільних економічних агентів [59, с. 67]. Як можна побачити, автор пішов шляхом перелічення діянь, які, на його погляд, є корупційними, до того ж не завжди точно, оскільки одержання юридичними особами платежів від фізичних або юридичних осіб за багатьох, визначених у законодавстві умов, є повністю правомірним і таким, що відповідає етичним вимогам до державної служби і служби в органах місцевого самоврядування (сюди, наприклад, слід віднести платежі за надання адміністративних послуг).

У межах *кратологічного підходу* (від давньогрецького Κράτος – влада) “корупція – це завжди посягання на публічну владу, що полягає у свавільному її використанні в приватних (чи корпоративних) інтересах” [60, с. 52]. Оскільки носіями корупційної поведінки, як прямо слідує з наведеного визначення, можуть бути виключно носії влади, виникає питання про існування декількох рівнів такої влади, на одних із яких має

місце її свавільне використання, а на інших – раціональне, обумовлене соціальними потребами. Такий підхід, на нашу думку, утруднює розуміння корупції та практично унеможливує її запобігання, оскільки впливи на індивідуальний рівень, на якому відбувається прийняття рішень щодо того, у приватних чи соціально значущих цілях приймається кожне управлінське рішення, утруднені закономірною відсутністю у суб'єктів оцінювання всього масиву управлінської інформації, якою володіє конкретна посадова особа.

Дуже поширеним у національній правовій доктрині є *кримінально-правовий підхід* до корупції, який ототожнює корупцію з декількома складами кримінальних злочинів. Так, на погляд С.В. Невмержицького та Ф.П. Шульженка корупція за змістом це: незаконне одержання матеріальних або інших благ, пільг та переваг; одержання кредитів, позичок, матеріальної, грошової допомоги, придбання інших цінних паперів, нерухомості або іншого майна з використанням при цьому переваг, не передбачених чинним законодавством, або стосовно яких особа не має права; зайняття безпосередньо, через посередників або підставних осіб підприємницькою діяльністю з використанням влади чи службових повноважень та пов'язаних з ними можливостей; сприяння з використанням службового становища фізичним чи юридичним особам у здійсненні ними підприємницької та іншої діяльності з метою незаконного одержання за це матеріальних або інших благ, пільг та інших переваг; неправомірне втручання з використанням службового становища у діяльність інших державних органів чи посадових осіб з метою перешкодити правомірному виконанню ними своїх службових повноважень чи домогтися прийняття неправомірного рішення; використання інформації, одержаної у зв'язку з виконанням службових обов'язків, у корисливих чи інших особистих інтересах, вчинені з тих самих мотивів, необґрунтована відмова у наданні відповідної інформації або несвоєчасне надання інформації, або надання недостовірної чи

неповної службової інформації; надання необґрунтованих переваг фізичним чи юридичним особам шляхом підготовки і прийняття нормативно-правових актів чи управлінських рішень; протегування з корисливих або інших особистих інтересів у призначенні на посаду у владні або політичні структури кандидата, який за діловими і професійними якостями не має переваг перед іншими кандидатами [61, с. 16-17]. Із цього приводу хотілося б погодитися з А. Савченком, який вважає, що поняття “корупція”, яке існує в національному антикорупційному законодавстві, “переобтяжене” кримінально-правовими ознаками та не відбиває всього спектру сфер, на які може поширюватися це негативне явище. Більше того, можна говорити й про інші недоліки згаданого поняття: – по-перше, воно зосереджується тільки на одному предметі – неправомірній вигоді, не згадуючи про існування інших предметів корупційних правопорушень (злочинів), які визначені Кримінальним кодексом України (далі – КК), зокрема ст.ст. 191, 210, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 368-2, 410; по-друге, воно зазначає тільки про такі форми протиправних діянь, як “одержання”, “прийняття”, “прийняття обіцянки/пропозиції”, “обіцянка/пропозиція” та “надання”. Однак, тому ж КК України, з огляду на перелік корупційних злочинів, відомі й деякі інші форми, що можуть бути пов’язані як із “неправомірною вигодою” (наприклад, “прохання надати”), так і з іншими предметами (наприклад, “заволодіння”, “нецільове використання” або “набуття”) [62]. Аналізуючи слова вченого, вкажемо, що, дійсно, у КК України не вказано повний перелік предметів корупційних правопорушень. А. Савченко, на нашу думку, повністю має рацію, що цей предмет, виходячи з доктринального аналізу, охоплює більше коло явищ, ніж визначив законодавець. Продовжуючи думку вченого, слід також сказати, що необхідним є також перегляд форм, у яких втілюється протиправне діяння в досліджуваній сфері. Додамо, що безпосередньому вчиненню корупційного злочину передуює виникнення низки явищ, якими є існування в суспільстві та в

певних корпоративних відносинах причин та умов, які сприяють вчиненню корупційного діяння, наявність певних корупційних ризиків, правове врегулювання компетенції певної посадової особи тощо. У разі ж застосування кримінально-правового підходу всі ці явища залишаються десь за межами поняття “корупція”. До того ж не береться до уваги наявність адміністративно-деліктної складової корупції, що обумовлює її сприйняття в дуже усіченому розумінні.

На нашу думку, за умов постійного виникнення екзистенційних викликів існуванню нашої держави та всього західного світу з його демократичними традиціями корупцію слід розглядати перш за все в її *соціально детермінованому розумінні*. Спроби визначити корупцію в межах соціально детермінованого підходу робилися неодноразово: так, В. Трепак вважає, що можна визначити як соціальне, системне явище, що полягає в неправомірному використанні особами, які мають владні чи управлінські повноваження, власного становища, статусу, авторитету в особистих або корпоративних інтересах, що призводить до розкладання, деградації влади та соціального управління [63, с. 192]. Хотілося б наголосити на важливості відзначення автором соціального характеру та системності корупції, ми повністю підтримуємо акцентування уваги на цих важливих властивостях корупції. Ми також вважаємо важливим вказівку на існування зв'язку між поширенням корупції та дестабілізацією влади. Разом з тим не можемо погодитися із виокремленням таких ознак корупції, як використання власного авторитету в особистих цілях: як у сфері професійно-управлінської діяльності, так і у приватному житті кожен індивідуум систематично використовує власний авторитет у особистих або корпоративних інтересах (наприклад, мотивуючи підлеглих краще виконувати свої обов'язки).

У рамках *економічного підходу* корупція трактується як первинний чинник підриву економічної системи, яку варто розуміти як використання особою, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними

можливостей з метою одержання неправомірної вигоди з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [64, с. 205]. Зв'язок з економічними відносинами в даному визначенні спостерігається, на наш погляд, скоріше на рівні наслідків, ніж причин, що знову-таки повертає нас до соціального розуміння досліджуваного феномену.

У правових актах, якими визначалися особливості запобігання корупції, вказані підходи знайшли своє легальне втілення. Так, у ст. 1 Закону України “Про боротьбу з корупцією” № 356/95-ВР від 05.10.1995 під корупцією розумілася діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг [65]. Як справедливо пише з цього приводу А. Савченко, у принципі таке визначення корупції давало підстави для досить широкого її розуміння, зважаючи на оперування терміном “діяльність” і різновекторність її спрямування, однак значним недоліком було те, що законодавець згадував лише про одну єдину форму корупції – “одержання” відповідних предметів. У наступних законах (“Про засади запобігання та протидії корупції” від 11.06.2009 № 1506-VI та “Про засади запобігання та протидії корупції” від 07.04.2011 № 3206-VI, які втратили чинність) було наведено дуже схожі визначення корупції, які коригуються з поняттям корупції, що діє на даний момент (ст. 1 Закону України “Про запобігання корупції” від 14.10.2014 № 1700-VII): корупція – це використання особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей із метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/ пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у ч. 1 ст. 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових

повноважень чи пов'язаних із ними можливостей. Однак, як слушно вказує науковець, не важко помітити, що зазначена трансформація призвела до того, що поняття “корупція” набула винятково кримінально-правового змісту. Це впливає хоча б із того, що фактично всі ключові терміни, які визначають корупцію (зокрема, “використання”, “службові повноваження”, “неправомірна вигода”, “одержання”, “прийняття”, “пропозиція”, “обіцянка”, “мета”), одночасно вжиті й у відповідних статтях Особливої частини КК України [65].

Панування кримінально-правових підходів до сутності корупції не могло не позначитися й на розумінні її запобігання. Запобігання корупції – це недопущення, відвертання завчасно корупційних діянь [66, с. 687]; - вважає О. Онищук. Звертає на себе увагу ретроспективний аспект цього визначення, корупційне діяння розглядається як таке, що неминуче відбувається незалежно від конкретних державно-політичних, економічних та інших умов, що в цілому відповідає особливостям кримінально-правового підходу.

На думку І. Дьоміна, категорія “запобігання корупції” є більш широким поняттям, ніж протидія; відповідно компетенцією щодо запобігання корупційних діянь наділене широке коло державних та недержавних організацій, їх посадових осіб та громадян. Науковець визначає сутність запобігання корупції через його засоби – це зобов'язання, заборони та дозволи, які встановлюються суб'єктами, які беруть участь у запобіганні та виявленні корупційних діянь, що виступають у найрізноманітніших комбінаціях і варіантах, як система субстаціонарних та діяльнісних правових явищ [67, с. 83]. Підтримуючи в цілому застосування інструментального підходу для розуміння сутності явища корупції, зауважимо однак, що громадяни як суб'єкти запобігання корупції ніяк не можуть покладати на посадових осіб зобов'язання, надавати їм дозволи або встановлювати заборони, оскільки вказане

повноваження належить до компетенції відповідних органів публічної влади.

Заслуговує на увагу думка О. Колба і В. Руденка, які вважають, що загальносоціальне запобігання корупції – це система науково обґрунтованих та реалізованих на правовому і практичному рівнях відповідними суб'єктами заходів, спрямованих на усунення причин і умов, а також на стабілізацію, щонайперше, політичної обстановки в Україні, реформування економічних відносин, вирішення інших соціальних проблем населення, які негативно впливають на ефективність забезпечення та реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина [68]. Такий широкий підхід, із загальносоціальною сутністю якого ми повністю погоджуємося, тим не менш не дозволяє детально виокремити сферу дій і компетенцію суб'єктів запобігання корупції та конкретизувати сферу їх відповідальності, оскільки, наприклад, стабілізація політичної обстановки в Україні навряд чи може бути досягнута нині одним окремо взятим суб'єктом запобігання корупції чи навіть їх консолідованою більшістю.

Досить цікавим є підхід до сутності запобігання корупції М. Ковальчука, який вважає, що досліджуваний нами термін можна визначити як адміністративну діяльність суб'єктів публічної адміністрації направлених на недопущення спеціальними адміністративними засобами корупційних діянь, які б призвели до суспільно небезпечних діянь для держави й суспільства та відвернули притягнення суб'єктів корупційних діянь від кримінальної відповідальності [69]. Не зважаючи на зовнішній адміністративно-правовий ракурс означеного визначення, воно знову-таки повертає нас до кримінально-правового підходу до сутності корупції та її запобігання, залишаючи без відповіді питання про запобігання причин та умов корупції й особливості запобігання адміністративних корупційних деліктів.

Найбільш повним із визначень поняття запобігання корупції нам уявляється дефініція, сформульована І. Шопіною, яка вважає, що поняття

запобігання корупції в органах військового управління можна визначити як складний багатокomпонентний вид діяльності великої кількості державних установ, неурядових організацій, засобів медіа, міжнародних організацій та іноземних установ, спрямований на створення інституційних та організаційних умов для ефективного функціонування Сил оборони, забезпечення ефективної відсічі російській збройній агресії та деокупації українських територій. Створення означених умов передбачає досягнення трьох основних цілей: зниження руйнівного впливу корупційних ризиків; зменшення кількості корупційних правопорушень і правопорушень, пов'язаних із корупцією; формування та підтримання високого рівня доброчесності у військовослужбовців; підтримку функціонування саморегулювальних механізмів запобігання корупції. Успішність діяльності в досліджуваній сфері справляє вплив на всі сфери життєдіяльності українського суспільства, проте найбільш важливими уявляються соціальна і безпекова сфери [32, с. 60]. Ми повністю погоджуємося з думкою дослідниці щодо важливості досягнення виокремлених нею трьох цілей запобігання корупції. Разом з тим хотіли б додати, що в сучасний період розвитку антикорупційної діяльності в органах військового управління можна виокремити ще одну ціль запобігання корупції – пришвидшення процесів європейської та північноатлантичної інтеграції, ефективність яких значною мірою залежить від руху нашої держави до створення досконалого правового забезпечення в досліджуваній сфері.

На підставі вищевказаного можна переконалися, що підходи до сутності корупції та її запобігання обумовлені перш за все завданнями, які ставить перед собою дослідник, а також особливостями сучасного дискурсу правової науки, тобто інваріантного опису її структурно-семантичних ознак. Разом з тим спільним для означених підходів є такі властивості корупції, як її системність та систематичність, деструктивний вплив на політичні, економічні та інші відносини у державі. Окрім того, на

нашу думку, не менш важливою є наявність у посадових осіб широкого кола дискреційних повноважень, які дозволяють їм уникати відповідальності шляхом легітимізації своїх дій, що можуть містити порушення етичних вимог до певної сфери діяльності.

Вказане дає нам можливість сформулювати власне визначення поняття “корупція” як системного деструктивного впливу суб’єктів управління на суспільні відносини в системі публічного управління з використанням порушення правових та/або етичних вимог до певної сфери професійної діяльності з метою отримання матеріальних або нематеріальних благ у власних інтересах або в інтересах третіх осіб.

Слід зауважити, що юридична відповідальність за корупційні діяння іноді не може бути застосована. Це обумовлено низкою факторів, пов’язаних, у першу чергу, з недостатньою розвиненістю підзвітності та наявністю в державі економічних монополій, що досить детально описано Р. Клітгаардом, на думку якого формула корупції виглядає наступним чином: Корупція = Монополії + Свобода дій – Підзвітність [71]. Крім того, гнучке використання нормотворчих можливостей та широкі дискреційні повноваження посадових осіб дозволяють забезпечувати правомірність їх поведінки навіть у разі порушення етичних норм. Втім це не означає відсутності соціальної відповідальності; однак у певних випадках вона може носити неюридичний характер (прикладом цього може бути звільнення за власним бажанням заступника одного з міністрів після оприлюднення фото з помічницею в відвертій сукні). Хотілося б підкреслити, що системний підхід до явища корупції має враховувати не лише невелику частину спрямованих до суду кримінальних та адміністративних проваджень щодо вчинених корупційних правопорушень, а весь масив корупційних проявів, які можуть бути притаманними представникам законодавчої, виконавчої та судової влади.

Отже, базуючись на цьому соціально-системному підході до сутності корупції, сформулюємо поняття запобігання цьому деструктивному явищу.

На нашу думку, запобігання корупції уявляє собою діяльність органів публічної влади, правоохоронних органів, військових формувань, закладів освіти та наукових установ, інститутів громадянського суспільства та окремих громадян, спрямовану на підвищення прозорості та підзвітності органів публічної влади та їх посадових осіб, забезпечення економічної конкуренції суб'єктів підприємницьких відносин, укріплення системи демократичного цивільного контролю, зміцнення етичних вимог до окремих сфер професійної діяльності та вдосконалення антикорупційного законодавства з метою нівелювання деструктивного впливу корупції на всі сфери суспільних відносин.

Розкриття сутності понять “корупція” і “запобігання корупції” було б неповним, якщо б ми не розглянули категорію “доброчесність”, яка виступає протилежним полюсом та своєрідним антагоністом корупційних діянь. Поняття доброчесності розуміється у теоретичних джерелах як послідовна реалізація у професійній та приватній сфері визнаних державою і суспільством морально-етичних цінностей, принципів та стандартів. Доброчесність має два основних рівня реалізації: індивідуальний (особистий) і корпоративний. Корпоративна доброчесність являє собою закріплення на рівні свідомості більшої частини персоналу органу (підприємства, установи, організації) думок, уявлень та переконань про неприпустимість корупції, непотизму та фаворитизму. Формування корпоративної доброчесності як мета кадрового забезпечення управління уявляє собою узгоджену систематичну діяльність із закріплення та сприяння інтеріоризації в персоналу інтолерантності до корупції, принципів верховенства права та справедливості [72].

Підвищення рівня доброчесності представників Сил оборони є нагальною проблемою сьогодення [73]. У Міністерстві оборони України в рамках виконання Стратегії комунікацій у сфері запобігання та протидії корупції, схваленої розпорядженням КМУ № 576-р від 23 серпня 2017 року (нині – Стратегії комунікацій у сфері запобігання та протидії корупції на

період до 2025 року і затвердження операційного плану заходів з її реалізації, затвердженої розпорядженням Уряду від 22 грудня 2023 року № 1203-р) ведеться активна інформаційна й комунікаційна діяльність щодо забезпечення виконання заходів із запобігання корупції, яка включає низку заходів із використанням нових програмно-системних та структурно-функціональних механізмів, спрямованих на мінімізацію корупційних ризиків, усунення умов для виникнення порушень антикорупційного законодавства, забезпечення прозорого й ефективного використання фінансових та матеріальних ресурсів, формування доброчесності персоналу, нетерпимості до корупційних правопорушень в умовах захисту суверенітету та територіальної цілісності України [74]. Разом з тим діяльність із запобігання корупційним правопорушенням ще не можна визнати повністю ефективною внаслідок впливу низки факторів правового, організаційного та теоретико-методологічного характеру. Це потребує системної комплексної роботи, спрямованої на вироблення міцного теоретико-методологічного підґрунтя запобігання корупційним правопорушенням в органах військового управління, а також на формування інтолерантного до корупції середовища, що потребує розвитку комплексу морально-етичних якостей військовослужбовців, а також підвищення рівня їх правової та інформаційної культури [75].

На жаль, недодержання принципу правової визначеності у дефініції “компетенції структурних підрозділів, службових осіб, необґрунтованим збереженням дискреційних повноважень, дублюванням функцій структурних підрозділів, збільшенням адміністративних та фінансових витрат” [76] слугує причиною відмінностей у розумінні компетенції досліджуваної категорії осіб. Незважаючи на спроби врегулювати та мінімізувати ризики одержання неправомірної вигоди, у вказаній сфері залишається багато прогалин.

Так, із січня 2019 по квітень 2021 року, відповідно до даних Єдиного державного реєстру судових рішень, судами України прийнято більше 300

рішень у справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, суб'єктами яких були військовослужбовці. Такі правопорушення переважно були пов'язані з порушенням вимог фінансового контролю (наприклад, рішення Солом'янського районного суду м. Києва у справі № 760/14436/19 від 26 серпня 2020 року [77]), порушенням вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (наприклад, Тернівського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 22 червня 2020 року у справі № 215/587/20 [78], порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (наприклад, рішення Верхньорогачицького районного суду Херсонської області у справі № 659/952/19 від 21 січня 2020 року [79]) тощо. Вказане свідчить, що проблеми запобігання корупції залишаються одним із пріоритетних завдань органів військового управління, що потребує активізації наукових досліджень у цій царині.

Як справедливо вказують автори монографії “Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження», сьогодні у наукових джерелах “загальноприйнятими вважаються правовий, соціологічний, державно-управлінський, економічний і політологічний підходи до аналізу корупції. Корупція є предметом дослідження суспільствознавців різних спеціальностей. Тому традиційний поділ дослідницьких підходів за науково-галузевою ознакою зазвичай доповнюється різними нетрадиційними класифікаціями, що об'єднує представників усіх галузей соціальних наук” [80, с. 53-54]. Це обумовлює особливості використання методів наукового дослідження, їх розподіл за змістовною та галузевою ознакою.

Отримання об'єктивних, достовірних та надійних висновків, пропозицій та рекомендацій щодо певної проблеми значним чином залежить від коректного (тобто доцільного, обґрунтованого та точного) обрання методів наукового дослідження. Зважаючи на велику кількість наукових досліджень, пов'язаних із правовими засадами протидії корупції

у всіх сферах публічного адміністрування, можна визначити певні закономірності застосованих у них методів наукового пізнання. Слід сказати, що для правової науки характерним є використання двох груп методів: загальних та спеціальних. До перших із них, із тими чи іншими варіаціями, належать методи логіки, зокрема, аналізу, синтезу, дедукції та індукції. Їх згадування міститься в багатьох наукових дослідженнях, присвячених правовому забезпеченню функціонування сектору безпеки і оборони [81].

Аналіз, як метод пізнання, представляє “уявне або практичне розчленовування цілісного предмета на складові елементи і їхнє наступне дослідження, реалізоване відносно незалежно від цілого, що дає можливість виділити істотні та несуттєві сторони і зв'язки явища, визначити кожен з якостей з погляду значення і ролі в розглянутому єдиному цілому, відокремити загальне від одиничного, необхідне від випадкового, головне від другорядного” [82, с. 36-37]. Роль аналізу для визначення властивостей запобігання корупційним правопорушенням в органах військового управління є безперечною – так, за допомогою цього інструменту дослідник може виокремити необхідні та достатні елементи феномену “корупція”, визначити головні та другорядні чинники, які на неї впливають, з'ясувати роль кожного суб'єкта в запобіганні цьому явищу. Метод синтезу, який виступає своєрідним антиподом метода аналізу, навпаки, дозволяє поєднати в нових правових категоріях суттєві та необхідні елементи, за допомогою чого створюються нові дефініції, класифікації та структури. Ці два методи переважно застосовуються разом, оскільки щось синтезувати можна лише на основі виокремлених на попередньому етапі суттєвих, необхідних та достатніх, ознак певного явища або процесу. І навпаки, перелік таких важливих для створення наукової концепції ознак може знайти своє практичне застосування лише в разі їх поєднання в новій теоретичній або емпіричній конструкції.

Методи дедукції та індукції також взаємно пов'язані, хоча характер зв'язків між ними не характеризується таким ступенем взаємообумовленості, як у методів аналізу та синтезу. “Індукція – метод пізнання, коли на основі часткових передумов робиться узагальнення (загальний висновок, правило, положення), коли на основі емпіричних даних формуються теоретичні знання. Протилежний йому метод дедукції – це метод пізнання, що полягає у виведенні висновків часткового характеру із загальних передумов” [82, с. 39], - зазначається у теоретичних працях з методології наукового дослідження. Значення емпіричних даних у дослідженнях, присвячених правовим аспектам запобігання корупції в секторі безпеки і оборони, важко переоцінити, оскільки саме емпірика дає відповіді на питання, наскільки загрозливим є вплив корупціогенних ризиків на успішність виконання завдань щодо забезпечення оборони України, суверенітету нашої держави, її територіальної цілісності і недоторканності. Як справедливо зазначають із цього приводу науковці, “передумовою створення ефективної моделі протидії корупції у Збройних Силах України є врахування корупційних ризиків, які виникають на рівні військової частини. При цьому зниження боєздатності військових частин внаслідок негативного впливу корупційних ризиків спостерігається за наступними показниками (за ступенем значущості): забезпеченість матеріально-технічними засобами; укомплектованість особовим складом; морально-психологічний стан особового складу; укомплектованість та стан озброєння і військової техніки” [83, с. 50]. Метод індукції дозволяє простежити зв'язок між кожним із названих факторів і загальним рівнем оцінки корупціогенних ризиків у системі військового управління, а метод дедукції дає змогу інтерполювати отримані щодо одиничних об'єктів дані на всю систему військового управління.

З-поміж загальнонаукових методів пізнання слід також згадати системно-структурний метод. Сутності феномену системи, видам соціальних систем, взаємовпливу категорій “система” та “структура”

присвячені численні наукові дослідження, у яких обґрунтовано властивості цих категорій (найбільш важливою з яких нам уявляється емерджентність), а також особливості їх побудови в різних сферах суспільних відносин. Застосування системно-структурного методу в дослідженнях, присвячених правовому забезпеченню запобігання корупції, дає змогу визначити ті елементи військового управління, впливаючи на які, можна досягти оптимізації функціонування всіх сил оборони, нівелювати негативний вплив присутніх у ній корупціогенних ризиків.

Метод моделювання також належить до загальнонаукових методів пізнання. Його сутність полягає в тому, щоб на підставі вивчення мети, якої прагне досягти система або суб'єкти, які на відповідну систему впливають, створити ідеальне відображення таких бажаних змін. Модель не тотожна цілі, як не тотожна й досягненню цієї цілі, вона не тотожна системі на будь-якій стадії розвитку останньої. Разом з тим модель поєднує найбільш суттєві закономірності та тенденції, притаманні зміні властивостей певної системи або процесу, що дозволяє робити їх об'єктом наукового пізнання.

Загальнонаукові методи пізнання включають також метод документального аналізу, який дозволяє на підставі вивчення рішень національних та міжнародних судів, планів органів публічної влади та звітів про їх виконання, а також інших документів визначати тенденції та закономірності розвитку суспільних відносин, у тому числі й у сфері запобігання корупції.

Серед інших методів пізнання слід також назвати соціологічний метод, який дозволяє отримувати відомості щодо актуального стану розвитку соціальних процесів і груп. Соціологічний метод використовують під час вивчення звітів, статистичних відомостей та даних із метою пошуку в них закономірностей та окремих тенденцій розвитку досліджуваних явищ та процесів.

До спеціальних методів наукового пізнання, застосування яких доцільно при проведенні наукових досліджень, присвячених правовим аспектам запобігання корупційним правопорушенням в органах військового управління, у першу чергу належить історико-правовий метод [84]. Вивчення норми права в динаміці, з моменту формулювання першої редакції правового документу, відстеження причин та умов внесення до правового акту змін та доповнень у поєднанні з аналізом змін політичної, економічної, безпекової ситуації дозволяє отримати якісно нове знання про предмет дослідження, найбільш повно дослідити його суттєві риси та властивості.

Компаративно-правовий метод дає змогу отримати інформацію про розвиток процесів запобігання корупції в інших державах, порівняти зарубіжний і національний досвід, визначити найбільш варті впровадження в національну практику здобутки. Одним із прикладів вдалого застосування компаративно-правового аналізу може бути визначення залежності міжнародних індексів, які визначають чутливість до корупції, і актуального стану розвитку законодавства та організації публічного адміністрування у секторі безпеки та оборони [85].

Наведені вище методи уявляють собою класичні для сучасних правових досліджень способи наукового пізнання явища запобігання корупції. Разом з тим слід зазначити, що певні особливості предмету дослідження доцільно обумовлюють застосування синергетичного, праксеологічного, аксіологічного та інших методів.

Таким чином, методологія наукового дослідження правових аспектів запобігання корупційним правопорушенням в органах військового управління уявляє собою сукупність вироблених правовою та іншими науками прийомів та способів, застосування яких дозволяє всебічно вивчити предмет дослідження. Елементом системи методології дослідження запобігання корупційним правопорушенням є метод –

особливий спосіб здійснення наукової діяльності, який дозволяє отримати відомості та дані про певні правові явища або процеси.

Дослідження правових аспектів запобігання корупційним правопорушенням в органах військового управління вимагає застосування двох груп методів: загальних, які використовуються у всіх галузях наукового пізнання, і спеціальних, притаманних виключно правовій науці. До загальних методів, використання яких було б доцільним при дослідженні явища корупції в аспекті розглянутої нами проблематики, належать запозичені з логіки методи аналізу та синтезу, дедукції та індукції, вироблений у теорії систем системно-структурний метод, метод моделювання та низка інших. До спеціальних методів наукового пізнання закономірностей запобігання корупційним правопорушенням в органах військового управління належать історико-правовий і компаративно-правовий методи, також формально-догматичний, техніко-юридичний, юридико-семантичний та інші методи, властиві правовим наукам.

У дисертації ми вважали за доцільне використання не всіх, а лише частини означених методів, перелік яких наведено у вступі до цієї роботи. Разом з тим хотілося б акцентувати увагу на тому, що описані нами методи можуть використовуватися для проведення майбутніх досліджень питань запобігання корупції, оскільки складність та розгалуженість даної проблематики потребуватиме постійного моніторингу антикорупційного законодавства, динаміки корупційних ризиків, а також визначення рівня доброчесності посадових осіб органів державного та військового управління.

1.2 Засоби правового регулювання запобігання корупції і напрями антикорупційної політики в органах військового управління в Україні

Феномен правових засобів регулювання останнім часом привертає активну увагу науковців та практиків, оскільки створення діючих правових механізмів реалізації прав та інтересів фізичних та юридичних осіб вимагає застосування спеціальних прийомів та способів, завдяки яким норма закону втілюється у площину суспільних відносин. Із суто теоретичної дана проблема перетворюється у практичну, особливо у сфері запобігання корупції, правове забезпечення якого в Україні традиційно відрізняється надлишковою кількістю правових актів і, одночасно, постійними труднощами, пов'язаними з їх практичною реалізацією. Вказане обумовлює важливість дослідження сутності правових засобів запобігання корупції.

Стан опрацювання проблематики правового забезпечення правових засобів ще не можна назвати достатнім. Проблеми правового регулювання запобігання корупції було розглянуто у роботах таких фахівців, як І. Басанцов та О. Зубарева [86], О. Білоцький [87], О. Бондаренко [88], І. Войтович [89], В. Довжанин [90], І. Коропатнік [91], С. Пасіка [92], С. Поляков [93], Ю. Репіло та С. Тарасов [94], В. Рядінська, І. Козакова та К. Токарева [95] та інших вчених. Однак проблематика правових засобів запобігання корупції в теоретико-методологічних джерелах ще висвітлена недостатньо, що обумовлює важливість наукових пошуків за вказаним напрямом.

Дослідження проблематики, пов'язаної із сутністю правових засобів, в українській правовій науці базуються в першу чергу на положеннях ч. 5, 6 ст. 55 Конституції України, в яких визначено: “Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій,

членом або учасником яких є Україна. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань” [1]. В Основному Законі вжито термін “засоби юридичного захисту”, однак у правовій науці усталеним став термін “правові засоби”. У філософському розумінні право – це система загальнообов’язкових норм і відносин, яка охороняється засобами державного впливу, включаючи примусові заходи [96, с. 508]. Втім, із точки зору семасіології (науки, що вивчає значення мовних одиниць, частини семантики), між значеннями термінів “правовий” та “юридичний” немає суттєвих відмінностей: термін “юридичний” тлумачиться як “пов’язаний із законодавством, правовими нормами і практичним їх застосуванням” [97, с. 1644], а термін “правовий” - як “стосовний до права” [97, с. 1101], яке в загальному аспекті розуміється як “законодавство; здійснювана державою форма законодавства, залежна від соціального устрою країни, система встановлених або санкціонованих державою загальнообов’язкових правил (норм) поведінки” [97, с. 1101], а у правових науках розуміється в різноманітних значеннях, у тому числі й у наведеному вище, залежно від того, яким із численних видів праворозуміння керується суб’єкт, тобто залежно від того, яким саме чином здійснюється “відображення у людській свідомості за посередництва поняття право того явища, яке є корисним для задоволення потреб існування й розвитку певного суб’єкта” [98, с. 11]. Отже, з точки зору концепції позитивного права “юридичний засіб” у значенні ч. 5 ст. 55 Конституції України, на нашу думку, можна вважати синонімічним категорії “правовий засіб”, яка сформувалася у правовій науці.

Вважається, що термін “правові засоби” збагатив юридичну науку, маючи своїм походженням цивілістику. У науці цивільного права правові засоби розумілися як сукупність юридично значущих дій, спрямованих на задоволення цілей та інтересів суб’єктів правовідносин і здійснюваних ними на власний розсуд, за умови, що зміст цих заходів не суперечить

нормам [99, с. 34]. У цілому ж у правовій науці це визначення має декілька інтерпретацій: “правові засоби - це такі інституційні утворення (встановлення, форми) правової дійсності, які в своєму реальному функціонуванні використовуються в процесі спеціальної правової діяльності призводять до досягнення певного результату у вирішенні соціальних завдань і проблем, що постають перед суспільством і державою на певному етапі. У контексті сформульованого визначення правовий засіб тотожний інструменту, за допомогою якого здійснюється регулятивна діяльність” [100, с. 240] (такий підхід, на нашу думку, акцентує увагу на регулятивному аспекті правових засобів); “правові засоби – це правові інститути, за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів права, забезпечується досягнення соціально корисних цілей, основною з яких є упорядкування суспільних відносин” [101, с. 98] (інституційний аспект); “система правових явищ інструментального характеру, за допомогою яких суб'єкти формування інформаційної культури досягають поставлених цілей” [102, с. 8] (інструментальний аспект).

У науці адміністративного права, у якій розуміння правових засобів було модифіковано відповідно її власної специфіки, адміністративно-правові засоби розуміються, окрім означених вище аспектів, як “норми, які знаходяться в актах управління у конкретній сфері діяльності” [103, с. 11] (нормативний підхід), засоби, що “спрямовують свій регулюючий вплив на досягнення цілей державного управління, що має організаційний та виконавчо-розпорядчий характер. Саме цілі державного управління є визначальними у класифікації адміністративно-правових засобів і впливають на їх чисельність та варіативність” [104, с. 192] (управлінський підхід), “встановлені нормами адміністративного права способи здійснення юридично значимих дій з боку компетентних органів, що забезпечують реалізацію правових приписів з метою вирішення правоохоронних завдань”. [105, с. 221] (діяльнісний підхід); “сукупність прийомів і способів, за допомогою яких публічна адміністрація впливає на

суспільні відносини в різних сферах з метою регулювання та охорони публічних інтересів” [106, с. 317] (державоцентристський підхід).

Усі ці аспекти, на нашу думку, характеризують різні грані розглядуваного явища, втім, залежно від мети пізнання й особливостей суб’єкта пізнання як доцільний може бути обрано лише один із вказаних варіантів.

Співвідношення між правовими засобами і правовим регулюванням у науці звичайно розуміється як співвідношення між цілим та його частиною [107]. Так, існує розуміння адміністративно-правових засобів як елементів, “за допомогою яких здійснюється правове регулювання та впорядкування суспільних відносин у сфері управління” [108, с. 113]. Адміністративно-правове регулювання тлумачиться як “цілеспрямований вплив норм адміністративного права на суспільні відносини з метою забезпечення за допомогою адміністративно-правових засобів прав, свобод і публічних законних інтересів фізичних та юридичних осіб, нормального функціонування громадянського суспільства та держави” [109], “адміністративно-правовий вплив, що здійснюється за допомогою комплексу адміністративно-правових засобів та інших правових явищ, які разом узяті складають механізм адміністративно-правового регулювання” [110, с. 537]. Отже, сукупність адміністративно-правових засобів, об’єднана конкретними цілями правозастосування і спрямована волею суб’єкта правовідносин, виступає органічною частиною адміністративно-правового регулювання [111]. Втім, феномен правового регулювання не вичерпується правовими засобами, його невід’ємними частинами є також мета, принципи, методи, а також інші елементи, які виокремлюють різні дослідники.

Оскільки ціль уявляється системоутворюючим елементом формування комплексу правових засобів, розглянемо сутність мети запобігання корупції. Як справедливо зауважує Б. Головкін, “Загальними цілями запобігання корупції є захист інтересів особи, суспільства, держави

і бізнесу від корупційних правопорушень, забезпечення прозорого та ефективного державного управління і ведення бізнесу, зниження рівня корупції до соціально допустимої межі. Прикладні цілі запобігання корупції визначені в Антикорупційній стратегії. Вони спрямовуються на вирішення конкретних проблем в різних сферах суспільного життя” [112, с. 258]. Вказане може слугувати підставою для розмежування правових засобів на дві групи, у залежності від того, досягненню якої мети (стратегічної або тактичної) сприяє їх застосування.

Правові засоби запобігання корупції є складовою частиною правового регулювання в означеній сфері. Їх використання обумовлено цілями запобігання корупції, які поділяються на стратегічні й тактичні. Сутність правових засобів запобігання корупції може бути розглянута відповідно до регулятивного, інституційного, інструментального, нормативного, управлінського, діяльнісного та державоцентристського підходів. Ці аспекти характеризують різні грані розглядуваного явища, однак залежно від мети пізнання й особливостей суб’єкта пізнання, як доцільний може бути обрано лише один із вказаних варіантів.

Відповідно до регулятивного аспекту правові засоби запобігання корупції розуміються як засіб упорядкування суспільних відносин і спосіб здійснення суб’єктами антикорупційної діяльності своїх повноважень. В інституційному аспекті вказані засоби слід розуміти як сукупність визначених законодавчими і підзаконними правовими актами органів та їх посадових осіб, повноваження яких включають запобігання корупції, а також компетенцію цих суб’єктів. В інструментальному аспекті правові засоби запобігання корупції – це технологічно-правові прийоми та способи здійснення правового регулювання в досліджуваній сфері, а також алгоритми застосування цих прийомів та способів. У нормативному аспекті досліджувані засоби уявляють собою ієрархічно побудовану сукупність законодавчих та підзаконних правових актів, включаючи ратифіковані, затверджені або прийняті у встановленому порядку

міжнародно-правові акти. В управлінському аспекті правові засоби запобігання корупції – це сукупність управлінських дій та рішень загальнодержавного, секторального та внутрішньовідомчого характеру, спрямованих на створення організаційних, кадрових, фінансових, матеріальних та інших умов ефективного запобігання корупції суб'єктами цієї діяльності. У діяльнісному аспекті досліджувані засоби уявляють собою сукупність правових та позаправових дій суб'єктів запобігання корупції, спрямованих на досягнення поставлених у програмних антикорупційних документах цілей і завдань відповідно до встановлених термінів та етапів. Державоцентристський аспект охоплює сукупність способів збереження інтересів держави, до яких належить і запобігання корупції, порівняно з інтересами низки посадових осіб щодо збереження свого права на приватність інформації про їх майно, прибутки та витрати, на суміщення деяких посад і професій тощо.

Співвідношення між правовими засобами і правовим регулюванням слід розуміти як співвідношення між цілим та його частиною. Сукупність правових засобів, об'єднана конкретними цілями правозастосування і спрямована волею суб'єкта правовідносин, виступає органічною частиною правового регулювання. Однак феномен правового регулювання не вичерпується правовими засобами, його невід'ємними частинами є також мета, принципи, методи, а також інші елементи, які виокремлюють різні дослідники.

Етапи реалізації засобів правового регулювання запобігання корупції охоплюють термінальні відрізки від їх виникнення до їх повного скасування в разі оновлення нормативно-правового забезпечення в досліджуваній сфері. Етапи реалізації не слід плутати зі стадіями (формами) реалізації норм права (використання, виконання, додержання та застосування), які детально описані у багатьох десятках наукових джерел [113-114], знайшли своє практичне втілення в низці документів органів військового управління [115-117], тому ми не вважаємо за доцільне

зупинятися на їх висвітленні. Слід також сказати, що питання етапів (стадій) реалізації правозастосовної діяльності як ознаки правового механізму застосування законодавства про адміністративну відповідальність за правопорушення, пов'язані з корупцією в Україні, досить повно розкрито в дисертації О. Біленка [118]. Разом з тим хотілося б зазначити, що в існуючих наукових працях увага дослідників зосереджена переважно на позитивно-правових аспектах досліджуваної проблематики, натомість, сама проблема зниження негативного впливу цього ганебного явища є значно ширшою й потребує більш широкого підходу. Як свідчить досвід України, яка протягом всього періоду незалежності постійно удосконалювала своє антикорупційне законодавство, зміни в законах та підзаконних правових актах самі по собі не в змозі суттєво вплинути на ситуацію. Для ефективного контролю рівня корупції необхідним є поєднання низки міжнародних, внутрішньополітичних, морально-етичних, психологічних, економічних та правових факторів, при цьому право в такому поєднанні носить вторинний характер і відображує особливості соціальних відносин, які вже склалися в суспільстві. Тому розгляд етапів реалізації адміністративно-правових засобів правового регулювання питань запобігання корупції потребує застосування природноправових підходів, що, у свою чергу, передбачає розгляд правового регулювання в означеній сфері в аспектах його детермінант.

Перший етап реалізації засобів правового регулювання запобігання корупції пов'язаний із формуванням суспільного запиту щодо неприпустимості корупційних діянь. Корупція на етапі формування ставлення до неї у різних верствах суспільства може розумітися надзвичайно різноманітно: від нераціонального встановлення підвищеної заробітної плати та різноманітних привілеїв для публічних службовців до прийняття на службу до органів влади знайомих та друзів високопосадовців. Особливістю формування суспільного запиту на

запобігання корупції є нечіткий та часто суперечливий характер моделі бажаного результату, разом з тим без такого запиту правові новели не в змозі будуть суттєво вплинути на суспільні відносини. Правова норма за таких умов залишається декларативною, вона не впливає на поведінку суб'єктів та об'єктів запобігання корупції. Так, у 1995 році при проведенні всеукраїнського соціологічного опитування 36% респондентів повідомили, що корупція є історичною національною традицією [119]. За умов, коли кожен третій підтримує корупцію як явище, запобігання корупційним правопорушенням закономірно буде носити формальний характер. Натомість, із кожним роком розбудови української державності кількість громадян, які підтримувала корупцію, постійно зменшувалася, що дало змогу здійснити низку успішних заходів у досліджуваній сфері. Отже, сутність етапу формування суспільного запиту щодо неприпустимості корупційних діянь полягає в наявності суспільної рефлексії антикорупційної спрямованості та формуванні громадської думки відносно бажаного рівня доброчесності посадових осіб органів публічної влади.

Другий етап реалізації досліджуваних правових засобів охоплює процеси взяття Україною міжнародних зобов'язань у сфері запобігання корупції та імплементації вимог міжнародного законодавства в національну правову систему. Нашою державою було ратифіковано Цивільну конвенцію про боротьбу з корупцією [120], Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти корупції [121], Кримінальну конвенцію про боротьбу з корупцією [122] та низку інших міжнародно-правових актів. Вказаними документами визначено прагнення міжнародної спільноти будувати системи публічної влади на основі доброчесності і встановлено низку зобов'язань держав щодо проведення ефективної політики стосовно запобігання корупції. Імплементація міжнародних зобов'язань нашої держави в досліджуваній сфері може бути простежена на прикладі доповнення КК України у 2011 році статтями 368-2, 368-3 та 368-4, які передбачали кримінальну відповідальність за незаконне

збагачення, комерційний підкуп службової особи юридичної особи приватного права та підкуп особи, яка надає публічні послуги [123]. Роль міжнародних стандартів запобігання корупції полягає у створенні міжнаціональних рамок прийнятної поведінки посадових осіб органів публічної влади та інших суб'єктів правовідносин, у діяльності яких присутні корупційні ризики. Враховуючи, що корупційна поведінка прагне до транскордонності (що пояснюється бажанням винних осіб скористатися відмінностями у національних антикорупційних системах для уникнення юридичної та моральної відповідальності за корупційні правопорушення), потрібним є об'єднання зусиль усіх цивілізованих демократичних держав для унеможливлення вчинення досліджуваного виду деліктів.

Третій етап реалізації правових засобів запобігання корупції пов'язаний із формуванням системи норм матеріального права, яким регулюються права, обов'язки та функції посадових осіб, а також норм м'якого права (*soft law*), якими визначаються морально-етичні засади здійснення ними своїх професійних функцій. Системна протидія корупції має своєю передумовою здійснення попередньої кропіткої роботи, спрямованої на детальну регламентацію реалізації посадовими особами своїх повноважень із максимальним додержанням принципів правової визначеності та мінімізації дискреційних елементів їх компетенції [124]. Однак, безумовно, у деяких сферах мінімізація дискреційних повноважень неможлива, оскільки діяльність у них здійснюється в умовах невизначеності. До таких сфер належить і військове управління, при цьому під час правового режиму воєнного стану ступінь невизначеності зростає внаслідок закономірного зростання ентропії соціальних систем під час здійснення бойових дій [125]. Вказане не означає повну відмову від формування системи норм матеріального та м'якого права, яким регламентується діяльність військових посадових осіб, однак слід пам'ятати, що збільшення обсягу дискреційних повноважень завжди тягне за собою збільшення впливу корупційних ризиків.

Четвертий етап реалізації правових засобів правового регулювання питань запобігання корупції включає формування та вдосконалення деліктного законодавства, яке передбачає настання юридичної відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення. Досконалість законодавства про кримінальну, адміністративну та матеріальну (у трудових відносинах) відповідальність за вчинення корупційних і пов'язаних із корупцією правопорушень значною мірою детермінована досконалістю норм матеріального права, формування яких здійснюється на третьому етапі нашої класифікації.

П'ятий етап реалізації правових засобів правового регулювання питань запобігання корупції передбачає здійснення правозастосовної діяльності, що включає використання, виконання, додержання та застосування правових норм, але не обмежується ними, включаючи, окрім того, аналітично-правову діяльність та тлумачення норм права.

Система правових засобів правового регулювання питань запобігання корупції в Україні включає низку елементів, які можуть бути класифіковані за різними підставами. Так, Ю. Дем'янчук до адміністративно-правових засобів протидії корупції відносить належать:

- 1) адміністративні заборони, пов'язані з режимом державної таємниці;
- 2) засоби врегулювання конфлікту інтересів на державній службі;
- 3) чіткий посадовий регламент державного службовця;
- 4) конкурсне заміщення посади державної служби;
- 5) встановлення й обов'язкове використання кадрового резерву в системі державної служби;
- 6) випробування під час вступу на державну службу;
- 7) атестація державних службовців;
- 8) кваліфікаційний іспит;
- 9) обов'язкове встановлення альтернативи в процесі призначення на посаду державної служби тощо [126, с. 139].

Автор не називає критерій, за яким він виокремлює вказані правові засоби, однак аналіз їх сукупності дозволяє переконатися, що вони виокремлені за ознакою правових вимог до прийняття на державну службу та її проходження. Цей перелік, на нашу думку, є неповним, оскільки в ньому

не враховано такі важливі засоби запобігання корупції, як обмеження щодо одержання подарунків, подання декларації та ін. Крім того, нам уявляється методологічно вірним підходити до проблеми класифікації засобів правового регулювання питань запобігання корупції в Україні не з індивідуальної, а з загальнодержавної позиції, що потребує розширення масштабу цієї класифікації. Слід згадати, що перелічені в ній заходи здійснюються у межах державної антикорупційної політики, елементами якої є Антикорупційна стратегія, державна антикорупційна програма з виконання Антикорупційної стратегії, моніторинг антикорупційної політики тощо. Із цього приводу ми повністю підтримуємо думку М. Прохоренка, В. Тимошенка та М. Карпенка, які виокремлюють три рівня вираження державно-правової політики у сфері запобігання корупції в оборонному секторі: I – Антикорупційна стратегія, яка затверджується Верховною Радою України; II – Державна антикорупційна програма з виконання Антикорупційної стратегії; III – Антикорупційні програми, які приймаються на різних рівнях здійснення державної влади [29, с. 310]. Сукупність правових засобів у досліджуваній сфері має обов'язково включати ці засоби стратегічного рівня, які дозволяють обирати та відстежувати ефективність застосування засобів тактичного та індивідуального рівня. Лише за таких умов можна досягти системності та комплексності діяльності із запобігання корупції в державі. Втім, слід сказати, що в базовому правовому акті у сфері національної безпеки – Законі України “Про національну безпеку України”, у якому визначено вимоги до низки стратегій у досліджуваній нами сфері, згадування про Антикорупційну стратегію відсутні, що, на нашу думку, знижує значущість антикорупційної діяльності. Така ситуація має бути виправлена шляхом доповнення ч. 1 ст. 1 означеного Закону окремим підпунктом, який розкривав би зміст Антикорупційної стратегії (див. Додаток 2). Це дасть змогу розглядати антикорупційну діяльність як складову діяльності

держави у сфері забезпечення національної безпеки, включати у плани і програми в безпековій сфері антикорупційні заходи.

Серед існуючих у правових джерелах класифікацій правових засобів слід також згадати підхід В. Комзюка, який поділяє означені категорії на два види: засоби організації управління та адміністративно-правові методи управління [127]. На нашу думку, у наведеному поділі простежується певна логічна суперечність, оскільки методи управління безперечно є елементом організації управління, тому штучне їх розведення уявляється недоцільним. Втім, акцентування науковцем уваги на організації управління як підставі класифікації правових засобів уявляється нам дуже корисним для цілісного розуміння органічного зв'язку управлінської діяльності та досліджуваних нами правових засобів.

Уявляє інтерес розуміння підстав класифікації адміністративно-правових засобів, запропоноване Л. Кондуфоровою. Авторка вважає, що види адміністративно-правових засобів захисту приватних інтересів можна визначити за: 1) галузевим критерієм (адміністративно-правові засоби захисту цивільних, сімейних, трудових інтересів, інтересів у сфері соціального забезпечення тощо); 2) функціональним критерієм (засоби організації, планування, мотивації та контролю); 3) суб'єктним критерієм (засоби, що застосовуються органами державної влади, місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями всіх форм власності, об'єднаннями громадян) [128]. Така класифікація дає змогу створити більш цілісне уявлення про сутність досліджуваних засобів, разом з тим хотілося б відзначити, що відсутність поділу за змістовною ознакою не дає, на нашу думку, змоги виокремити те унікальне, що відрізняє адміністративно-правові засоби, застосовувані в різних сферах суспільних відносин.

В. Кондратенко пропонує досить розгорнуту класифікацію адміністративно-правових засобів, яка включає наступні елементи: 1) форми застосування: функціональні правові засоби; інституційні правові

засоби; 2) суб'єкти застосування: правові засоби, використовувані органами виконавчої влади; правові засоби, використовувані виконавчими органами місцевого самоврядування; правові засоби, використовувані іншими компетентними публічними інституціями; 3) способи застосування: правові засоби прямої дії; правові засоби непрямой дії; 4) функціональні рівні застосування: організаційні та регулятивні правові засоби; контрольні та наглядові правові засоби; охоронні правові засоби; 5) сфери застосування: правові засоби у сфері громадянських прав; правові засоби у сфері політичних прав; правові засоби у сфері економічних прав; правові засоби у сфері соціальних прав; правові засоби у сфері культурних прав; 6) ступені застосування: прості правові засоби; складні правові засоби; 7) тривалість застосування: постійні правові засоби; тимчасові правові засоби [129, с. 12]. Нам імponує системний підхід автора до досліджуваної категорії та врахування різнопланових критеріїв поділу. Разом з тим така класифікація, на нашу думку, не може бути застосована до сфери запобігання корупції в секторі безпеки і оборони з огляду на специфічність відносин, які в ньому існують (до властивостей таких відносин звичайно відносять жорсткий ієрархічний порядок підпорядкування, наявність підвищених ризиків для життя, здоров'я і майна військовослужбовців, відмінний від інших категорій громадян порядок притягнення до відповідальності тощо).

Отже, складення класифікації засобів правового регулювання питань запобігання корупції в Україні потребує врахування властивостей, притаманних досліджуваній сфері публічних правовідносин. Із огляду на це, на нашу думку, засоби правового регулювання запобігання корупції можуть бути класифіковані за наступними критеріями: а) за правовим статусом суб'єктів запобігання корупції: вищі органи державної влади, спеціалізовані антикорупційні органи, правоохоронні органи, органи військового управління; б) за правовою природою застосовуваних засобів: обов'язки, заборони, обмеження, пільги, покарання; в) за формою

правових засобів: правові норми, правозастовні акти, юридичні факти; г) за особливостями впливу на суспільні відносини: матеріальні і процесуальні.

Серед засобів запобігання корупції найбільш поширеними є обмеження та заборони. Це пояснюється тим, що держава перш за все прагне мінімізувати можливі випадки зловживання правом осіб, професійна діяльність яких пов'язана з підвищеними корупційними ризиками, а також зменшити руйнівний вплив вказаних ризиків на систему публічного управління. Втім, це не знижує цінності інших адміністративно-правових засобів, призначення яких полягає у формуванні доброчесної поведінки осіб, на яких розповсюджується дія законодавства про запобігання корупції.

Практичне застосування правових засобів запобігання корупції потребує їх втілення в антикорупційну діяльність органів військового управління. Наказом Міністерства оборони України від 31 серпня 2021 року № 264 було затверджено Антикорупційну програму вказаного Міністерства на 2021-2024 роки, у якій знайшли своє застосування деякі із вказаних правових засобів. Позитивними аспектами вказаної програми є спроба впровадити її заходи в усі рівні підготовки військовослужбовців, зокрема, рівні L1, L2, L3, L4 (професійний рівень) у закладах військової освіти передбачають впровадження окремих блоків занять з антикорупційної тематики програм підготовки: на тактичному рівні (L1, L2) – у визначених навчальних дисциплінах, на курсах професійної військової освіти та підвищення кваліфікації (L3, L4) – блок “Виховання доброчесності” у профільному модулі занять із метою поглиблення теоретичних знань і практичних навичок для підвищення професійної підготовки і кар’єрного зростання. Окремим елементом цього рівня підготовки є онлайн-курси з антикорупційної тематики в системі індивідуальної підготовки офіцерів та генералів із використанням платформи дистанційного навчання [115]. Однак недостатньо відпрацьованим уявляється зворотній зв'язок між військовослужбовцями

та вищими органами військового управління, який давав би змогу отримувати об'єктивну інформацію щодо самооцінки їх рівня доброчесності під час несення військової служби, оцінки доброчесності поведінки їх командирів (начальників), а також реального рівня толерантності до корупції.

Окрему увагу слід приділити питанням систематичності та прозорості діяльності органів військового управління у сфері звітності про виконання антикорупційних програм. Як свідчить Звіт щодо виконання у 2019 році завдань і заходів Антикорупційної програми Міністерства оборони України на 2018-2020 роки [116]. Поряд із однозначно активними напрямками антикорупційної діяльності, до яких слід, зокрема, віднести міжнародне співробітництво у сфері розбудови доброчесності та зниження корупційних ризиків у оборонних інституціях, зниження корупційних ризиків у сфері використання, оренди та відчуження нерухомого військового майна та земель оборони, а також деякими іншими, можна констатувати недостатність існуючих форм та методів взаємодії з громадськістю, прогалини в отриманні зворотного зв'язку щодо випадків недоброчесної поведінки військових посадових осіб. Протягом 2022-2023 років жодного звіту у сфері антикорупційної діяльності в органах військового управління на офіційному сайті Міністерства оборони України не було оприлюднено.

Хотілося б також зауважити, що потребують подальшого опрацювання Організаційно-методичні вказівки з питань запобігання та виявлення корупції в діяльності Міністерства оборони України та Збройних Сил України в умовах воєнного стану в 2024 році, оскільки значна їх частина носить загальний характер і не підкріплюється відповідними засобами моніторингу та контролю виконання ("забезпечити своєчасне та дієве вирішення нагальних проблем щодо формування нульової толерантності до корупції, застосування комплексу першочергових упереджувальних заходів у найбільш вразливих до

корупційних ризиків сферах діяльності в системі Міноборони в умовах відбиття повномасштабної агресії”, “приймати рішення, спрямовані на підвищення ефективності економічної діяльності системи Міноборони в умовах воєнного стану, всебічне забезпечення потреб військовослужбовців, спрямованих на збереження їх життя і здоров’я, захист їх прав, успішне виконання обов’язків військової служби, бойових завдань, зміцнення поваги до їх гідності у всіх взаємодіях з державою” тощо) [117].

У цілому аналіз реалізації напрямів антикорупційної політики в органах військового управління в Україні свідчить, що можна констатувати значні успіхи у сферах міжнародної співпраці в антикорупційній сфері, удосконалення правових актів, якими регламентовано правовий статус військових посадових осіб. Разом з тим у вказаній сфері залишаються актуальними багато проблем, у першу чергу пов’язаних із формуванням інтолерантної до корупції поведінки військових посадових осіб, створення високого рівня доброчесності в органах військового управління, існуванням зворотного зв’язку між запровадженням антикорупційних заходів Міністерством оборони України, Генеральним штабом Збройних Сил України та іншими органами військового управління та їх оцінкою військовослужбовцями, а також співпрацею з інститутами громадянського суспільства.

Висновки до розділу 1

Аналіз наукових та правових джерел дозволяє виокремити п'ять етапів зародження, розвитку та розуміння категорії “корупція”. Перший із них, *архаїчний*, пов'язаний із стародавніми уявленнями про справедливість, порушенням якої було отримання винагородження за прийняття рішення без урахування змісту норм закону. На другому етапі – *формування етичних складових управління* – утворюються та вербалізуються морально-етичні запобіжники корупції й розпочинається створення системи попередження зловживань посадових осіб. Третій етап – *примітивізації* - характеризувався деактуалізацією негативного відношення до корупції і тривав до періоду буржуазних революцій, після яких відбувається поступове формування лобізму як одного зі способів легалізації підкупу посадових осіб. Четвертий етап буде мати відмінності в тоталітарних державах, якою був СРСР, і в державах так званої “старої демократії”. Для тоталітарних держав характерним було так зване “*одержавлення» корупції*”, наприклад, віддання представниками правлячої партії наказів суддям щодо прийняття певних судових рішень. Натомість, у деяких державах Західної Європи починає зміцнюватися *правове забезпечення доброчесної поведінки*. П'ятий етап – етап *підвищення вимог до доброчесності представників публічної влади*, який розпочався наприкінці минулого століття і триває донині, знаменує собою велику увагу суспільства до суворого додержання посадовими особами вимог правових норм, їх доброчесності під час виконання службових обов'язків, їх інтересів та конфлікту означених інтересів, що супроводжується деталізацією фінансового моніторингу, у тому числі за допомогою новітніх інформаційних технологій.

Аналіз наукових досліджень суспільно-правового явища корупції дозволяє розглянути його у розрізі наступних концепцій та парадигм:

- у межах *девіантного підходу* корупцію розглядають як поведінку, що відхиляється від загальноновизнаних етичних та правових норм, носії якої прагнуть до збагачення за рахунок суспільних коштів;

- *ревізійністський підхід* до поняття корупції розглядає останню у країнах, що розвиваються, як вільне, не обмежене надмірними правовими приписами, використання державних та недержавних ресурсів для досягнення більшої інтеграції, розвитку та модернізації різних аспектів державно-владної, економічної, культурної та іншої діяльності;

- *бівехіористський підхід* розкриває сутність корупції як поведінки осіб, наділених публічно-владними повноваженнями;

- *законотворчий підхід* розуміє корупцію як зловживання владою в межах вимог законів, які носії публічної влади мають можливість видавати для свого захисту.

- у межах *конвенційного підходу* корупція розуміється як зловживання посадою, владою або повноваженнями для одержання особистої користі або якихось переваг для невизначеного кола третіх осіб;

- *кратологічний підхід* (від давньогрецького Κράτος – влада) корупція розглядається як посягання на відносини влади-підпорядкування, які є усталеними для певної держави та суспільства.

Поширеним у національній правовій доктрині є *кримінально-правовий підхід* до корупції, який ототожнює корупцію з декількома складами кримінальних злочинів. У рамках *економічного підходу* корупція трактується як чинник деструктивного впливу на систему економічних відносин шляхом пригнічення вільної конкуренції та комплексу прав, свобод та інтересів суб'єктів підприємницької діяльності.

Спільним для означених підходів є такі властивості корупції, як її системність та систематичність, деструктивний вплив на політичні, економічні та інші відносини в державі. Разом з тим, на нашу думку, не менш важливою є наявність у посадових осіб широкого кола дискреційних повноважень, які дозволяють їм уникати відповідальності шляхом

легітимізації своїх дій, що можуть містити порушення етичних вимог до певної сфери діяльності.

Вказане дає нам можливість сформулювати власне визначення поняття корупції – як *системного деструктивного впливу суб'єктів управління на суспільні відносини в системі публічного управління з використанням порушення правових та/або етичних вимог до певної сфери професійної діяльності з метою отримання матеріальних або нематеріальних благ у власних інтересах або в інтересах третіх осіб.*

Базуючись на *соціально-системному підході* до сутності корупції, можна сформулювати власне визначення поняття запобігання цьому деструктивному явищу: *запобігання корупції уявляє собою діяльність органів публічної влади, правоохоронних органів, військових формувань, закладів освіти та наукових установ, інститутів громадянського суспільства та окремих громадян, спрямовану на підвищення прозорості та підзвітності органів публічної влади та їх посадових осіб, забезпечення економічної конкуренції суб'єктів підприємницьких відносин, укріплення системи демократичного цивільного контролю, зміцнення етичних вимог до окремих сфер професійної діяльності та вдосконалення антикорупційного законодавства з метою нівелювання деструктивного впливу корупції на всі сфери суспільних відносин.*

На підставі аналізу наукових та правових джерел сутність організаційно-правових засобів запобігання корупції може бути розглянута відповідно до *регулятивного, інституційного, інструментального, нормативного, управлінського, діяльнісного та державоцентристського підходів*. Ці аспекти характеризують різні грані розглядуваного явища, однак залежно від мети пізнання і особливостей суб'єкта пізнання. Відповідно до *регулятивного* аспекту організаційно-правові засоби запобігання корупції розуміються як засіб упорядкування суспільних відносин і спосіб здійснення суб'єктами антикорупційної діяльності своїх повноважень. В *інституційному* аспекті вказані засоби слід розуміти як

сукупність визначених законодавчими і підзаконними правовими актами органів та їх посадових осіб, повноваження яких включають запобігання корупції, а також компетенцію цих суб'єктів. В *інструментальному* аспекті адміністративно-правові засоби запобігання корупції – це технологічно-правові прийоми та способи здійснення адміністративно-правового регулювання в досліджуваній сфері, а також алгоритми застосування цих прийомів та способів. У *нормативному* аспекті досліджувані засоби уявляють собою ієрархічно побудовану сукупність законодавчих та підзаконних правових актів, включаючи ратифіковані, затверджені або прийняті у встановленому порядку міжнародно-правові акти. В *управлінському* аспекті адміністративно-правові засоби запобігання корупції – це сукупність управлінських дій та рішень загальнодержавного, секторального та внутрішньовідомчого характеру, спрямованих на створення організаційних, кадрових, фінансових, матеріальних та інших умов ефективного запобігання корупції суб'єктами цієї діяльності. У *діяльнісному* аспекті досліджувані засоби уявляють собою сукупність правових та позаправових дій суб'єктів запобігання корупції, спрямованих на досягнення поставлених у програмних антикорупційних документах цілей і завдань відповідно до встановлених термінів та етапів. *Державоцентристський* аспект охоплює сукупність способів збереження інтересів держави, до яких належить і запобігання корупції, порівняно з інтересами низки посадових осіб щодо збереження свого права на приватність інформації про їх майно, прибутки та витрати, на суміщення деяких посад і професій тощо.

Етапи реалізації організаційно-правових засобів правового регулювання питань запобігання корупції можливо класифікувати наступним чином:

- формування суспільного запиту щодо неприпустимості корупційних діянь;

- узяття Україною міжнародних зобов'язань у сфері запобігання корупції та імплементації вимог міжнародного законодавства в національну правову систему;

- формуванням системи норм матеріального права, яким регулюються права, обов'язки та функції посадових осіб, а також норм м'якого права (soft law), якими визначаються морально-етичні засади здійснення ними своїх професійних функцій;

- формування та удосконалення деліктного законодавства, яке передбачає настання юридичної відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення;

- здійснення правозастосовної діяльності, що включає використання, виконання, додержання та застосування правових норм, але не обмежується ними, включаючи, крім того, аналітично-правову діяльність та тлумачення норм права.

Засоби правового регулювання запобігання корупції можуть бути класифіковані за наступними критеріями:

а) за правовим статусом суб'єктів запобігання корупції: вищі органи державної влади, спеціалізовані антикорупційні органи, правоохоронні органи, органи військового управління;

б) за правовою природою застосовуваних засобів: обов'язки, заборони, обмеження, пільги, покарання;

в) за формою правових засобів: правові норми, правозастовні акти;

г) за особливостями впливу на суспільні відносини: матеріальні і процесуальні.

Однак, серед правових засобів запобігання корупції найбільш поширеними є обмеження та заборони. Це пояснюється тим, що держава перш за все прагне мінімізувати можливі випадки зловживання правом осіб, професійна діяльність яких пов'язана з підвищеними корупційними ризиками, а також зменшити руйнівний вплив вказаних ризиків на систему публічного управління.

Аналіз реалізації напрямів антикорупційної політики в органах військового управління в Україні свідчить, що можна констатувати значні успіхи у сферах міжнародної співпраці в антикорупційній сфері, удосконалення правових актів, якими регламентовано правовий статус військових посадових осіб. Разом з тим у вказаній сфері залишаються актуальними багато проблем, у першу чергу пов'язаних із формуванням інтолерантної до корупції поведінки військових посадових осіб, створення високого рівня доброчесності в органах військового управління, існуванням зворотного зв'язку між запровадженням антикорупційних заходів Міністерством оборони України, Генеральним штабом Збройних Сил України та іншими органами військового управління та їх оцінкою військовослужбовцями, а також співпрацею з інститутами громадянського суспільства.

РОЗДІЛ 2 ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В ОРГАНАХ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ

2.1 Об'єкт та суб'єкти запобігання корупції в органах військового управління та нормативне врегулювання їх діяльності

Успішність запобігання корупції значною мірою залежить від застосування до цієї складної діяльності системного підходу, який дозволяє ефективно впливати як на умови, що сприяють вчиненню корупційних та пов'язаних із корупцією правопорушень, так і на наслідки їх вчинення. Це вимагає розглядати запобігання корупції в органах військового управління як систему, із притаманними їй зв'язками між елементами, сукупність яких породжує нову реальність, значно ширшу та впливовішу за своїми масштабами, ніж одномірний набір антикорупційних засобів. У першу чергу до основних елементів системи належать об'єкт і суб'єкт, що потребує розгляду їх правового статусу.

Системний підхід до проблеми запобігання корупції в різних сферах суспільних відносин було реалізовано в роботах Б. Головкина [130], Р. Гречанюк [131], В. Оболенцева [132], Е. Расюка [133], В.Скиби [134], Н. Сметаніної [135] та інших авторів. Разом з тим системний підхід до запобігання корупції в органах військового управління ще не знайшов свого повного висвітлення на теоретико-методологічному рівні. Почасти це пов'язано з дефіцитом наукових досліджень, присвячених сутності органів військового управління та їх правовому статусу як суб'єктів та об'єктів запобігання корупції.

Перш ніж перейти до безпосереднього визначення об'єкта та суб'єктів запобігання корупції в органах військового управління, слід з'ясувати сутність вказаних органів. Поняття органів військового управління міститься в абзаці першому ст. 1 Закону України "Про оборону

України”, де вказано, що останні – це Міністерство оборони України, інші центральні органи виконавчої влади, що здійснюють керівництво військовими формуваннями, утвореними відповідно до законів України, Генеральний штаб Збройних Сил України, інші штаби, командування, управління, постійні чи тимчасово утворені органи у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, призначені для виконання функцій з управління, в межах їх компетенції, військами (силами), з'єднаннями, військовими частинами, військовими навчальними закладами, установами та організаціями, які належать до сфери управління центральних органів виконавчої влади, а також територіальні центри комплектування та соціальної підтримки, що забезпечують виконання законодавства з питань військового обов'язку і військової служби, мобілізаційної підготовки та мобілізації [3]. Як можна побачити, законодавець пішов шляхом перелічування всіх суб'єктів, які належать до кола означених органів. Разом з тим цитовану норму важко назвати дефініцією в її правовому розумінні, оскільки вона не містить усі необхідні та достатні ознаки категорії, яка визначається.

Спробуємо спочатку з'ясувати сутність категорії “орган управління”. Слово “орган” у загальному розумінні має декілька значень, одне з яких, яке може бути співвіднесено з досліджуваною нами категорією, це установа, що виконує певні функції в галузі державного управління, контролю, нагляду і т. ін. [136]. В економічних науках орган управління розуміється як колектив працівників керуючої системи, який наділений правом щодо координації діяльності підрозділів, має приміщення, технічні засоби, штатний розклад, положення про структурні підрозділи та посадові інструкції [137].

У військових науках також робилися спроби сформулювати визначення досліджуваної категорії. Так, Г. Зміївський вважає, що орган управління – це організаційно-штатний колектив, який складається із посадових осіб, що наділені певними правами і обов'язками з управління

підпорядкованими підрозділами. У батальйоні орган управління включає заступників командира та штаб, у роті – заступників командира. Командир батальйону (роті) очолює орган управління і керує підрозділами особисто та через своїх заступників і штаб. Він зобов'язаний завжди знати положення, характер дій і стан підпорядкованих підрозділів. У вирішальні моменти бою (дій) командир батальйону (роті) повинен перебувати на найважливішому напрямку і вчасно впливати на хід виконання завдання силами та засобами, які є в його розпорядженні. Основою органу управління батальйону є штаб. Організатором роботи штабу є начальник штабу, він особисто відповідає за виконання всіх покладених на штаб завдань [138]. Наведене визначення, як нам вважається, носить описовий характер та не дозволяє отримати відповідь на питання про місію, призначення та роль органу управління в системі управління.

Найбільш розгорнуту відповідь на питання про сутність органу управління дають, на наш погляд, М. Клименюк, В. Федоренко та А. Безус, які пояснюють її таким чином. Система включає дві основні частини (підсистеми): об'єкт управління й орган (суб'єкт) управління. Об'єкт наділений основними матеріальними факторами (ресурсами), використання яких уможливорює досягнення системою мети. Однак об'єкт має на цьому шляху нескориму для нього перешкоду, - невизначеність щодо способів використання цих факторів, які б забезпечили досягнення системою мети, тобто невизначеність поведінки об'єкта. Отже, якщо ця невизначеність не буде ліквідована або, принаймні, суттєво зменшена, наявні ресурси й фактори об'єкта не можуть бути ефективно задіяні, тому й ціль системи не може бути досягнута. А якщо ціль недосяжна, то й існування такої системи втрачає сенс. Виходить, ліквідація або максимально можливе зменшення невизначеності поведінки об'єкта є обов'язковою процедурою. Для виконання цієї обов'язкової функції в системі управління передбачений орган управління. На підставі цих умовиводів автори формулюють визначення органу управління як

підсистеми, призначеної для інформаційного впливу на об'єкт управління для досягнення системою поставлених цілей. І здійснюється цей вплив, головним чином, за допомогою ліквідації невизначеності поведінки об'єкта [139, с. 5].

Вказане визначення концентрує увагу на інформаційних процесах, які відбуваються в полі взаємодії об'єкта і суб'єкта управління. Втім, на нашу думку, це цілком справедливо, адже саме інформація виступає невід'ємною складовою і запорукою успішності управлінської діяльності, опорою під час прийняття управлінських рішень. Як справедливо стверджують Н. Бугас та О. Коваленко, інформація є основою для підготовки відповідних доповідей, звітів, пропозицій для вироблення і прийняття управлінських рішень. Зміст кожної конкретної інформації визначається потребами управлінських ланок і вироблюваних управлінських рішень. Отже, аналізуючи потреби в інформації, для нормального функціонування організації автори виділяють такі риси прийняття рішень, як свідомо і цілеспрямована діяльність, здійснювана людиною; поведінка, заснована на фактах і ціннісних орієнтирах; процес взаємодії; вибір альтернатив у рамках соціального і політичного стану; частина загального процесу управління; неминуча частина щоденної роботи менеджера; важливість для виконання всіх інших функцій управління [140]. Ці твердження повною мірою можуть бути застосовані й до військового управління, із тією лише відмінністю, що ступінь невизначеності у військових відносинах більш виражений, ніж у цивільних.

Окрему увагу слід приділити питанню ознак органу управління як юридичної особи. Відповідно до положень ст. 80 Цивільного кодексу України юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку. Юридична особа наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді. Ст. 81 вказаного Кодексу передбачає поділ юридичних осіб на

юридичних осіб приватного і публічного права. При цьому законодавець визначає, що юридична особа публічного права створюється розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування [141]. Як можна побачити, у переліку інституцій, які можуть створити юридичну особу публічного права, органи військового управління відсутні, виключення складають лише міністерства як центральні органи виконавчої влади, що можуть здійснювати керівництво військовими формуваннями. Аналіз практики також свідчить про відсутність у органу військового управління як обов'язкової ознаки існування статусу юридичної особи. Отже, деякі органи військового управління (Міністерство оборони України, Міністерство внутрішніх справ України, Генеральний штаб Збройних Сил України та ін.) є юридичними особами, мають печатку із зображенням Державного Герба України і своїм найменуванням, проте більшість органів військового управління такого статусу не мають.

Слід також сказати, що нині у військових формуваннях триває процес запровадження стандартів НАТО – комплекс заходів, що включає вивчення та прийняття рішення про застосування у секторі безпеки і оборони положень (норм, вимог) стандарту НАТО, прийняття до прямого застосування або розроблення на основі стандарту НАТО відповідного акта законодавства чи документа з військової стандартизації (внесення відповідних змін та/чи доповнень до чинних документів), надання йому чинності в установленому порядку, застосування розробленого документа в діяльності складових сектору безпеки і оборони України. Робота із запровадження стандартів НАТО здійснюється в рамках Програми робіт із військової стандартизації на 2021 – 2023 роки, яка передбачена Планом пріоритетних дій Уряду на 2023 рік. Станом на 02.05.2023 у складових сектору безпеки і оборони (Міністерстві оборони України, Збройних Силах України, Національній Гвардії України, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України) запроваджено 250 стандартів

НАТО, 20 із яких носять адміністративний характер і безпосередньо пов'язані з військовим управлінням [142]. Наказом Міністерства оборони України “Про трансформацію системи об'єднаного керівництва силами оборони та військового управління у Збройних Силах України” від 29 березня 2019 року № 141 (втратив чинність як реалізований) було затверджено Основні принципи організації об'єднаного керівництва силами оборони та військового управління у Збройних Силах України, які, зокрема, включали відокремлення функції з формування державної політики у сфері оборони від функції її реалізації, відокремлення процесу планування розвитку спроможностей від операційної (поточної) діяльності Генерального штабу Збройних Сил України та органів військового управління Збройних Сил України, відокремлення функції генерування сил від функції їх застосування [143]. Це не могло не справити вплив на розуміння сутності органів військового управління, які нині знаходяться в перехідному стані від характерного для радянської воєнної доктрини розуміння їх як різновиду органів державного управління, діяльність яких зосереджена на регулюванні та організації функціонування збройних сил, до сучасного і притаманного демократичним державам розуміння їх як складових типової функціональної структури органів військового управління (J-структури).

Отже, поняття органу військового управління відповідно до сучасного стану реформування оборонного сектору можна визначити як підсистему сектору безпеки і оборони, яка безперервно здійснює керівництво та управління визначеними силами і засобами з метою успішного досягнення поставлених цілей у визначені строки.

Сутність органів військового управління знаходить свій прояв у їх властивостях, до яких слід віднести наступні:

- а) місією органів військового управління є зменшення стану невизначеності та ентропії управлінської системи;
- б) органи військового управління діють безперервно і постійно;

в) єдиноначальність у діяльності органів військового управління поєднується з можливістю самостійно приймати та реалізовувати рішення в межах оперативної або тактичної мети, сформульованої вищим командуванням (тут знаходять свій прояв дискреційні повноваження досліджуваних органів управління);

г) планування діяльності органів військового управління здійснюється на основі оперативних, бойових та спеціальних спроможностей;

г) органи військового управління мають відповідати вимозі сумісності для спільних дій у складі національних і багатонаціональних сил та формувань.

Переходячи до розгляду питання про види органів військового управління хотілося б звернутися до існуючої у правовій доктрині класифікації органів військового управління, запропонованої С. Мельником. На думку науковця, за складністю структури підрозділів, де воно здійснюється, можна виділити види військового управління, що реалізується: 1) у структурах, які не мають внутрішньої побудови (військове управління на рівні відділення); 2) у структурах, що містять у собі 2 рівні військового управління (управління на рівні взводу); 3) у тих підрозділах, що мають 3 й більше рівнів військового управління (військове управління на рівні батальйону, бригади тощо) [144, с. 136].

На нашу думку, така лінійна структура не відображує в повній мірі особливостей побудови Збройних Сил України та інших військових формувань і не враховує переходу на J-структуру НАТО, яка суттєво трансформувала існуючі в радянській военній доктрині розуміння ієрархії органів військового управління. Втім, у своїй науковій праці автор розглядає військове управління як особливий, кризоворієнтований вид державного управління, що ґрунтується на специфіці військової служби, кар'єри осіб, які її проходять, реалізується суб'єктами військового управління у всіх сферах організації й функціонування сектору безпеки й

оборони і своїм планомірним, матеріально і процесуально регламентованим впливом організовує діяльність останнього в напрямі забезпечення національної безпеки й оборони України [144, с. 136]. Ми не є прихильниками ототожнення військового управління з державним. Військове управління є особливим видом управлінської діяльності, яке здійснюється з урахуванням низки обмежень, викликаних покладеною на військові формування функцією відсічі збройній агресії, яка має бути реалізована навіть за умов підвищених ризиків для життя і здоров'я військовослужбовців, включаючи санітарні та безповоротні втрати особового складу, що вважається повністю неприпустимим у системі державного управління.

Так само принципи інклюзивності, прозорості, демократизму, які є невід'ємною складовою системи державного управління, в умовах ведення бойових дій діють з обмеженнями або не діють, якщо це суперечить статутам Збройних Сил України, законодавству України про державну таємницю та бойовим розпорядженням. Відмінними є також цілі державного та військового управління. Цілі державного управління, із тими чи іншими відмінностями, звичайно описуються як розвиток усіх сфер суспільних відносин і забезпечення максимальної реалізації кожним громадянином своїх інтересів і потреб, прав та свобод. Мета військового управління полягає в забезпеченні обороноздатності держави в мирний час і відсіч збройній агресії противника та деокупацію українських земель протягом особливого періоду, включаючи правовий режим воєнного стану. При цьому держава за допомогою мобілізаційного законодавства та юридичної відповідальності за порушення його приписів встановлює обмеження вільної реалізації інтересів та потреб громадян, призваних на військову службу. Вказане дозволяє з'ясувати, що державне і військове управління виступають окремими видами управлінської діяльності. Це і стало, на нашу думку, причиною визнання у більшості держав голови

держави верховним головнокомандувачем, щоб забезпечити цілісність та єдність системи влади в межах країни.

Виходячи із правового статусу органів військового управління, ми можемо запропонувати наступну їх класифікацію:

а) центральні органи виконавчої влади, які здійснюють керівництво військовими формуваннями: Міністерство оборони України, Міністерство внутрішніх справ України;

б) Генеральний штаб Збройних Сил України – головний орган військового управління із планування оборони держави, стратегічного планування застосування Збройних Сил України та визначених сил і засобів інших складових сил оборони, координації та контролю за виконанням завдань у сфері оборони органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та силами оборони в межах, визначених законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України [145];

в) командування сил: Командування Сухопутних військ Збройних Сил України (останні включають до себе Оперативні командування “Захід”, “Схід”, “Північ” та “Південь”, які також є органами військового управління); Командування Повітряних Сил Збройних Сил України; Командування Військово-Морських Сил Збройних Сил України; Командування Десантно-штурмових військ Збройних Сил України; Командування Сил спеціальних операцій Збройних Сил України; (включають Повітряні командування “Захід”, “Схід”, “Північ” та “Південь”, які також є органами військового управління); Командування Сил логістики Збройних Сил України; Командування Сил територіальної оборони Збройних Сил України; Командування об’єднаних сил Збройних Сил України; Командування Сил підтримки Збройних Сил України; Командування Медичних сил Збройних Сил України;

г) командування військ: Командування Десантно-штурмових військ Збройних Сил України; Командування Військ зв'язку та кібербезпеки Збройних Сил України;

г) головні управління (Головне управління розвідки Міністерства оборони України; Головне управління Військової служби правопорядку Збройних Сил України; Головне управління майна та ресурсів; Головне управління морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України; Головне управління з організації виробництва боєприпасів та будівництва споруд спеціального призначення; Головне управління безпеки військової служби Збройних Сил України; Головне управління військового співробітництва Збройних Сил України та ін.);

д) центральні управління (Центральне управління розвитку та супроводження матеріального забезпечення Збройних Сил України; Центральне управління контролю якості; Центральне управління цивільно-військового співробітництва та ін.);

е) управління (Управління представництв замовника; Управління стандартизації, кодифікації та каталогізації; Управління забезпечення реагування на кризові ситуації; Управління соціальної підтримки; Управління по роботі зі зверненнями громадян та доступу до публічної інформації та ін.);

є) утворені в інших військових формуваннях тимчасові чи постійні органи військового управління, на які покладено здійснення керівництва військовими формуваннями, частинами, вищими військовими навчальними закладами, підприємствами та організаціями (Центральне, Західне, Східне, Південне, Північне, Кримське оперативно-територіальне об'єднання Національної гвардії України та ін.);

ж) органи управління військовими частинами та військовими навчальними закладами;

з) територіальні центри комплектування та соціальної підтримки (обласні, міські, об'єднані міські, районні та об'єднані районні

територіальні центри комплектування та соціальної підтримки; Територіальний центр комплектування та соціальної підтримки Автономної Республіки Крим; Київський міський територіальний центр комплектування та соціальної підтримки; Севастопольський міський територіальний центр комплектування та соціальної підтримки).

Означена класифікація органів військового управління виступає однією зі змістоутворюючих ознак інституційної системи запобігання корупції – суб'єктів запобігання корупції в органах військового управління. Кожний із означених органів військового управління має власну підсистему запобігання корупції, які, у своїй сукупності, утворюють цілісну систему, до якої входять наступні суб'єкти.

На рівні центральних органів виконавчої влади, які здійснюють керівництво військовими формуваннями (Міністерство оборони України, Міністерство внутрішніх справ України) підсистема запобігання корупції включає:

Керівників органів військового управління, до посадових обов'язків яких віднесено питання запобігання корупції (див., наприклад, на Міністра оборони України відповідні повноваження покладені пп. 20 п. 10 Положення про Міністерство оборони України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 року № 671 [146], хоча слід зазначити, що спостерігається певна нерівномірність у правовому регламентуванні антикорупційних функцій: якщо міністр оборони України зобов'язується регулярно оцінювати корупційні ризики та здійснювати відповідну антикорупційну діяльність, то на міністра внутрішніх справ аналогічних обов'язків не покладено).

Спеціалізовані центральні підрозділи органів військового управління:

Департамент з питань запобігання та виявлення корупції Міністерства оборони України, який складається з відділу контролю за дотриманням антикорупційного законодавства, відділу з питань виявлення корупції, відділу з питань взаємодії з викривачами та роботи з

повідомленнями, відділу з питань запобігання корупції. Управління з питань запобігання та виявлення корупції у Збройних Силах України Апарату Головнокомандувача Збройних Сил України, які є уповноваженими підрозділами з питань запобігання та виявлення корупції. Основними завданнями цих підрозділів є реалізація державної антикорупційної політики у сфері оборони шляхом виконання завдань та функцій, покладених на Міністерство оборони України та Збройні Сили України, у частині забезпечення реалізації повноважень, наданих уповноваженим підрозділам з питань запобігання та виявлення корупції Законом України “Про запобігання корупції” [147-149];

відділ з питань запобігання та виявлення корупції Головного управління Національної гвардії України [150];

спеціалізовані антикорупційні органи інших військових формувань [151].

Територіальні підрозділи органів військового управління:

Західний територіальний відділ з питань запобігання та виявлення корупції (зона відповідальності – Волинська, Рівненська, Львівська, Тернопільська, Івано-Франківська, Хмельницька, Чернівецька, Закарпатська області);

Північний територіальний відділ з питань запобігання та виявлення корупції (зона відповідальності – Харківська, Сумська, Луганська, Полтавська області);

Південний територіальний відділ з питань запобігання та виявлення корупції (зона відповідальності – Вінницька, Одеська, Миколаївська, Херсонська, Кіровоградська області);

Східний територіальний відділ з питань запобігання та виявлення корупції (зона відповідальності Дніпропетровська, Запорізька, Донецька, області);

Центральний територіальний відділ з питань запобігання та виявлення корупції (Зона відповідальності: Київська, Житомирська, Чернігівська та Черкаська області) [152].

Уповноважені особи з питань запобігання та виявлення корупції (позаштатні), які визначаються (призначаються) в органах військового управління, з'єднаннях, військових частинах, територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки, установах, закладах та організаціях установчими наказами на рік і списки яких щорічно уточнюються [153];

Структурні підрозділи, які здійснюють аналітичну, методологічну, методичну та освітню діяльність щодо запобігання корупції в органах військового управління (чільне місце серед них займає Науковий центр проблем виховання доброчесності та запобігання корупції в секторі безпеки та оборони Національного університету оборони України [154]).

Громадська антикорупційна рада при Міністерстві оборони України (постійно діючий колегіальний консультативно-дорадчий органом Міністерства оборони України, утворений для участі громадськості в забезпеченні оцінки корупційних ризиків для формування відповідних антикорупційних заходів) [155].

На підставі вищевикладеного можна сформулювати визначення суб'єктів запобігання корупції в органах військового управління як спеціально уповноважених законом колективних суб'єктів та посадових осіб, на яких покладено правомочність здійснювати діяльність, спрямовану на підвищення прозорості та підзвітності органів військового управління, укріплення системи демократичного цивільного контролю, зміцнення доброчесності військовослужбовців та удосконалення антикорупційного законодавства.

Переходячи до сутності об'єкта запобігання корупції в органах військового управління, слід згадати, що у філософії об'єкт розуміється як філософська категорія, що позначає будь-яку дійсну чи уявну, уречевлену

чи ідеальну реальність, яка розглядається як щось зовнішнє у відношенні до людини та її свідомості і яка стає предметом теоретичної та практичної діяльності суб'єкта. Об'єкт зазнає цілеспрямованого чи мимовільного діяння з боку суб'єкта, у результаті чого освоюється – перетворюється, пізнається, конструюється і пристосовується до потреб людини та суспільства. Особливою відмінністю об'єкта є те, що він конститується в процесі предметної діяльності людини. Тому будь-яка реальність актуалізується як об'єкт лише у відношенні до суб'єкта [96, с. 438]. Аналіз наукових підходів щодо об'єкта запобігання корупції свідчить про віднесення до вказаної категорії широкого кола негативних явищ, пов'язаних із функціонуванням органів військового управління, які мають соціальну природу й існування яких призводить до формування та закріплення корупційної поведінки військових посадових осіб. У широкому сенсі до об'єктів запобігання корупції в органах військового управління слід віднести вади колективної та індивідуальної правової свідомості, поширення в суспільстві споживацької поведінки, прагнення до збагачення будь-якими способами, правовий нігілізм та нехтування вимогами закону, несформованість систем державного та громадського контролю за рівнем доброчесності посадових осіб, недоліки судової системи, які призводять до уникнення осіб що вчинили корупційні та пов'язані із корупцією правопорушення, від юридичної відповідальності, тощо. У вузькому аспекті об'єкт запобігання корупції в органах військового управління уявляє собою сукупність соціальних явищ, як військово-управлінського, так і загальносоціального характеру, вплив на які дозволяє досягти мети антикорупційної діяльності – нульової толерантності до корупції всього кадрового складу військових формувань та панування норм доброчесності у відносинах між цивільним і військовим компонентами. До таких соціальних явищ у першу чергу належать корупціогенні ризики та недоброчесна поведінка військових посадових осіб.

Слід також сказати, що, окрім інституційного аспекту, систему запобігання корупції в органах військового управління можна розглядати у змістовному аспекті, який включає наступні складові.

Аналітичний рівень: визначення причин та умов корупційних правопорушень, виокремлення корупційних ризиків;

Моніторинговий рівень: відстеження динаміки зростання/зменшення корупційних правопорушень та корупційних ризиків у системному зв'язку зі змінами антикорупційного законодавства та організаційною трансформацією органів військового управління;

Рівень планування та моделювання: визначення моделі бажаного результату антикорупційної діяльності, конкретизація антикорупційних заходів за часом виконання, колом виконавців та критеріями досягнення запланованих результатів;

Нормативно-правовий рівень: правова регламентація прав, обов'язків та гарантій діяльності суб'єктів і об'єктів запобігання корупції, відстеження та своєчасне усунення суперечностей та прогалин антикорупційного законодавства;

Освітньо-виховний рівень: формування у військовослужбовців та працівників органів військового управління, Збройних Сил України та інших військових формувань високого рівня доброчесності, надання їм знань, відпрацювання вмінь та навичок щодо запобігання корупції у професійній діяльності;

Інтеграційний рівень: наближення системи антикорупційної діяльності в секторі безпеки і оборони України до стандартів Європейського Союзу і Північноатлантичного Альянсу, що передбачає організаційні, світоглядні та функціональні зміни на всіх рівнях військового управління.

2.2 Обмеження та заборони як правові засоби запобігання корупції в органах військового управління

Ефективність системи запобігання корупції в органах військового управління потребує використання широкого арсеналу адміністративно-правових засобів, але найбільш поширеними з них є правові обмеження та заборони, що застосовуються до військовослужбовців. Це обумовлює необхідність присвяти їм окрему увагу, визначивши їх правову природу, мету та правові підстави застосування.

Проблеми сутності та видів обмежень та заборон, у тому числі у сфері запобігання корупції, розглядали у своїх роботах такі науковці, як Т. Андрейчук [156], Д. Гудков [157], Ю. Ірха [158], Л. Мельник [159], Є. Мічурін [160], А. Стрекалов [161] та інші вчені. Разом з тим питання застосування вказаних обмежень та заборон до військовослужбовців ще не знайшли свого детального відображення в сучасних правових дослідженнях.

З'ясування природи правових обмежень вимагає звернення до сутності права як універсального регулятора. Держава за допомогою конституційного та законодавчого регулювання окреслює межі правової поведінки учасників суспільних відносин, і ці межі виступають системоутворюючим чинником для обмежень та заборон, що застосовуються для деяких категорій громадян.

Правові обмеження уявляють собою стримування за допомогою правових засобів в інтересах громадянського суспільства та держави небажаної поведінки суб'єкта суспільних відносин. Правові обмеження в будь-якому випадку пов'язані зі зменшенням обсягу можливостей суб'єкта правовідносин щодо реалізації ним своїх прав, свобод та інтересів порівняно з іншими суб'єктами. Держава виокремлює коло суб'єктів, наслідки професійної діяльності яких, у разі зловживання наданими повноваженнями, можуть мати небезпечні наслідки для суспільних

відносин та інших категорій громадян. Після цього для вказаного кола суб'єктів встановлюється особливий правовий режим використання своїх повноважень. Індивід, на якого розповсюджуються правові обмеження, може скористатися меншою кількістю правових можливостей.

У світлі теорії юридичної відповідальності мова йде про її особливий вид, відмінний від позитивної та ретроспективної відповідальності. Оскільки механізм правового впливу стосується в першу чергу застереження щодо негативних для особи наслідків у разі реалізації певних варіантів поведінки, мова йде про використання мотивів зниження активності суб'єкта щодо здійснення дій, які для інших учасників суспільних відносин вважаються цілком прийнятними. Тому об'єкт правових обмежень завжди є спеціальним, він має особливий правовий статус, визначений на законодавчому рівні.

Конституційний Суд України у своїх рішеннях приділяє особливу увагу наявності обмежень у реалізації прав і свобод людини та громадянина. Зокрема, цей орган зазначає, що звуження змісту та обсягу існуючих конституційних прав і свобод людини є їх обмеженням. Верховна Рада України повноважна ухвалювати закони, що встановлюють обмеження, відповідно до таких критеріїв: “обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права” (абзац третій підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016). [162]

Отже, правові обмеження як адміністративно-правовий засіб запобігання корупції уявляють собою законодавчо закріплені засоби зменшення кола правових можливостей для осіб, діяльність яких характеризується підвищеними корупційними ризиками.

Правові заборони, на відміну від правових обмежень, характеризуються більшим ступенем впливу на ступінь реалізації прав і свобод індивіда. За своєю правовою природою заборона уявляє собою пасивний обов'язок суб'єкта правовідносин, який має утримуватися від здійснення певних дій, внаслідок імперативної позиції держави, закріпленої на законодавчому рівні. Саме ступінь імперативності та визначене в законі утримання від дій відрізняють заборони від правових обмежень, адже обмеження може проявлятися і в покладенні на суб'єкта певного обов'язку (наприклад, декларування), що здійснюється шляхом активних дій.

Таким чином, правові заборони як адміністративно-правовий засіб запобігання корупції – це обумовлений правовим статусом суб'єкта імперативний припис утриматися від здійснення певних дій протягом визначеного законодавством періоду. Додамо, що такий період може як охоплювати час, протягом якого суб'єкт є носієм певного статусу, так і виходити за межі цього терміну. Правові заборони встановлюють юридичну неможливість вчинити певні дії, а в разі їх вчинення особа буде нести юридичну відповідальність.

Правові обмеження й заборони антикорупційного змісту в діяльності військовослужбовців зумовлені особливостями військової служби як спеціального виду державної служби мілітарного характеру. Підпункт “г” пункту 1 частини першої ст. 3 Закону України “Про запобігання корупції” визначає суб'єктами, на яких поширюється дія цього Закону, військові посадові особи Збройних Сил України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та інших утворених відповідно до законів військових формувань, крім військовослужбовців строкової

військової служби, курсантів вищих військових навчальних закладів, курсантів вищих навчальних закладів, які мають у своєму складі військові інститути, курсантів факультетів, кафедр та відділень військової підготовки [8]. Аналіз законодавства, яким регулюється запобігання корупції в органах військового управління, дозволяє виокремити декілька категорій суб'єктів, до яких застосовуються правові обмеження й заборони:

а) військові посадові особи Збройних Сил України (відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону України “Про запобігання корупції”);

б) військові посадові особи Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України (відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону України “Про запобігання корупції”);

в) військові посадові особи Національної гвардії України (належність означеної інституції до військових формувань визначена у ст. 1 Закону України “Про Національну гвардію України” [163]);

г) військові посадові особи Служби зовнішньої розвідки України (належність до військових формувань визначена у ч. 3 ст. 1 Закону України “Про Службу зовнішньої розвідки України” [164]);

г) військові посадові особи військових формувань Служби безпеки України (відповідна норма міститься у ч. 1 ст. 9 Закону України “Про Службу безпеки України” [165]);

д) військові посадові особи Державної прикордонної служби України (закон прямо не визначає означений орган як військове формування. Разом з тим у тексті Закону України “Про Державну прикордонну службу України” ми можемо знайти 112 згадувань про військовослужбовців Державної прикордонної служби України та проходження ними військової служби. У ст. 14 вказаного Закону визначено особливості застосування до військовослужбовців цієї інституції законодавства про запобігання корупції [166]. Втім, ми вважаємо, що принцип правової визначеності потребує конкретизації правового статусу Державної прикордонної служби

України як військового формування (або органу, до складу якого входять військові формування), що, на нашу думку, має знайти своє правове закріплення у ст. 1 вказаного Закону).

Поняття військових посадових осіб визначено у ч. 12 ст. 6 Закону України “Про військовий обов’язок і військову службу”. Відповідно до легальної дефініції, військові посадові особи - це військовослужбовці, які обіймають штатні посади, пов’язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов’язків, або які спеціально уповноважені на виконання таких обов’язків згідно із законодавством [5]. З’ясуванню сутності організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських обов’язків присвячено багато сотень наукових досліджень, тому ми обмежимося згадуванням про те, що найбільш повно вказані категорії описані в науці кримінального права, де організаційно-розпорядчі функції пов’язують зі здійсненням керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників, розстановкою та підбором кадрів, підтриманням дисципліни й застосуванням дисциплінарних заходів впливу в юридичних особах незалежно від форми власності [167]. У свою чергу, адміністративно-господарські функції трактують як пов’язані з управлінням або розпорядженням майном, установленням порядку його обліку, зберігання, переробки, реалізації, забезпеченням контролю за цими операціями тощо [167].

Застосування правових обмежень та заборон як адміністративно-правових засобів запобігання корупції до військовослужбовців має наступні особливості, обумовлені їх правовим статусом.

По-перше, набуття статусу військовослужбовця, на відміну від набуття статусу цивільною посадовою особою, не завжди носить добровільний характер. Як справедливо вказує Є. Григоренко, військова служба за своєю соціальною сутністю має елементи примусу, але до примусової праці юридично не належить [168, с. 87]. Призов громадян на

військову службу має безальтернативний характер, а відмова від виконання військового обов'язку тягне за собою адміністративну та кримінальну відповідальність. Разом з тим частина військовослужбовців набуває відповідний статус добровільно, шляхом укладення контракту, вступу на навчання у вищі військові навчальні заклади. Під час дії правового режиму воєнного стану кількість військовослужбовців першої з описаних категорій є значно більшою, ніж другої. Виникає ситуація, коли значна кількість військовослужбовців не приймали рішення про добровільне проходження військової служби і не брали на себе усвідомлений обов'язок дотримуватися правових обмежень та заборон, що застосовуються до вказаної категорії осіб. Серед військових посадових осіб, призваних на військову службу під час дії воєнного стану, значна кількість проходила підготовку в якості офіцерів запасу до вступу в дію Закону України “Про запобігання корупції” і не мала змоги детально ознайомитися з його положеннями в умовах мирного часу.

По-друге, правові наслідки в разі порушення правових приписів, якими регламентуються заборони та обмеження, носять для військовослужбовців різноплановий характер: від морального осуду без жодних правових наслідків до притягнення до кримінальної відповідальності. Так, наприклад, неінформування військовослужбовцем свого керівника про виникнення потенційного конфлікту інтересів (відповідний обов'язок передбачено п. 2 ч. 2 ст. 28 Закону України “Про запобігання корупції”) не тягне за собою адміністративної чи кримінальної відповідальності, а межі дисциплінарної відповідальності за це діяння залежать від довільного тлумачення правокористувачів. Відповідно до положень ст. 15 Кодексу України про адміністративні правопорушення, у разі вчинення правопорушень, пов'язаних із корупцією, військовослужбовці притягаються до адміністративної відповідальності на загальних підставах, а в разі вчинення корупційних правопорушень – до кримінальної відповідальності. Не додає визначеності ситуації й

закріплення в Кодексі доброчесної поведінки та професійної етики військових посадових осіб, державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави, у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України, положення про те, що особа, яка порушує встановлені антикорупційним законодавством морально-етичні норми поведінки, може бути встановленим порядком притягнута до дисциплінарної відповідальності [169] (відсутність юридичної конструкції “притягається” і вжиття досить розпливчастого терміну “може бути притягнена” збільшує рівень дискреційних повноважень військових посадових осіб, уповноважених притягати військовослужбовців до відповідальності). Крім того, правовий статус цього документу викликає сумніви, оскільки, з одного боку, у розділі 1 цього документу він визначається документом, у якому містяться стандарти професійної етики, а з іншого боку – його затверджено одноосібно Міністром оборони України, будь-які відомості про його попереднє широке обговорення у військових колективах, на наукових конференціях та круглих столах за участю представників військової науки, органів військового управління, волонтерів, представників громадськості – відсутні. Це викликає питання: чи може бути один міністр одноосібно джерелом морально-етичних норм взагалі і для такої великої професійної групи, як військовослужбовці, зокрема. Ми погоджуємося з Л. Кримець і Р. Калениченком щодо того, що етичні кодекси, кодекси честі військовослужбовців у секторі безпеки та оборони України – це важливий засіб формування ментальності, виховання, згуртування офіцерського корпусу, розвитку у військовослужбовців високої морально-психологічної готовності до виконання завдань щодо забезпечення оборони України [170, с. 150]. Разом з тим, враховуючи, що морально-етичні норми уявляють собою квінтесенцію багатовікового позитивного досвіду функціонування певної професійної спільноти, їх виконання може бути реальним, якщо вони пов’язані з тими цінностями та етичними стандартами, які поділяються

більшістю військовослужбовців. Заслуговує на увагу, що схваленню Північноатлантичною радою 2 грудня 2013 року NATO Code of Conduct [171] передувало його широке обговорення, а сам процес прийняття здійснювався колегіальним органом за участю представників 28 країн. На нашу думку, відбулося певне змішування уявлень про правові й моральні норми як джерела антикорупційної поведінки: якщо джерелом певного припису виступає держава, керівник органу державної влади або військового управління, а невиконання такого припису тягне за собою використання засобів легального примусу, то має місце правова норма. У разі ж, якщо норма концентрує в собі уявлення про цінності, мотиви та зразки поведінки представників певної професії у службовій та особистій сфері, глибоко проникаючи до сфери приватного життя, така норма носить морально-етичний характер, і не може схвалюватися особами керівного складу одноосібно, а потребує колективного обговорення та схвалення.

По-третє, заборони й обмеження, вставлені для військовослужбовців, мають свої відмінності, обумовлені існуванням підвищених ризиків при проходженні військової служби. Оскільки оприлюднення в деклараціях персональних даних військовослужбовця та членів його родини, розташування військових частин та іншої інформації може бути використано противником для терористичних атак, після повномасштабного вторгнення визначено особливий порядок подання такої форми антикорупційного контролю. Відповідно до першої редакції Закону України “Про захист інтересів суб’єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни” від 3 березня 2022 року № 2115-IX суб’єкти декларування мали подавати декларації протягом трьох місяців після припинення чи скасування воєнного стану або стану війни за весь період неподання звітності чи обов’язку подати документи [172]. Така позиція дозволяла запобігти втратам особового складу та попередити виникнення правових суперечностей. Однак розвиток законотворчої діяльності змінив свій вектор руху, і, в умовах широкого

суспільного резонансу, Верховною Радою України 5 вересня 2023 року прийнято Закон України “Про внесення змін до деяких законів України про визначення порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану”. Підпунктом 15 пункту 1 розділу I Закону розділ XIII “Прикінцеві положення” Закону України “Про запобігання корупції” було доповнено пунктом 2-11, яким встановлено, що тимчасово, протягом одного року з дня набрання чинності Законом або до дня припинення або скасування воєнного стану, введеного Указом Президента України “Про введення воєнного стану в Україні” від 24 лютого 2022 року № 2102-ІХ, якщо він передуватиме завершенню зазначеного однорічного строку, відкритий доступ до Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, не забезпечується. Як виняток, Національне агентство з питань запобігання корупції має забезпечувати відкритий цілодобовий доступ до декларації у визначеному статтею 47 Закону України “Про запобігання корупції” [8] порядку за зверненням суб'єкта декларування щодо оприлюднення поданих ним декларацій. Національне агентство визначає форму такого звернення та порядок його подання (абзац перший п. 2-11). Відновлення цілодобового доступу до Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, відповідно до прийнятої Парламентом редакції Закону, передбачалося протягом завершення визначеного Законом однорічного строку або скасування воєнного стану [173].

Безсумнівно, позитивно слід оцінити новелу вказаного закону, якою було віднесено до суб'єктів, на яких поширюється дія Закону України “Про запобігання корупції” (пп. “г” п. 1 ч. 1 ст. 3 [8]) особового складу військово-лікарських комісій. Разом з тим, закриття для контролю декларацій осіб, на яких розповсюджується дія антикорупційного законодавства, викликало багато критичних зауважень у суспільстві. На

офіційному сайті Президента України реєструється петиція з вимогою скасувати закриття реєстру декларацій за № 22/204906-еп, яку за декілька днів підписали більш ніж 80 тис. громадян. Президент України застосував право вето до вказаного законопроєкту, і повернув його до Парламенту зі своїми пропозиціями, які було враховано Верховною Радою України під час повторного голосування 20 вересня 2023 року.

У чинній редакції Закону України “Про внесення змін до деяких законів України про визначення порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану” [174] визначено, що вимоги щодо декларування не поширюються на військовослужбовців військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, військової служби за призовом осіб із числа резервістів у особливий період, військової служби за призовом осіб офіцерського складу; військових посадових осіб із числа військовослужбовців військової служби за контрактом осіб рядового складу, військової служби за контрактом осіб сержантського і старшинського складу, військовослужбовців молодшого офіцерського складу військової служби за контрактом осіб офіцерського складу. Суб’єкти декларування з числа військовослужбовців, зобов’язані подати визначені цією статтею декларації не пізніше 90 календарних днів з дня настання першої з таких обставин - припинення або скасування воєнного стану чи звільнення з військової служби (служби в поліції). Вказана норма не уявляється нам досить простою для розуміння пересічним правокористувачем, оскільки у цитованій ст. 45 Закону України “Про запобігання корупції” [8] міститься більш ніж 30 бланкетних норм, які відсилають до інших законів або окремих положень вказаного закону. Це створює можливості для невірної тлумачення волі законодавця внаслідок необхідності аналізувати особливості співвідношення кількох десятків окремих підпунктів, пунктів, частин та статей, які містять численні виключення, поділяючи військовослужбовців

на окремі категорії. Крім того, положення щодо виокремлення як категорії військовослужбовців, на яких не поширюється вимога про декларування, молодшого офіцерського складу військової служби за контрактом осіб офіцерського складу, що за залежністю від виконуваних ними організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків уявляється нелогічним. У свою чергу, поширення на всіх звільнених із військової служби осіб вимоги про подання декларації протягом 90 календарних днів із дати звільнення суперечить, на наш погляд, міркуванням щодо безпеки їх близьких осіб, якщо такі продовжують несення військової служби під час правового режиму воєнного стану.

Водночас обов'язок щодо декларування покладено на таких суб'єктів декларування з числа військовослужбовців: 1) які проходять військову службу на посадах міністрів, заступників міністрів, керівників центральних та місцевих органів виконавчої влади та їх заступників, на інших посадах в апаратах міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів системи правосуддя або які відряджені на такі посади; 2) які входять до складу військово-лікарських комісій, лікарсько-льотних комісій або відряджені до них; 3) які проходять службу у територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки або відряджені до них (крім осіб рядового складу підрозділів охорони відповідних центрів); 4) які здійснюють (беруть участь у здійсненні) підготовку, організацію, проведення закупівель товарів, робіт та послуг відповідно до Закону України “Про оборонні закупівлі” [7], Закону України “Про публічні закупівлі” або інших актів законодавства у сфері публічних (оборонних) закупівель, укладення договорів (контрактів), контроль за якістю товарів, робіт та послуг оборонного призначення, у тому числі: уповноважені особи в розумінні Закону України “Про публічні закупівлі”; особи, які входять до складу Міжвідомчої комісії щодо розгляду доцільності застосування процедури закупівлі товарів, робіт і послуг оборонного призначення в єдиного виконавця, якщо вартість

закупівлі дорівнює або перевищує 200 мільйонів гривень; особи, які входять до складу колегіального органу, що утворюється державним замовником відповідно до Закону України “Про оборонні закупівлі” [7]; особи, які здійснюють контроль за якістю товарів, робіт і послуг оборонного призначення на всіх етапах їх розроблення, виробництва, модернізації, ремонту та утилізації (ч. 7 ст. 45 Закону України “Про запобігання корупції” [8]). З приводу вказаного переліку хотілося б сказати, що викликає занепокоєння включення до переліку осіб, які зобов’язані здійснювати декларації, Директора департаменту військово-технічної політики, розвитку озброєння та військової техніки Міноборони (останній є членом Міжвідомчої комісії щодо розгляду доцільності застосування процедури закупівлі товарів, робіт і послуг оборонного призначення у єдиного виконавця, якщо вартість закупівлі дорівнює або перевищує 200 млн. гривень, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 10 березня 2021 року. № 194 “Про утворення Міжвідомчої комісії щодо розгляду доцільності застосування процедури закупівлі товарів, робіт і послуг оборонного призначення у єдиного виконавця, якщо вартість закупівлі дорівнює або перевищує 200 млн. гривень”. Як секретар вказаної комісії, Директор означеного Департаменту акумулює значний масив інформації про виробників озброєння і військової техніки, тому оприлюднення низки його персональних даних може бути використано противником для дестабілізації процесів вироблення продукції, здійснення робіт і послуг оборонного призначення. Теж саме стосується заступника голови Служби безпеки України, який може бути членом означеної Міжвідомчої комісії за згодою. На інших членів вказаного органу зобов’язання щодо подання декларацій розповсюджується в силу положень ч. 1 ст. 45 Закону України “Про запобігання корупції” [8], отже, додаткове виокремлення їх посад ще в якості членів Комісії уявляється зайвим.

2.3 Специфіка проявів корупції в сфері проходження військової служби: дискреційні повноваження і конфлікт інтересів

Теорія правового регулювання передбачає, що для здійснення діяльності, пов'язаної з реалізацією повноважень посадових осіб, їм надається комплекс прав, визначених у законодавчих та підзаконних нормативно-правових актах. Такі права охоплюють усі сфери діяльності органу публічної влади або іншого державного (муніципального) органу, представником якого є посадова особа. Разом з тим визначені законодавством повноваження характеризуються нерівномірністю розподілу в різних сферах, деякі з них мають високий рівень визначеності й можуть виконуватися лише у спосіб, вказаний у правовому акті. Так, наприклад, проведення службових розслідувань не може здійснюватися на довільній підставі й у довільній формі, для його проведення необхідним є видання наказу відповідно до керівних документів МОУ, які регламентують проведення службових розслідувань та перевірок. Натомість в інших сферах ступінь регламентованості здійснення посадовими особами своїх повноважень є нижчою при цьому законодавець може створювати для них правову можливість обрати між декількох варіантів правомірної поведінки.

Можливість посадової особи самостійно обрати варіанти здійснення своїх повноважень, не узгоджуючи такий вибір із керівництвом чи іншими органами та посадовими особами, отримала назву дискреційних повноважень. У наукових джерелах проблема сутності дискреційних повноважень військових посадових осіб ще не здобула достатнього висвітлення серед наукових праць, присвячених вказаній проблематиці. Слід назвати роботи М. Баймуратова та О. Боярського, які висвітлили сутність дискреційних повноважень органів місцевого самоврядування у сфері захисту прав людини [175], О. Гірник, яка дослідила дискреційні повноваження посадових осіб у спорах про стягнення індексації грошового

забезпечення військовослужбовців [176], Ю. Курилюка, який розглянув дискреційні повноваження прикордонників у якості корупціогенного фактору [177], М. Логвиненка й А. Дігтяр [178], які визначили особливості дискреційних повноважень суддів як корупційний ризик у судовій владі, М. Самбора, яким було визначено дискреційні повноваження щодо складення протоколів про адміністративні правопорушення [179]. Разом з тим дискреційні повноваження військових посадових осіб та конфлікт інтересів у їх діяльності ще залишаються недостатньо дослідженими.

Ми повністю погоджуємося з думкою О. Котляренко про те, що обов'язковою умовою ефективного функціонування правоохоронних органів, якісного виконання покладених на них законом завдань, дотримання посадовими особами цих органів законності, забезпечення правопорядку є чітка правова регламентація їх діяльності. Неузгодженості правових норм спонукають неоднозначне їх розуміння і тлумачення юристами “на власний розсуд”, призводять до надмірної волокити [22, с. 60]. Як справедливо зазначаються в теоретичних джерелах, дискреційні повноваження виступають одним із корупціогенних факторів, оскільки наділені вказаними повноваженнями носії функцій держави отримують можливості для того, щоб зловживати наданою їм владою або своїм службовим становищем [180, с. 88]. Причиною введення категорії “дискреційні повноваження” у правовий обіг є неможливість законодавця змоделювати всі ситуації, які будуть вимагати певних дій від певної посадової або службової особи. Непередбачуваність таких дій або подій обумовлює необхідність самостійного прийняття носієм владних повноважень рішень щодо вибору найбільш оптимальних варіантів впливу на суспільні або зовнішньо-управлінські відносини. Дискреційні повноваження надають можливість посадовій чи службовій особі здійснювати свою діяльність із врахуванням індивідуального підходу до сутності конкретних правовідносин, приймати рішення відповідно до принципів верховенства права, рівності, справедливості та інклюзивності.

Серед повноважень військових посадових осіб частка дискреційних є достатньо високою. Це пояснюється тим, що військова служба містить у собі велику кількість ситуацій, які неможливо спрогнозувати і змоделювати заздалегідь, і рішення в яких мають прийматися з урахуванням сукупності факторів цивільного та військового характеру.

Дискреційні повноваження військових посадових осіб мають низку особливостей, які характеризують різні рівні прийняття управлінських рішень. По-перше, виконання певних управлінських функцій або прийняття управлінських рішень може здійснюватися певною військовою посадовою особою самостійно або делегуватися підлеглим, при цьому предметом делегування може бути не лише саме виконання певного повноваження, а й форма виконання та спосіб дій. По-друге, у разі наявності відповідних делегованих повноважень військові особи можуть самостійно визначати алгоритм виконання певних наказів та терміни їх виконання. По-третє, делеговані повноваження дають змогу військовим посадовим особам самостійно оцінювати фактори навколишнього середовища, у тому числі з точки зору існування військових загроз, а також застосовувати власні критерії оцінювання досягнутих внаслідок виконання певних дій результатів.

Значення дискреційних повноважень зростає, якщо збройні сили якоїсь держави беруть участь у бойових діях. За оцінками експертів, одним зі слабких місць військової стратегії російської федерації є втрати часу, який витрачається на обмін інформацією між бойовими частинами, що безпосередньо беруть участь у бойових діях, і штабами різного рівня, у яких здійснюється оцінка бойової обстановки. При цьому після того, як певне військове управлінське рішення обговорене і схвалене відповідними посадовими особами, часто з'ясовується, що бойова обстановка вже змінилася, і рішення не може бути реалізоване. У той же час, саме достатні дискреційні повноваження військових командирів Збройних Сил України та інших військових формувань нашої держави дали змогу з перших

хвилин російської агресії забезпечити належну відсіч, не погоджуючи питання застосування військових сил та засобів із віддаленими від лінії фронту штабами. Отже, в умовах ведення бойових дій наявність дискреційних повноважень виступає гарантією раціонально необхідної автономії військових посадових осіб під час прийняття рішень у бойовій обстановці, а також позитивно впливає на ефективність здійснення їх функцій.

Дискреційні повноваження командирів у період ведення бойових дій безпосередньо пов'язані з явищем бойового імунітету, притаманного правовим системам багатьох цивілізованих демократичних держав, а з 2022 року введеного і в національну правову систему України. Бойовий імунітет як правовий феномен традиційно пов'язують зі справою Рендуліча, що дозволила військовому праву США напрацювати понятійний апарат та особливості розуміння цього явища. Відповідно до правила Рендуліча, дії військових командирів, базовані на наявній у них на момент прийняття рішення інформації, не можуть оцінюватися як злочинні, навіть якщо така інформація була неповною або недостовірною, а результатом прийняття рішення стали втрати живої сили і техніки. Інакше кажучи, рішення бойового командира під час ведення бойових дій може бути помилковим за своїм змістом, але воно не може містити у собі делікт.

Закріплення поняття бойового імунітету в Законі України “Про оборону України” та інших правових актах [181] дає змогу використовувати дискреційні повноваження під час ведення бойових дій без ризику бути притягненим до кримінальної чи дисциплінарної відповідальності у випадках, коли рішення тягне за собою втрати. Бойовий імунітет визначається як звільнення військового командування, військовослужбовців, поліцейських поліції особливого призначення Національної поліції України, добровольців Сил територіальної оборони Збройних Сил України, працівників правоохоронних органів, які

відповідно до своїх повноважень беруть участь в обороні України, осіб, визначених Законом України “Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України” [182], від відповідальності, у тому числі кримінальної, за втрати особового складу, бойової техніки чи іншого військового майна, наслідки застосування збройної та іншої сили під час відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту, виконання інших завдань з оборони України із застосуванням будь-яких видів зброї (озброєння), настання яких, із урахуванням розумної обачності, неможливо було передбачити при плануванні та виконанні таких дій (завдань) або які охоплюються виправданим ризиком, окрім випадків порушення законів та звичаїв війни або застосування збройної сили, визначених міжнародними договорами, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України [3]. Вказана правова новела, на нашу думку, утворює дуже важливу гарантію діяльності військовослужбовців у бойовій обстановці, яка дає змогу приймати ініціативні та швидкі рішення з урахуванням того, що такі рішення завжди приймаються в умовах недостатності інформації.

Однак, на нашу думку, не всі сфери військово-управлінської діяльності мають містити велику кількість дискреційних повноважень. Оскільки відсутність нормативно визначених алгоритмів діяльності у сферах матеріально-технічного, фінансового та логістичного забезпечення Збройних Сил України й інших військових формувань не може пояснюватися необхідністю діяти в бойовій обстановці, у вказаних сферах, на нашу думку, дискреційні повноваження мають бути мінімізовані.

Чутливою до зловживання дискреційними повноваженнями сферою є також відносини, пов’язані з кар’єрним просуванням військовослужбовців та дисциплінарною практикою у Збройних Силах України та інших військових формуваннях. У теперішній час право військовослужбовця на кар’єрне зростання не підкріплено достатньо повними нормативно визначеними алгоритмами, що дає змогу довільного тлумачення наявності

та або відсутності підстав для просування по службі й зайняття вищих посад. Спроби унормувати ці відносини відповідно до багаторівневої L-структури було зроблено безпосередньо перед повномасштабною збройною російською агресією, однак право військовослужбовця на зайняття вищої посади після проходження вказаного виду навчання ще не знайшло свого закріплення у Законі України “Про військовий обов'язок та військову службу”.

Численні прогалини, які створюють багато можливостей із точки зору довільного тлумачення правових норм, містить і Дисциплінарний статут Збройних Сил України [183]. Зокрема, визначені у ст. 4 Статуту обов'язки кожного військовослужбовця є досить фрагментарними, частина їх має загальний характер і не базується на якихось загальноновизнаних понятійному апараті та критеріях (наприклад, обов'язок зміцнювати військове товариство) [183]. Деякі із застосованих в означеній статті термінів потребують додаткового тлумачення, наприклад стримування інших від негідних вчинків [183]. У цьому контексті не зовсім зрозумілим є, хто такі “інші”, чи є вони військовослужбовцями, підлеглими чи, приміром, командирами/начальниками військовослужбовця, який має стримувати їх поведінку, чи, може, належать виключно до категорії цивільних осіб. Відсутнє усталене розуміння самого негідного вчинку так незрозуміло чи уявляє собою такий вчинок порушення правових чи етичних вимог до поведінки військовослужбовця. Якщо аналізувати обов'язок військовослужбовця стримувати інших від негідних вчинків у широкому аспекті, як дій військових та цивільних осіб, що порушують правові і етичні норми, можна переконатися що виконання цього обов'язку уявляється практично неможливим. Окрім того, не слід забувати, що охорона публічного порядку та запобігання широкому колу злочинів та правопорушень не належить до компетенції Збройних Сил України (певним виключенням є діяльність Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, разом з тим вона носить доволі вузький характер

із точки зору суб'єктів, на яких розповсюджуються дії означеної Служби, а також здійснюваних цими суб'єктами деліктів).

Викликають сумніви й деякі положення Дисциплінарного статуту Збройних Сил України щодо сутності військової дисципліни, що, як вказано у статті 5 Статуту, визначається в тому числі морально-психологічним станом особового складу [183]. Як свідчать численні дослідження в галузі військової психології, участь військового підрозділу в бойових діях завжди впливає на морально-психологічний стан військовослужбовців, особливо якщо така участь носить тривалий характер [184; 185]. Разом з тим, незважаючи на деструктивний вплив факторів бойового середовища на морально-психологічний стан військовослужбовців, це не означає, що всі учасники бойових дій, які протягом тривалого часу приймали участь у відсічі збройної агресії російської федерації, є порушниками військової дисципліни.

Відповідно до ст. 5 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України прийняття рішення командиром щодо кожного дисциплінарного правопорушення має відбуватися з урахуванням низки факторів, до яких зокрема належать обставини скоєння правопорушення, ступінь вини, попередня поведінка порушника, розмір завданих державі та іншим особам збитків, а також урахування бойового імунітету [183]. Це достатньо широкий перелік умов, які носять оцінювальний характер і можуть по-різному трактуватися різними військовими посадовими особами.

Окремі проблеми виникають у зв'язку із застосуванням до військовослужбовців заохочень, визначених ст. 15 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, а також дисциплінарних стягнень, що накладаються на військовослужбовців відповідно до ст. 48 означеного документу [183]. Основна проблема застосування вказаних норм полягає у відсутності єдиної практики застосування за певні порушення визначених дисциплінарних стягнень, так само як заохочень за певні досягнення. Так, за одні й ті ж самі дії до військовослужбовця в різних військових

підрозділах можуть застосовуватися зауваження, догана, сувора догана, пониження у військовому званні з переведенням на нижчу посаду тощо [183]. Так само уявляється надмірним застосування одразу двох доган, звичайної та суворої, оскільки зміст цих стягнень не має чіткої правової диференціації.

Хотілося б сказати, що внесення змін та доповнень до чинних редакцій Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України та Дисциплінарного статуту Збройних Сил України не вирішить усіх проблем правозастосовної практики, обумовлених застарілістю ідей та принципів, покладених в основу вказаних правових актів і обумовлюючих невідповідність їх положень сьгоднішньому етапу розвитку сектору безпеки та оборони України, у тому числі у сфері північноатлантичної інтеграції. Як справедливо вказують М. Забродський, О. Кривенко та Л. Кринець, прийнятий у 1999 році Статут внутрішньої служби Збройних Сил України на 90% копіював вимоги Статуту внутрішньої служби Радянської Армії та розроблявся переважно відповідно до реалій мирного часу. Чимало питань залишилися законодавчо неврегульованими, що позбавляло командирів військових частин і підрозділів можливості діяти адекватно, у правовому полі, виявляти рішучість та ініціативу. Комітет Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони і розвідки розпочав роботу з розробки нової редакції загальновійськових статутів Збройних Сил України. До складу робочої групи Комітету ввійшли представники Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України й Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, а також науковці. Розробка і прийняття нової редакції Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України є ключовим моментом у втіленні досвіду армій Європейського Союзу та Організації Північноатлантичного договору та поліпшення взаємосумісності Збройних Сил України з арміями держав – членів НАТО

[186]. Повністю поділяючи думку авторів щодо необхідності врегулювання питань внутрішньої служби правовим актом, підготовленим із урахуванням реалій сьогодення, хочемо додати, що в теперішній час триває робота над підготовкою нової редакції військових статутів. На нашу думку, у них мають знайти своє відображення оновлений перелік обов'язків військовослужбовця, сучасне розуміння військової дисципліни, заходи щодо врегулювання військовослужбовцем конфлікту інтересів, заборони та обмеження антикорупційного характеру, які нині містяться в документі сумнівної правової природи – Кодексі доброчесної поведінки та професійної етики військових посадових осіб, державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави, у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України.

Окремо хотілося б звернути увагу на судову практику в досить проблемній для національної правової реальності сфері оскарження висновків військово-лікарських комісій. Шостий апеляційний адміністративний суд у справі № 620/7989/22 від 22 березня 2023 року встановив, що питання придатності або непридатності до військової служби належать до досліджуваних нами повноважень, тобто є дискреційними повноваженнями військово-лікарських комісій [187], які визначають придатність за станом здоров'я до військової служби призовників, військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, установлюють причинний зв'язок захворювань, травм (поранень, контузій, каліцтв) та визначають необхідність і умови застосування медико-соціальної реабілітації та допомоги військовослужбовцям [188]. З огляду на це, Шостий апеляційний адміністративний суд встановив, що суд не вправі перебирати на себе компетенцію означених суб'єктів, яка потребує наявності спеціальних медичних знань і здійснюється відповідними суб'єктами, із належним правовим статусом та підготовкою. Фабула цієї справи полягала в тому, що позивач, якого було визнано повністю придатним до військової служби, оскаржив відповідне рішення військово-

лікарської комісії до адміністративного суду й попросив накласти на означену комісію зобов'язання щодо повторного проведення процедури медичного огляду, та, з урахуванням актуального стану його здоров'я і перенесених ним хвороб, прийняти рішення щодо обмеженої придатності до військової служби. Вказаний позов було залишено без задоволення, після чого позивачем було подано у встановленому порядку апеляційну скаргу. У ній військовослужбовець вказав, що у висновку ВЛК відсутні відомості щодо проведення його огляду деякими спеціалістами медичного профілю, зокрема, хірургом, терапевтом, невропатологом та іншими. Відмовляючи позивачу в задоволенні апеляційної скарги, Шостий апеляційний адміністративний суд у своєму рішенні вказує, що Верховний Суд у своїй постанові від 13 червня 2018 року у справі № 806/526/16 зауважив, що в межах адміністративного процесу суд не вправі надавати оцінку професійним діям конкретних лікарів-членів військово-лікарських комісій при застосуванні ними відповідних методів огляду позивача, дослідженні медичної документації, визначенні діагнозів та відповідної конкретної статті Розкладу хвороб, оскільки це потребує спеціальних знань у медичній галузі [189]. Згідно інших висновків Верховного Суду, які були наведені в його постанові від 12 червня 2020 року у справі № 810/5009/18, надання оцінки діагнозу позивача на предмет того, чи підпадає він під дію статей Розкладу хвороб, станів та фізичних вад, що визначають ступінь придатності до військової служби, виходить за межі судового розгляду. З огляду на це, питання наявності чи відсутності певного діагнозу у позивача і його придатності або непридатності до військової служби за результатами медичного обстеження є дискреційними повноваженнями військово-лікарських комісій, а тому суд не вправі перебирати на себе повноваження цього органу [190].

Вказане дозволило сформулювати правову позицію, відповідно до якої в судових спорах про оскарження рішень військово-лікарських комісій суд вправі перевірити законність висновку ВЛК лише в межах дотримання

процедури прийняття цього висновку, але не може здійснювати власну оцінку придатності чи непридатності особи до військової служби. Таким правом наділена Центральна військово-лікарська комісія, до якої особи можуть звернутися в адміністративному порядку для оскарження висновків інших військово-лікарських комісій.

Правова позиція Верховного Суду та адміністративних судів визначає розмежування між компетенцією судів та військово-лікарських комісій щодо визнання придатності або непридатності військовозобов'язаного до військової служби. Змістова складова визначення придатності до військової служби є дискреційним повноваженням військово-лікарських комісій, і не може бути передана ніякому іншому органу, за винятком Центральної лікарської комісії, що знайшло своє правове закріплення у п. 2.3.4.10 Положення про військово-лікарську експертизу у Збройних Силах України.

На підставі вказаного проведення зовнішніми контрольними чи правоохоронними органами контрольних заходів, спрямованих на пошук правомірності або неправомірності дій військово-лікарських комісій, уявляється таким, що не може бути вчинено у правовий спосіб. Передача суто медичних видів діяльності, як-то визначення наявності у військовозобов'язаного певної хвороби та її впливу на можливе проходження військової служби з точки зору його функціональності, особам, які не мають медичної освіти й володіють виключно юридичним інструментарієм здійснення своєї діяльності, у тому числі судам (суддям), суперечило б принципу правової визначеності як однієї зі складових принципу верховенства права. Тому вирішення питання щодо зменшення корупційних ризиків у діяльності військово-лікарських комісій, на нашу думку, має бути пов'язане не зі зменшенням сфери їх дискреційних повноважень, а з розширенням кола суб'єктів, які мають право визначати придатність або непридатність до військової служби, зі збереженням їх спеціального статусу військово-лікарських комісій.

На підставі вищевказаного дискреційні повноваження військових посадових осіб можуть бути класифіковані залежно від сфер, у яких знаходить свій прояв право приймати певні рішення самостійно, без узгодження з іншими органами та посадовими особами. Такі сфери включають, на нашу думку, по-перше, прийняття рішень у бойовій обстановці, що, відповідно до новели національного законодавства, охоплюється нині категорією бойового імунітету, що звільняє від відповідальності навіть у разі наявності втрат особового складу й техніки. По-друге, це сфера публічних закупівель, яка з початком повномасштабної збройної російської агресії зазнала змін у своєму правовому регулюванні, і надає нині військовим посадовим особам право здійснювати певні закупівлі товару для потреб Збройних Сил, інших військових формувань, правоохоронних органів, відхиляючись від визначених законодавством України про публічні закупівлі правил та процедур. По-третє, дискреційні повноваження супроводжують процедури призначення військовослужбовців на вищі посади, оскільки право військовослужбовця на зайняття певної посади, наприклад, після проходження відповідного навчання в межах L-структури, нормативно не закріплено. По-четверте, можливість застосування дискреційних повноважень дає сучасна дисциплінарна практика у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, оскільки закріплені у Дисциплінарному статуті Збройних Сил України обов'язки військовослужбовця викладені суперечливо, мають численні прогалини, а поняття та види дисциплінарного проступку дають можливість для довільного їх тлумачення й застосування. Те ж саме стосується й заохочень, оскільки відсутня нормативно визначена відповідність певного заохочення певним типовим видам поведінки військовослужбовця, які заслуговують позитивного відзначення з боку керівництва. По-п'яте, дискреційні повноваження присутні в діяльності територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки у сфері

визначення кола осіб, які мають бути мобілізовані для проходження військової служби в першу чергу.

Окрім того, існують інші сфери суспільних відносин, у яких знаходять свій прояв дискреційні повноваження військових посадових осіб. Ми перелічили лише ті з них, які є найбільш поширеними й викликають найбільший суспільний резонанс. Разом з тим, слід зазначити, що унормування і створення чітких алгоритмів дій військових посадових осіб в умовах правового режиму воєнного стану уявляється нам недосяжною метою, оскільки динамічні зміни соціального середовища в Україні, театру ведення бойових дій та міжнародних відносин постійно ставлять перед українською державою та її Силами оборони нові виклики й вимагають щоденного пошуку нових варіантів реагування на ті труднощі, які виникають під час вирішення поставлених перед військовими формуваннями завдань.

Окремий блок проблем пов'язаний із виникненням у військово-управлінській діяльності конфлікту інтересів. Конфлікт інтересів, за слушним визначенням В. Мартиновського, уявляє собою конфлікт між публічно-правовими обов'язками і приватними інтересами державної посадової особи, за якого її приватні інтереси, котрі впливають із її положення як приватної особи, здатні неправомірним чином вплинути на виконання цією державною посадовою особою її офіційних обов'язків або функцій [191, с. 166]. Конфлікт інтересів створює умови для вчинення корупційних та пов'язаних із корупцією правопорушень, однак його наявність не означає, що суб'єкт обов'язково такі правопорушення вчинятиме. Для того, щоб корупційні ризики, пов'язані з наявністю конфлікту інтересів, залишалися нереалізованими, необхідно проведення кропіткої роботи, спрямованої на зменшення правових, соціальних, економічних та інших чинників, які впливають на перехід конфлікту інтересів зі стадії потенційного на стадію реального.

Після початку у 2014 році збройної російської агресії між органами військового управління, громадянським суспільством та суб'єктами підприємницької діяльності склалися нові форми комунікації, що було обумовлено необхідністю консолідації всіх ресурсів української держави та її громадян для забезпечення відсічі державі-агресору [192]. Фактором, який свідчив про неможливість держави самостійно вирішувати питання забезпечення своїх збройних сил та інших військових формувань необхідними для ефективного функціонування ресурсами та засобами, було значне переважання матеріальних, військово-технічних, мобілізаційних та інших ресурсів російської федерації. Міжнародна допомога, надана Україні після набуття російською агресією повномасштабного характеру, дозволила досягти переважання забезпечення Сил оборони України в деяких сферах, однак вирішення питань забезпечення належної боєздатності військових формувань досі потребує систематичної допомоги громадянського суспільства та суб'єктів підприємницької діяльності.

За таких умов відносини, пов'язані з конфліктом інтересів військових посадових осіб, мають досить поширений характер. При цьому хотілося б зауважити, що ми вважаємо конфлікт інтересів не тотожним корупційному діянню, відмінність між цими явищами подібна відмінності між умовами вчинення певних дій та самими діями. Разом з тим неприділення належної уваги конфлікту інтересів у діяльності військових посадових осіб створює умови для вчинення корупційних та пов'язаних із корупцією правопорушень.

Вказане вимагає підтримки добросовісності управлінської практики у Збройних Силах України та інших військових формуваннях [193, с. 74-75]. Оскільки заборонити військовим посадовим особам мати приватні інтереси не уявляється можливим, система запобігання корупції вимагає використання інших правових механізмів та засобів [184, с. 210-212]. У свою чергу, вказане потребує визначення сутності потенційного та

реального конфлікту інтересів (поняття вказаних термінів у загальному розумінні містяться у ст. 1 Закону України “Про запобігання корупції” [8]) у контексті військової служби.

На нашу думку потенційний конфлікт інтересів у діяльності військових посадових осіб слід розуміти як наявність суперечностей між їх посадовими обов'язками, спрямованими на підвищення ефективності функціонування Сил оборони, зі сферою їх приватних інтересів, для якої притаманними є цінність родинних, дружніх, корпоративних, громадських, конфесійних та інших зв'язків, а також достатнє матеріальне забезпечення людини та її родини. Реальний конфлікт інтересів у діяльності військових посадових осіб, на нашу думку, має розумітися як вплив приватного інтересу, що виражається у неслужбових відносинах, мотивах та цінностях, на виконання посадових обов'язків і прийняття військово-управлінських рішень.

Вказане потребує від військових посадових осіб постійного самомоніторингу своєї діяльності та поведінки з метою визначення в ній сфер, у яких може бути присутнім приватний інтерес, і здійснення заходів для запобігання його впливу на сферу їх професійної діяльності. Це породжує обов'язок означеної категорії військовослужбовців здійснювати аналіз інформації про свою життєдіяльність і співвідносити отримані висновки з положеннями Закону України “Про запобігання корупції” [8] та вимогами інших нормативно-правових актів в сфері запобігання корупції. На теперішній час вказаний обов'язок ще не знайшов свого легального закріплення, однак, на нашу думку, підвищені корупційні ризики військових професій потребують здійснення вказаного заходу.

Слід згадати, що основні обов'язки військовослужбовця містяться у Статуті внутрішньої служби Збройних Сил України [195]. У цьому правовому документі присутні три згадування про корупцію в аспекті обов'язку певних посадових осіб мати інформацію щодо вчинення їх підлеглими відповідних правопорушень. Однак конфлікт інтересів та його

запобігання не знайшли свого відображення у законодавчому закріпленні обов'язків військовослужбовця ані у вказаному правовому акті, ані в Законі України “Про Збройні Сили України”. На нашу думку, це потребує свого виправлення шляхом внесення відповідних змін до вказаних правових документів. Нами запропоновано доповнення Закону України “Про Збройні Сили України” статтею 17-1 “Запобігання та врегулювання конфлікту інтересів” (див. Додаток 2). Внесення вказаних змін дозволить підвищити усвідомлення військовими посадовими особами свого обов'язку щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, сприятиме розвитку антикорупційної культури у військових підрозділах.

Співвідношення конфлікту інтересів із сучасними організаційно-правовими аспектами проходження військової служби дозволяє виокремити низку існуючих у вказаній сфері проблем: а) необхідність забезпечення боєздатності військових підрозділів в умовах збройного конфлікту високої інтенсивності без можливості забезпечити стовідсоткове задоволення потреб таких підрозділів у військовій техніці та озброєннях, що викликає необхідність пошуку варіантів донорської допомоги з боку широкого кола суб'єктів; б) постійна присутність в інформаційному середовищі достовірних відомостей щодо наявності в деяких військових посадових осіб статків та майна, вартість яких у сотні разів перевищує розмір оподаткованих доходів їх сімей, що породжує в частини військовослужбовців бажання наслідувати таку поведінку; в) відсутність цілеспрямованості та наступності у змінах антикорупційного законодавства та правових позиціях судів (як приклад можна навести рішення Конституційного Суду від 26 лютого 2019 року щодо фактичного скасування кримінальної відповідальності за незаконне збагачення та наступне внесення змін до Кримінального кодексу України Законом України № 263 від 31 жовтня 2019 року); г) правові прогалини у визначенні обов'язків військовослужбовців взагалі й військових осіб зокрема, що сприяє довільному тлумаченню правових норм;

г) недосконалість вербалізованих і затверджених Міністерством оборони України вимог до доброчесності військовослужбовців, у яких відсутні положення щодо особливості поведінки військових посадових осіб при взаємодії з представниками політичних партій, громадських організацій та рухів, суб'єктами підприємницької діяльності, які надають військовим підрозділам допомогу у вигляді військової техніки, озброєнь, іншого майна, наявність якого дозволяє посилити боєздатність військових підрозділів під час відсічі російської збройної агресії.

2.4 Критерії ефективності запобігання корупції в органах військового управління

Реальний рівень ефективності діяльності з запобігання та протидії корупційним правопорушенням, а також правопорушенням, що пов'язані з корупцією, у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України, виступає критерієм оцінювання законодавчих новел та новацій організаційно-управлінської практики. Разом з тим нині спостерігається брак наукових досліджень, присвячених емпіричному рівню антикорупційної діяльності. Деякі аспекти вказаної проблематики розглянули у своїх роботах такі вчені, як Л. Бакунчик [196], А. Волошенко [197], О. Котляренко [22], Ю. Репіло та С. Тарасов [198], О. Олійник [199] та інші, однак вона залишається ще недостатньо дослідженою.

Процеси запобігання та протидії корупційним правопорушенням, а також правопорушенням, що пов'язані з корупцією, у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України, пов'язані з діяльністю широкого кола суб'єктів [200], до яких належать: 1) вищі органи влади нашої держави, які мають визначені Конституцією та законами України повноваження щодо створення правового підґрунтя запобігання корупції, схвалення доктрин, концепцій, стратегій і планів, спрямованих на зниження деструктивного впливу цього явища, встановлення меж компетенції Сил оборони, спеціальних антикорупційних органів та інших суб'єктів; 2) спеціальні антикорупційні органи: Національне агентство з питань запобігання корупції, Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізована антикорупційна прокуратура; 3) інші правоохоронні органи, у діяльності яких присутні елементи компетенції, пов'язаної із запобіганням та протидією корупції (зокрема, Державне бюро розслідувань; 4) суди, у тому числі Вищий антикорупційний суд; 5) громадськість, як організована у антикорупційні ради при публічних інституціях, так і представлена окремими громадськими організаціями та

ініціативами, а також окремими громадянами; б) засоби мас-медіа, які активно висвітлюють корупційні прояви поведінки посадових осіб, у тому числі у секторі безпеки і оборони. І, по-восьме, це суб'єкти внутрішнього контролю в системі Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України, Збройних Сил України та інших військових формувань.

Діяльність вищих органів держави щодо створення правового підґрунтя запобігання корупції протягом трьох десятиліть незалежності України характеризувалася певною непослідовністю, у ній мали місце як безсумнівні здобутки, так і неефективні дії, які на певний період зупиняли антикорупційні процеси. До здобутків слід віднести розробку та постійне удосконалення Закону України “Про запобігання корупції” (зміни до цього правового акту вносилися більш ніж 40 разів), якому передував Закон України “Про засади запобігання і протидії корупції” (цей правовий акт, що втратив чинність 1 вересня 2016 року, змінювався 15 разів [201]). За півтора десятиліття в Україні на зміну імунітету чиновника, успадкованому від радянського бюрократизму, було напрацьовано узгоджену в більшості сфер із європейськими правовими підходами систему контролю та попередження корупційних деліктів. Так, слід позитивно оцінити внесення до КК України й Кодексу України про адміністративні правопорушення складів корупційних кримінальних правопорушень і адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією. Вказані новели національного законодавства позитивно оцінювалися міжнародною спільнотою і давали змогу здійснювати запобігання і протидію корупції на нових, більш ефективних, засадах.

Однак правові підвалини вказаної діяльності не можна оцінити як повністю позитивні внаслідок трьох факторів. По-перше, у фундаментальному й рамковому для сектору безпеки і оборони Законі України “Про національну безпеку України” категорія “корупція” взагалі не згадується [2]. Заслуговує на увагу, що в першій редакції Закону

України “Про основи національної безпеки України” [202] (який втратив чинність після прийняття Закону України “Про національну безпеку України” [2]) поширення корупції, хабарництва в органах державної влади було віднесено до загроз державній безпеці, а в пізніших редакціях вказаного закону боротьба з корупцією навіть була включена до дефініції національної безпеки. Однак у Законі України “Про національну безпеку України” [2] будь-який системний зв’язок між національною безпекою та запобіганням корупції свого правового закріплення не знайшов. На нашу думку, це досить непослідовна позиція, оскільки нехтування руйнівним впливом корупційних загроз на сектор безпеки і оборони, функціонування якого в більшій чи меншій мірі регламентується означеним Законом, уявляється необачливим [203]. На нашу думку, корупційні загрози уявляють собою окрему групу загроз національній безпеці, що має бути враховано в Законі України “Про національну безпеку України”.

По-друге, непослідовність проявлялася в законотворчій діяльності, спрямованій на скасування окремих здобутків тривалої антикорупційної діяльності. Про спробу відміни декларування як засобу фінансового антикорупційного контролю ми вже згадували в підрозділі 2.1. 26 лютого 2019 року Конституційний Суд у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 КК України визнав вказану норму такою, що не відповідає Основному Закону. Аргументація Конституційного Суду базувалася на положеннях про те, що за приписами статей 62, 63 Конституції України законодавчим формулюванням складу такого злочину, як незаконне збагачення, не можна: покладати на особу обов’язок підтверджувати доказами законність підстав набуття нею у власність активів, тобто доводити свою невинуватість; надавати стороні обвинувачення право вимагати від особи підтвердження доказами законності підстав набуття нею у власність активів; уможливлювати притягнення особи до кримінальної відповідальності лише на підставі

відсутності підтвердження доказами законності підстав набуття нею у власність активів [204]. Після оприлюднення вказаного рішення, після негативної реакції міжнародної спільноти, вітчизняних експертів і громадськості, до КК України було внесено зміни, його було доповнено ст. 368-5 “Незаконне збагачення” Законом України № 263-ІХ від 31 жовтня 2019 року [205]. Спроби відмовитися від деяких здобутків антикорупційної діяльності, здійснювані вищими органами влади, значно знижують довіру до неї в суспільстві, сприяють відчуженню між громадянином і державою, що особливо небезпечно в умовах постійного здійснення російською федерацією інформаційних і психологічних операцій, спрямованих на дискредитацію української державності.

По-третє, слід згадати, що КК України, Кримінальний процесуальний кодекс України та Кодекс України про адміністративні правопорушення не містять визначення категорії “протидія правопорушенням”, а запобігання правопорушенням трактується лише в Кодексі України про адміністративні правопорушення, до того ж дуже вузько, як діяльність обмеженого кола суб’єктів – органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, громадських організацій і трудових колективів. Останні зміни у ст. 6 Кодексу було внесено в 1994 році, ще до прийняття Конституції України, і ці положення не враховують, що за два десятиліття в державі, у тому числі в антикорупційній сфері, відбулися певні зміни. Ані запобігання, ані протидія кримінальним правопорушенням не належить до компетенції слідчого, визначеної у ст. 40 Кримінального процесуального кодексу України (хоча, наприклад, у ст. 3 Кодексу детективи Національного антикорупційного бюро України віднесені до категорії слідчих). Відсутність сучасного легального визначення поняття й суб’єктів запобігання правопорушенням сприяє довільному тлумаченню вказаної діяльності і знижує її ефективність.

По-четверте, у КК України має місце прогалина, пов’язана з відсутністю у примітці до ст. 45, у якій визначено перелік корупційних

кримінальних правопорушень, згадування про ст. 201-2 означеного Кодексу, яка передбачає настання кримінальної відповідальності за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. Це сприяє необґрунтованому розмежуванню між корупційними та іншими правопорушеннями, вчиненими військовими посадовими особами, і порушує діяльність із запобігання корупції в органах військового управління. Нами запропоновано доповнити примітку до ст. 45 КК України вказівкою на ст. 201-2 означеного Кодексу (див. Додаток 2), що дасть змогу уніфікувати кримінальну відповідальність за правопорушення, вчинені військовими посадовими особами, які містять у собі ознаки корупційних правопорушень.

Відсутність сучасного легального визначення запобігання корупційним і пов'язаним із корупцією правопорушенням обумовлює необхідність звернутися до міжнародних та теоретичних джерел, у яких сформулювало дефініції вказаних понять. Хоча ці міжнародні документи не визначають безпосередньо питання запобігання корупції в Міністерстві оборони України і Збройних Силах України, однак у силу свого глобального характеру вони впливають на стан правової системи України, а означена правова система обумовлює зміни військового законодавства та законодавства про корупцію.

Згідно з визначенням Ради ЄС від 28 травня 2001 року, запобігання – це діяльність, яка охоплює всі заходи, які сприяють скороченню злочинів, а також зменшенню відчуття небезпечності (небезпеки) у громадян як кількісно, так і якісно безпосередньо за допомогою утримання від злочинних дій або через політику і втручання, спрямовані на зменшення можливостей для вчинення злочинів, а також через впливи на причини злочинності. Ця практика містить роботу урядових та інших компетентних органів влади, систему кримінальної юстиції, місцеві органи влади, асоціації фахівців приватного сектору, добровольців, дослідників і

громадськість, які діють за підтримки ЗМІ [206]. Натомість, протидія розуміється як діяльність “антикорупційних і правоохоронних органів, спрямована на виявлення корупційних правопорушень, належне розслідування, притягнення до відповідальності правопорушників, а також захист осіб, яким заподіяно шкоду внаслідок корупційних дій” [207, с. 140-141]. У юридичній літературі співвідношенню таких понять, як запобігання, протидія, профілактика, превенція й боротьба присвячено велику кількість джерел [208-216], тому ми не вважаємо за доцільне детально зупинятися на аналізі сутності цих дефініцій. Для цілей нашого дослідження зауважимо, що запобігання корупційним та пов’язаним із корупцією правопорушенням ми розуміємо як діяльність, спрямовану на недопущення вчинення означених деліктів у майбутньому, а протидію – як заходи, спрямовані на встановлення фактів вже здійснених правопорушень і притягнення до відповідальності винних у їх вчиненні осіб. Відповідно, суб’єктами запобігання корупційним та пов’язаним із корупцією правопорушенням мають, на нашу думку, вважатися всі органи публічної влади та місцевого самоврядування, військові формування та органи військового управління, правоохоронні органи, інститути громадянського суспільства, засоби масової інформації, окремі громадяни тощо. Натомість, суб’єкт протидії корупційним та пов’язаним із корупцією правопорушенням має спеціальний правовий статус, наявність якого передбачає особливі повноваження, що включають, у тому числі, і засоби примусу. З цього приводу ми повністю погоджуємося з позицією законодавця, який включив до спеціально уповноважених суб’єктів у сфері протидії корупції органи прокуратури, Національної поліції, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції (ч. 1 ст. 1 Закону України “Про запобігання корупції” [8]).

Національне агентство з питань запобігання корупції є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує

формування та реалізує державну антикорупційну політику [8]. У своїй діяльності цей орган багато уваги приділяє питанням зменшення впливу корупційних ризиків на діяльність військових посадових осіб.

Національне агентство, окрім пріоритетного напрямку з запобігання корупції у сфері оборони, розпочало роботу з формування політики доброчесності відповідно до стандартів НАТО. Указом Президента України від 20 червня 2023 року заступника Голови Агентства визначено Національним координатором з питань співробітництва України з НАТО у сфері розбудови доброчесності [217]. У Національному агентстві функціонує структурний підрозділ, який безпосередньо займається розбудовою доброчесності в секторі безпеки та оборони. Він співпрацює з органами безпеки і оборони, у тому числі з Міністерством оборони України, Міністерством з питань стратегічних галузей промисловості, АТ “Українська оборонна промисловість” для розбудови системи комплаєнсу та виконання заходів Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки. У теперішній час Національним агентством з питань запобігання корупції ведеться активна робота над аналізом корупційних ризиків у діяльності військово-лікарських комісій на виконання п. 5 рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 серпня 2023 року “Про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України”, введеного в дію Указом Президента України від 12.09.2023 № 576/2023. Такий аналіз є нагальним, зважаючи на високий рівень корупційних ризиків у діяльності ВЛК, для забезпечення гарантій дотримання прав призовників, військовозобов’язаних та військовослужбовців. Фахівці Національного агентства здійснюють експертизу актів законодавства, яке регулює діяльність вказаних комісій для комплексного та всебічного дослідження цієї сфери, а також вдосконалення організації їх роботи. Планується проаналізувати інформацію із судової практики, розслідувань правоохоронних органів, відповідей на запити до відповідальних органів, публікацій у ЗМІ та соціальних мережах. За результатами буде сформовано

перелік корупційних ризиків у діяльності військово-лікарських комісій, описано виявлені корупціогенні фактори та надано рекомендації для їхньої мінімізації та усунення [218]. У липні 2023 року Національне агентство з питань запобігання корупції розпочало тестування Єдиного порталу повідомлень викривачів, розробленого за підтримки USAID “Взаємодія (SACCI)”. У тестуванні вже задіяні 10 перших органів влади. Загалом до порталу буде підключено близько 90 тис. органів влади, органів місцевого самоврядування та юридичних осіб [219]. Покладення на Агентство повноважень щодо ведення Єдиного порталу повідомлень викривачів, Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов’язані з корупцією правопорушення дозволяє здійснювати діяльність із запобігання та протидії деліктам у досліджуваній сфері на належному інформаційному підґрунті.

Разом з тим хотілося б зробити декілька зауважень щодо діяльності Національного агентства з питань запобігання корупції, пов’язаної з розробкою заходів Антикорупційної стратегії на 2021-2025 роки, яка була затверджена Законом України від 20 червня 2022 року № 2322-IX. Формулювання деяких із заходів Стратегії дозволяє зробити висновок про їх потенційну нездійсненність в умовах правового режиму воєнного стану. Так, п. 3.6.1 виокремлює як проблему непрозоре та неефективне користування та розпорядження землями оборони, об’єктами нерухомості в оборонно-промисловому комплексі, а також надлишковим рухомим військовим майном, об’єктами інтелектуальної власності; неконтрольоване споживання пального, яке закуповується для потреб Збройних Сил України, із чим ми повністю погоджуємося. Однак очікувані стратегічні результати вирішення цієї проблеми передбачають внесення до системи електронного обліку всіх даних, отриманих за результатами повної інвентаризації об’єктів у сфері оборони, у тому числі дані про землі

оборони й земельні ділянки суб'єктів господарювання оборонно-промислового комплексу [220]. На нашу думку, здійснення цих заходів під час ведення бойових дій і навіть протягом року після їх завершення не уявляється можливим унаслідок окупації частини українських територій, значної кількості військового майна та знищення його великої частини у збройному конфлікті високої інтенсивності.

Національне антикорупційне бюро України є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних та інших кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових [221]. Хотілося б звернути увагу на використання в даному визначенні одразу двох термінів – попередження й запобігання, зміст і відмінності між якими в законі про діяльність вказаної структури не розкриваються. Враховуючи, що в Законі України “Про запобігання корупції”, як базовому і рамочному у досліджуваній сфері, поняття “попередження” відсутнє, а в наукових джерелах запобігання й попередження трактуються як тотожні категорії, ми вважаємо за доцільне не збільшувати синонімічність термінології й позбавитися від термінів, що порушують вимоги правової визначності. Нами запропоновано виключити термін “попередження” з ч. 1 ст. 1 Закону України “Про Національне антикорупційне бюро України” (див. Додаток 2), що дасть змогу не розпорошувати увагу правокористувача на пошуку відмінностей між запобіганням і попередженням, уникнути довільного тлумачення цих термінів і зосередитися на структуризації діяльності із запобігання корупції.

Також хотілося б звернути увагу на зміст звітів Національного антикорупційного бюро України, у яких, на нашу думку, має місце маргіналізація правової термінології. Так, у звіті за 1 півріччя 2023 року міститься інформація щодо 11 вищих посадових осіб держави, яких “викрили на зловживаннях”. 2 військовослужбовців вищого офіцерського

складу “відправили на лаву підсудних”. Звіт наповнений такими результатами діяльності, як “реалізували найгучнішу операцію в своїй історії” (с. 15), “Суддів з Одеси та Рівненщини викрили на хабарництві” (с. 18, при цьому стаття КК України, яка передбачала кримінальну відповідальність за хабарництво, втратила чинність більш ніж 10 років тому), “206 млн грн вкрали службові особи філії “Центр забезпечення виробництва” АТ “Укрзалізниця” та інші учасники схеми закупівлі палива за завищеними цінами”” (с. 20, має місце підміна назви корупційного злочину), і таких прикладів неточного вживання правової термінології можна навести ще багато. У цілому ефективність діяльності Національного антикорупційного бюро України в досліджуваній нами сфері важко назвати високою: так, протягом 1 півріччя 2023 року жодній військовій посадовій особі не було повідомлено про підозру, обвинувальний висновок було складено відносно 3 військових посадових осіб, і лише щодо однієї військової посадової особи обвинувальний вирок набув чинності [222]. У другому півріччі 2022 року про підозру у вчиненні корупційного злочину було повідомлено 9 військових посадових осіб, відносно 3 військових посадових осіб було складено обвинувальний висновок, але жоден вирок щодо означеної категорії осіб не набув чинності [223]. У першому півріччі 2022 року жодній військовій посадовій особі не було повідомлено про підозру, жоден вирок не набув сили, обвинувальний акт було складено стосовно 2 посадових осіб досліджуваної нами категорії [224]. Вказане розповсюджується й на ефективність діяльності спеціалізованої антикорупційної прокуратури, у співробітництві з якою Національне антикорупційне бюро України здійснює свою діяльність.

Створення Вищого антикорупційного суду України було дуже позитивно оцінено як громадянським суспільством, так і міжнародною спільнотою. Завданням цього постійно діючого вищого спеціалізованого суду є здійснення правосуддя відповідно до визначених законом засад та процедур судочинства з метою захисту особи, суспільства та держави від

корупційних і пов'язаних із ними кримінальних правопорушень та судового контролю за досудовим розслідуванням цих кримінальних правопорушень, дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, а також вирішення питання про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави у випадках, передбачених законом, у порядку цивільного судочинства, а також здійснення правосуддя у справах про застосування санкції, передбаченої пунктом 1-1 частини першої статті 4 Закону України “Про санкції”, у порядку адміністративного судочинства [225]. Разом з тим слід зазначити, що, виходячи зі звітності суду за 2022 рік, жодну військову посадову особу не було засуджено (натомість, протягом 2022 року вироки було винесено щодо 7 суддів, 1 прокурора, 2 адвокатів, 2 керівників державних підприємств та 14 представників інших структур).

Найбільшу результативність у сфері протидії та запобігання корупції демонструють засоби масової інформації, громадські організації та ініціативи (остання назва звичайно застосовується до представників громадянського суспільства, не об'єднаних у межах юридично оформлених структур, але згуртованих для вирішення якоїсь проблеми). Повідомлення в засобах масової інформації, часто ініційовані представниками громадянського суспільства, давали початок багатьом розслідуванням щодо недоброчесної поведінки військових посадових осіб, ставали початком розголошення проблем, пов'язаних зі спробами неефективних змін антикорупційного законодавства [226-231]. Слід визнати, що значна частина повідомлень засобів масової інформації та громадськості про недоброчесну поведінку військових посадових осіб знаходить своє підтвердження під час проведення перевірок. Безумовно, роль громадянського суспільства в запобіганні корупційних і пов'язаних із корупцією правопорушень є беззаперечною, однак підміна недостатньо ефективно працюючих правоохоронних органів активністю громадян є

неприпустимою, адже це розмиває основи української державності, знижує авторитет влади в суспільстві та зменшує його консолідацію.

Важливу роль у сфері запобігання і протидії корупційним і пов'язаним із корупцією правопорушенням відіграють спеціально уповноважені особи з питань запобігання корупції у системі Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України, Збройних Сил України та інших військових формувань. Діяльність Міністерства оборони України та Збройних Сил України (далі – Міноборони та Збройних Сил) щодо запобігання і протидії корупції, що здійснюється в умовах збройної агресії російської федерації, є одним із пріоритетних завдань, визначених Міністром оборони України, Головнокомандувачем Збройних Сил України та спрямовується на забезпечення додержання персоналом оборонного відомства вимог законодавства в антикорупційній сфері. Основні зусилля зосереджувалися на виконанні головних напрямів реалізації державної антикорупційної політики, визначених Міністром оборони України: зміцнення системи формування доброчесності, запобігання й виявлення корупції в системі Міноборони, посилення інституційної спроможності та підвищення ефективності уповноважених підрозділів (осіб) з питань запобігання та виявлення корупції; усунення умов для виникнення корупційних ризиків в основних сферах діяльності в системі Міноборони, що стосується: управління землями оборони та об'єктами нерухомості; б) будівництва і квартирного забезпечення; системи державних закупівель у сфері оборони; реформування системи управління майном та активами підприємств, які належать до сфери управління Міноборони; упровадження автоматизованої системи контролю пального, речового та продовольчого забезпечення; удосконалення системи роботи з викривачами, забезпечення гарантій їх захисту; формування нетерпимості до корупції у військових колективах, забезпечення невідворотності покарання за скоєні корупційні правопорушення та правопорушення

пов'язані з корупцією; забезпечення відкритості та прозорості, взаємодія з громадськими організаціями [232].

Головні здобутки в роботі щодо запобігання та виявлення корупції в Міноборони та Збройних Силах. У 2021 році оцінено корупційні ризики в діяльності оборонного відомства (відповідно до Методології оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади, затвердженої рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) від 02.12.2016 № 126). Міністром оборони України затверджено відповідний Звіт (доручення Міноборони від 04.06.2021 № 7311/з). Діяльність Міноборони спрямовувалася на здійснення моніторингу й виконання завдань і заходів визначених Антикорупційною програмою на 2021-2024 роки (затверджена наказом Міноборони від 31.08.2021 № 264). Заходи Програми, що були заплановані на 2021 рік виконано. У видах Збройних Сил та визначених структурних підрозділах Міноборони розроблено власні антикорупційні програми [232].

У структурних підрозділах Міноборони та Збройних Сил, органах військового управління, військових частинах, закладах, установах і держпідприємствах визначені уповноважені особи з питань запобігання та виявлення корупції. Уточнено основні завдання та функції Управління з питань запобігання та виявлення корупції Міноборони, які приведено до вимог законодавства України (наказ НАЗК від 27.05.2021 № 277/21). Видано наказ Міноборони від 17.12.2021 № 389, яким викладено нову редакцію Положення про Управління з питань запобігання та виявлення корупції Міністерства оборони України. Затверджено нові положення про територіальні підрозділи з питань запобігання та виявлення корупції Збройних Сил України. Уточнено й затверджено функціональні обов'язки персоналу цих територіальних підрозділів. Проведено навчальні Збори з керівним складом територіальних підрозділів щодо підсумків та оцінки їх службової діяльності, визначені завдання на 2022 рік [232].

Досягнуто якісно нового рівня функціональних спроможностей відділу з питань взаємодії з викривачами, роботи з повідомленнями Управління. Упроваджено перспективну систему подання повідомлень викривачами про можливі факти корупції. Розроблено новий комплект інтерактивних плакатів щодо роботи з викривачами (2000 прим.), якими забезпечуються війська (сили) Збройних Сил України [232].

З метою виконання Стратегії комунікацій у сфері запобігання та протидії корупції (схваленої розпорядженням КМУ від 23.08.2017 № 576-р) у 2021 році здійснювалася інформаційна й комунікаційна діяльність щодо забезпечення виконання заходів із запобігання корупції, здійснення ключових антикорупційних інформаційних ініціатив (звітна інформація надається до Міністерства культури та інформаційної політики України й розміщується на сторінці “Запобігання проявам корупції” веб-сайту Міноборони) [232].

У рамках зовнішнього моніторингу антикорупційної діяльності Міноборони підтримувалася ефективна співпраця з Незалежним антикорупційним комітетом з питань оборони (НАКО), що сприяє підвищенню ефективності діяльності Міноборони у сфері протидії корупції, виготовленню друкованої продукції на антикорупційну тематику (брошури, буклети, плакати). НАКО проведено низку досліджень щодо корупційних ризиків у сферах будівництва об’єктів і забезпечення військовослужбовців житлом, процедур оборонних і публічних закупівель, закупівель пально-мастильних матеріалів, діяльності державних підприємств, які враховано під час оцінювання корупційних ризиків та розроблення Антикорупційної програми Міноборони. Через НАКО здійснюється взаємодія з міжнародною неурядовою організацією Transparency International [232].

Міноборони спільно з Держгеокадастром відповідно до Меморандуму про співпрацю (укладений 05.10.2020) упроваджено нові шляхи державної реєстрації земель оборони, а саме проведення

інвентаризації земель оборони за рахунок спроможностей і коштів Держгеокадастру. Одночасно враховуються пропозиції Урядово-громадської ініціативи “Разом проти корупції” з цих питань (розпорядженням КМУ від 05.10.2016 № 803-р “Деякі питання запобігання корупції в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади”) [232].

Забезпечується відкритість і прозорість у діяльності Міноборони в частині основних показників оборонного бюджету, планів закупівель, управління землями та об'єктами нерухомості, будівництва й житлового забезпечення, реформування системи управління майном та активами державних підприємств, забезпечення пального, речового та продовольчого забезпечення, подолання надмірного засекречування державного оборонного замовлення на веб-порталі Уповноваженого органу (<http://prozorro.gov.ua>) інформації щодо укладених договорів за проведеними публічними закупівлями та стану їх виконання. Опрацьовано пропозиції з утворення у 2022 році єдиної закупівельної організації в Міноборони [232].

Аналіз оперативного обліку кримінальних корупційних правопорушень, вчинених упродовж 3-х кварталів 2022 року свідчить про певну позитивну тенденцію щодо скорочення загальної кількості облікованих корупційних злочинів, вчинених у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України (2022 – 115, 2021 – 178, зменшення на 35%). Відбулося зменшення облікованих кримінальних правопорушень у цій сфері, вчинених службовими особами Міноборони (у 2,3 рази, 7 проти 16), Повітряних сил ЗС України (на 55 %, 6 проти 11), Військово-Морських Сил ЗС України (у 3,6 рази, 3 проти 11), Сил логістики ЗС України (у 4,4 рази, 12 проти 53), Десантно-штурмових військ ЗС України (у 2 рази, 4 проти 8) [233].

Водночас, незважаючи на високий запит суспільства, а також вимоги Міністра оборони України та Головнокомандувача Збройних Сил України

щодо категоричного несприйняття корупції в умовах воєнного стану, в окремих органах військового управління, військових частинах, установах, закладах і державних підприємствах продовжують мати місце корупційні правопорушення, які наносять значні ресурсні та репутаційні збитки під час відбиття військової агресії російської федерації проти України.

Найбільше корупційних злочинів вчинено в Сухопутних військах ЗС України – 47, що становить 41% від їх загальної чисельності. Зокрема, на 37% збільшилася їх кількість у військах ОК “Північ” (у порівнянні з аналогічним періодом минулого року 11 проти 8) [233].

Викликає занепокоєння високий рівень корупційних ризиків у новостворених Силах ТрО ЗС України, де зареєстровано 22 корупційних злочини з початку існування. Зросли показники корупційних правопорушень у Силах підтримки ЗС України (3 проти 0), залишилися на рівні минулого року в Медичних силах ЗС України (4 проти 4)) [233].

В умовах введення в Україні із 24 лютого 2022 року правового режиму воєнного стану обліковано 95 кримінальних корупційних правопорушень або 83%, що свідчить про те, що прийнятті управлінські рішення не достатні для подолання проявів корупції навіть у воєнний час). Найбільше таких злочинів скоєно в Сухопутних військах ЗС України –42 (44%), зокрема в ОК “Північ” – 10 (24%), Силах ТрО ЗС України – 22 (23%)) [233].

У загальній структурі корупційних правопорушень майже половину складають злочини за статтями 262, 410 КК України, пов’язані з викраденням або привласненням зброї, бойових припасів, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна – 49 (43% від їх загальної кількості). Найбільше таких злочинів скоєно в Сухопутних військах ЗС України 19 (39%) та Силах ТрО ЗС України – 12 (25%). Питома вага злочинів, пов’язаних із отриманням неправомірної вигоди складає 34% (39 злочинів). Поширеною практикою залишаються надання та прийняття пропозиції або одержання неправомірної вигоди службовою особою

(статті 368, 369 та 369-2 КК України). Переважна більшість правопорушень пов'язаних із отриманням неправомірної вигоди, вимагання коштів і зловживання впливом обліковані за Сухопутними військами ЗС України – 25 (або 64% від їх загальної кількості). Зокрема, 12 таких злочинів скоєно в територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки. Так, у Полтавському ОТЦК та СП правоохоронними органами затримано керівника цього центру, у Вінницькому ОМ ТЦК та СП, Хмельницькому та Краматорському РТЦК та СП затримано офіцерів, Ковельському РТЦК та СП – офіцера та працівника. Так, посадовими особами 2 відділу Краматорського РТЦК та СП Донецької області за отриману неправомірну вигоду вносилися завідомо неправдиві відомості до офіційних документів (довідки ВЛК, військові квитки) військовозобов'язаних, які ухилялися від призову по мобілізації. Матеріали направлено до Територіального управління ДБР у м. Краматорськ, внесено до ЄРДР за ч. 5 ст. 426-1 та ч. 3 ст. 368 КК України) [233].

Особливій увазі підлягає факт, виявлений у Бучанському РТЦК та СП Київської області, де до списків загиблих захисників Батьківщини, військовослужбовців роти охорони внесені 13 цивільних осіб, які не мали відношення до військової служби й загинули під час російської окупації. За неправомірну вигоду посадовими особами РТЦК та СП створювалися фіктивні підстави сприяння в отриманні членами сімей загиблих цих цивільних осіб одноразової грошової допомоги у розмірі 15 млн. грн. Внаслідок розкриття цієї корупційної схеми попереджені збитки державі на суму 195 млн. грн. Досудове розслідування за даним фактом здійснюється Територіальним управлінням ДБР, розташованому у місті Києві, за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 5 ст. 426-1 КК України) [233].

У військових частинах Сухопутних військ ЗС України обліковано 13 спроб надання неправомірної вигоди працівникам правоохоронних органів

під час затримання за керування автомобілем у стані алкогольного сп'яніння, 4 випадки вимагання неправомірної вигоди командирами від підлеглих військовослужбовців за непритягнення їх до відповідальності за вчинені військові адміністративні правопорушення) [233].

Мають місце корупційні правопорушення, пов'язані з вимаганням коштів із застосуванням фізичного насильства до підлеглих військовослужбовців із приниженням їх честі й гідності. Зокрема, у військовій частині А7015 командир артилерійської батареї лейтенант С. Дорощук спільно зі старшим солдатом В. Пармоном та солдатом А. Мошніковим (фактично у складі організованої злочинної групи) систематично вимагали переведення на їх карткові рахунки та отримали значні грошові кошти (від 20 тис. до 100 тис. грн.) від підлеглого особового складу із застосуванням фізичного насильства. Досудове розслідування за вказаним фактом здійснюється ГУ Національної поліції в Харківській області за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 189 КК України. Окрім того, 2 злочини, пов'язані з незаконним збагаченням скоєно в Силах ТрО ЗС України, по 1 в Повітряних силах ЗС України, Силах логістики ЗС України та військовому лісництві ГУМР) [233].

Майже кожне четверте кримінальне правопорушення кваліфіковано за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених статтями 191, 364 КК України за фактами привласнення, розтрата матеріальних і фінансових ресурсів шляхом зловживання службовим становищем (23 злочини). Переважна більшість кримінальних правопорушень є тяжкими (98 з 115 або 85%), оскільки вчинені в умовах воєнного стану або пов'язані зі зловживанням службовим становищем та за попередньою змовою групою осіб. Незважаючи на те, що кількість учасників корупційних злочинів у цілому скоротилася зі 101 до 83 осіб, занепокоєння викликає рівень корупційної злочинності серед командирів взводної і ротної ланки, командирів військових частин. Ними вчинено 45 таких злочинів, що

становить майже 40%. Зокрема, офіцерами скоєно 24 злочини, сержантами – 21. Загалом, відбулося зростання питомої ваги сержантів і солдат військової служби за контрактом, як учасників корупційних злочинів з 48 до 55) [233].

Внаслідок вчинених корупційних злочинів із початку 2022 року та в умовах воєнного стану державі нанесено матеріальних збитків на загальну суму 19,549 млн. грн. З них, найбільше в Силах логістики ЗС України – 8,608млн. грн. (44%), Військово-Морських Силах ЗС України – 4,845 млн. грн. (25 %), Міноборони (ГУМР та ЦЗСД МО та ГШ ЗС України) – 2,856 млн. грн. (14,6 %), Силах ТрО ЗС України – 1,361 млн. грн. (7 %), Сухопутних військах ЗС України – 1,039 млн. грн. (5 %)) [233].

За даними Національної поліції України з початку 2022 року в Україні обліковано 35 адміністративних корупційних правопорушень, скоєних військовослужбовцями та працівниками Збройних Сил України. Переважна більшість із них за статтею 1726 “Порушення вимог фінансового контролю” Кодексу України про адміністративні правопорушення [233].

Упродовж 3 кварталів поточного року проведено 174 контрольних заходи (антикорупційні перевірки, участь у службових розслідуваннях) за фактами порушень антикорупційного законодавства в Міноборони та Збройних Силах України [233].

До правоохоронних органів передано 92 матеріали про корупційні або пов’язані з корупцією правопорушення, зокрема 35 кримінальних та 57 адміністративних правопорушень. Попереджені збитки державі становлять близько 350,4 млн. грн. [233].

Проблемним питанням залишається збереження в окремих випадках формального підходу командирів військових частин та органів військового управління до принципу невідворотності покарання за вчинене правопорушення, помилкового підходу до розмежування різних видів юридичної відповідальності, обмеження своїх дій виключно направленням

матеріалів службових розслідувань (службових перевірок) до правоохоронних органів без подальшого отримання інформації про закінчення досудового розслідування та без використання всього наявного інструментарію профілактичного впливу на військовослужбовців по дотриманню службової дисципліни (зокрема не вжиття заходів щодо накладення дисциплінарних стягнень та складення протоколів про військові адміністративні правопорушення), в окремих випадках – вирішення питання щодо військовослужбовця, який вчинив корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення, шляхом переведення його до нового місця служби, у тому числі на вищі посади (у порядку просування по службі) [233].

Вказане свідчить, що в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України напрацьовано досить потужний механізм запобігання та протидії корупції, разом з тим існуючі тенденції свідчать про необхідність його вдосконалення з урахуванням здобутків зарубіжного досвіду й національної практики.

Наведені цифри не можуть бути предметом статистичного аналізу, оскільки не перевищують рівня стандартної похибки (відповідно до базових положень математичної статистики, для отримання достовірних даних про динаміку рівня корупції у військовому формуванні, чисельність якого складає більше 500 тис. осіб, предметом аналізу мають бути дані щодо вчинення більше, ніж 25 тис. корупційних деліктів, що перевищує похибку у 5%, що дозволяє застосувати коефіцієнти кореляції та зробити науково обґрунтовані висновки). Однак можна виокремити декілька тенденцій, притаманних наведеним вище статистичним даним. По-перше, зниження кількості корупційних деліктів після 24 лютого 2024 року може свідчити про їх латентність або масове закриття кримінальних проваджень, оскільки це не корелює з відомостями про тисячі виявлених Державним бюро розслідувань на іншими правоохоронними й антикорупційними органами епізодів щодо ухилення від мобілізації за допомогою посадових

осіб територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, а також військово-лікарських комісій. По-друге, потребує вдосконалення система показників антикорупційної діяльності в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України. Критерії, на яких базується антикорупційний моніторинг, регулярно змінюються, що не дає змоги порівняти між собою отримані дані за різні часові періоди. Так, у 2020 році важливими показниками антикорупційної роботи виступали результати діяльності із забезпечення та контролю за якістю пально-мастильних матеріалів, діяльності державних підприємств лісового господарства Міноборони, а також наявність корупційних ризиків та порушень в обліку, зберіганні та незаконній видачі дублікатів бланків УБД у військових комісаріатах Київського МВК ОК “Північ” КСВ ЗСУ. У 2022-2023 роках така діяльність вже не є предметом оцінювання (хоча відповідні корупційні ризики не втратили своєї актуальності), натомість з’являються нові, притаманні правовому режиму воєнного стану показники. Однак принципи вимірювання цих показників також не дають змоги порівняти отримані дані: одночасно присутні три часових періоди: із моменту початку широкомасштабної збройної агресії російської федерації, протягом 3-х кварталів 2022 року, протягом усього 2022 року. По-третє, отримані показники антикорупційної діяльності неможливо порівняти з відповідними показниками антикорупційної діяльності держав-членів НАТО, оскільки методологічно різняться самі підходи до критеріїв оцінювання: в Україні, за радянською традицією, основна увага приділяється кількості виявлених правопорушень, натомість у США, Канаді та інших державах акцент робиться на заходах із розвитку лідерства, цілісності, доброчесності, прозорості, звітності та відповідальності як факторів, на які треба впливати, щоб знизити рівень корупції. На нашу думку, кількість корупційних та пов’язаних із корупцією правопорушень, вчинених військовими посадовими особами, не може розглядатися як результативність антикорупційної діяльності в

органах військового управління. Ці показники залежать від великої кількості зовнішніх обставин (наприклад, вони можуть бути обумовлені періодичною активізацією роботи Державного бюро розслідувань відносно корупційних деліктів у органах військового управління, і тоді буде складатися враження, що кількість відповідних правопорушень збільшилася, хоча реально вона залишилася на тому ж рівні). Слід також брати до уваги, що віднесення зростання кількості корупційних та пов'язаних із корупцією правопорушень до негативних показників оцінки органу військового управління часто обумовлює намагання керівництва такого органу приховувати відомі йому факти. Тому, на нашу думку, радянська “палочна” система порівняння кількості корупційних та пов'язаних із корупцією правопорушень має залишитися в минулому. Визначення реального стану роботи щодо запобігання корупції в органах військового управління має здійснюватися на основі Індексу оборонної доброчесності, сутність якого ми проаналізували у підрозділі 3.2.

Висновки до розділу 2

Аналіз наукових підходів та практики правового регулювання щодо сутності суб'єктів запобігання корупції в органах військового управління дозволяє сформулювати їх поняття як спеціально уповноважених законом колективних суб'єктів та посадових осіб, на яких покладено правомочність здійснювати діяльність, спрямовану на підвищення прозорості та підзвітності органів військового управління, укріплення системи демократичного цивільного контролю, зміцнення доброчесності військовослужбовців та вдосконалення антикорупційного законодавства.

У вузькому аспекті об'єкт запобігання корупції в органах військового управління уявляє собою сукупність соціальних явищ, як військово-управлінського, так і загальносоціального характеру, вплив на які дозволяє досягти мети антикорупційної діяльності – нульової толерантності до корупції всього кадрового складу військових формувань та панування норм доброчесності у відносинах між цивільним і військовим компонентами. До таких соціальних явищ у першу чергу належать корупціогенні ризики та недоброчесна поведінка військових посадових осіб.

Орган військового управління відповідно до сучасного стану реформування оборонного сектору можна визначити як підсистему сектору безпеки і оборони, яка безперервно здійснює керівництво та управління визначеними силами і засобами з метою успішного досягнення поставлених цілей у визначені строки. Сутність органів військового управління знаходить свій прояв у їх властивостях, до яких слід віднести наступні:

- а) місією органів військового управління є зменшення стану невизначеності та ентропії управлінської системи;
- б) органи військового управління діють безперервно та постійно;

в) єдиноначальність у діяльності органів військового управління поєднується з можливістю самостійно приймати та реалізовувати рішення в межах оперативної або тактичної мети, сформульованої вищим командуванням (тут знаходять свій прояв дискреційні повноваження досліджуваних органів управління);

г) планування діяльності органів військового управління здійснюється на основі оперативних, бойових та спеціальних спроможностей;

г) органи військового управління мають відповідати вимозі сумісності для спільних дій у складі національних і багатонаціональних сил та формувань.

Класифікація органів військового управління виступає однією зі змістоутворюючих ознак інституційної системи запобігання корупції. Кожний із органів військового управління має власну підсистему запобігання корупції, які, у своїй сукупності, утворюють цілісну систему, до якої входять наступні інституції:

- керівники центральних органів виконавчої влади, які здійснюють керівництво військовими формуваннями: Міністерство оборони України, Міністерство внутрішніх справ України

- керівники органів військового управління, до посадових обов'язків яких віднесено питання запобігання корупції;

- спеціалізовані антикорупційні центральні підрозділи органів військового управління;

- спеціалізовані антикорупційні територіальні підрозділи органів військового управління;

- уповноважені особи з питань запобігання та виявлення корупції; структурні підрозділи, які здійснюють аналітичну, методологічну, методичну та освітню діяльність щодо запобігання корупції в органах військового управління; громадські антикорупційні інституції.

Правові обмеження уявляють собою стримування за допомогою правових засобів у інтересах громадянського суспільства та держави небажаної поведінки суб'єкта суспільних відносин. Правові обмеження в будь-якому випадку пов'язані зі зменшенням обсягу можливостей суб'єкта правовідносин щодо реалізації ним своїх прав, свобод та інтересів порівняно з іншими суб'єктами.

Правові обмеження як правовий засіб запобігання корупції уявляють собою законодавчо закріплені засоби зменшення кола правових можливостей для осіб, діяльність яких характеризується підвищеними корупційними ризиками (прозорості та доступу до інформації, пріоритету інтересів).

Правові заборони як правовий засіб запобігання корупції – це обумовлений правовим статусом суб'єкта імперативний припис утриматися від здійснення певних дій протягом визначеного законодавством періоду. Такий період може як охоплювати час, протягом якого суб'єкт є носієм певного статусу, так і виходити за межі цього терміну. Правові заборони встановлюють юридичну неможливість вчинити певні дії, а в разі їх вчинення особа буде нести юридичну відповідальність (спільна робота близьких осіб, використання службових повноважень чи свого становища).

Застосування правових обмежень та заборон як правових засобів запобігання корупції до військовослужбовців має наступні особливості, обумовлені їх правовим статусом:

- набуття статусу військовослужбовця не завжди носить добровільний характер. Призов громадян на військову службу має безальтернативний характер, а відмова від виконання військового обов'язку тягне за собою адміністративну та кримінальну відповідальність. Під час дії правового режиму воєнного стану значна кількість військовослужбовців, що були мобілізовані, не приймали рішення про добровільне проходження військової служби й не брали на себе

усвідомлений обов'язок додержуватися правових обмежень і заборон, що застосовуються до вказаної категорії осіб, однак не увільняють їх від відповідальності за їх порушення.

- правові наслідки в разі порушення правових приписів, якими регламентуються заборони та обмеження, носять для військовослужбовців різноплановий характер: від морального осуду без жодних правових наслідків до притягнення до кримінальної відповідальності. Наприклад, норми доброчесної поведінки військовослужбовців, визначені Кодексом доброчесної поведінки та професійної етики військових посадових осіб, державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави, у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України концентрують у собі уявлення про цінності, мотиви та зразки поведінки, але носять рекомендаційний характер та не передбачають відповідальності за їх порушення.

- заборони й обмеження, встановлені для військовослужбовців, мають свої відмінності, обумовлені існуванням підвищених ризиків при проходженні військової служби.

Дискреційні повноваження військових посадових осіб мають низку особливостей, які характеризують різні рівні прийняття управлінських рішень.

- виконання певних управлінських функцій або прийняття управлінських рішень може здійснюватися певною військовою посадовою особою самостійно або делегуватися підлеглим, при цьому предметом делегування може бути не лише саме виконання певного повноваження, а й форма виконання та спосіб дій;

- у разі наявності відповідних делегованих повноважень військові особи можуть самостійно визначати алгоритм виконання певних наказів та терміни їх виконання;

- делеговані повноваження дають змогу військовим посадовим особам самостійно оцінювати фактори навколишнього середовища, у тому

числі з точки зору існування військових загроз, а також застосовувати власні критерії оцінювання досягнутих унаслідок виконання певних дій результатів.

Специфіка проявів корупції у сфері проходження військової служби найбільш поширено характеризується наявністю дискреційних повноважень та конфліктом інтересів.

Дискреційні повноваження військових посадових осіб можуть бути класифіковані залежно від найбільш характерних сфер діяльності, у яких знаходить свій прояв право приймати певні рішення самостійно, без узгодження з іншими органами та посадовими особами:

1) прийняття рішень у бойовій обстановці, що, відповідно до новели національного законодавства, охоплюється нині категорією бойового імунітету, що звільняє від відповідальності навіть у разі наявності втрат особового складу й техніки. Бойовий імунітет створює додаткові заходи захисту для військових посадових осіб, у тому числі й у сфері запобігання корупції, оскільки передбачає звільнення від юридичної відповідальності за втрати військового майна під час ведення бойових дій (без уточнення, яким саме чином було витрачено таке майно);

2) процедури призначення та переміщення військовослужбовців на інші посади, оскільки право військовослужбовця на зайняття певної посади, наприклад, після проходження відповідного навчання у межах L-структури, нормативно не закріплено;

3) дисциплінарна практика у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, оскільки закріплені в Дисциплінарному статуті Збройних Сил України обов'язки військовослужбовця викладені суперечливо, мають численні прогалини, а поняття та види дисциплінарного проступку дають можливість для довільного їх тлумачення і застосування. Те ж саме стосується й заохочень, оскільки відсутня нормативно визначена відповідність певного заохочення певним

типовим видам поведінки військовослужбовця, які заслуговують позитивного відзначення з боку керівництва;

4) сфера публічних закупівель, яка з початком повномасштабної збройної російської агресії зазнала змін у своєму правовому регулюванні, і надає нині військовим посадовим особам право здійснювати певні закупівлі товару для потреб Збройних Сил, інших військових формувань, правоохоронних органів, відхиляючись від визначених законодавством України про публічні закупівлі правил та процедур;

5) дискреційні повноваження присутні в діяльності територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки у сфері визначення кола осіб, які мають бути мобілізовані для проходження військової служби в першу чергу;

б) наявність правової невизначеності після настання юридичного факту визнання військовослужбовця військово-лікарською комісією обмежено придатним, після чого керівництво військової частини може на свій розсуд або направити такого військовослужбовця в піхотний штурмовий підрозділ, де існує висока ймовірність поранення або загибелі, або перевести для проходження служби в розташовані поза зоною бойових дій штаб, їдальню або склад, де ризики для життя та здоров'я мінімальні.

Найбільшу результативність у сфері протидії та запобігання корупції демонструють засоби масової інформації, громадські організації та ініціативи. Повідомлення в засобах масової інформації, часто ініційовані представниками громадянського суспільства, давали початок багатьом розслідуванням щодо недоброчесної поведінки військових посадових осіб, ставали початком розголошення проблем, пов'язаних зі спробами неефективних змін антикорупційного законодавства. Значна частина повідомлень засобів масової інформації та громадськості про недоброчесну поведінку військових посадових осіб знаходить своє підтвердження під час проведення перевірок. Роль громадянського суспільства у запобіганні корупційних і пов'язаних із корупцією

правопорушень є беззаперечною, однак підміна недостатньо ефективно працюючих правоохоронних органів активністю громадян є неприпустимою, адже це розмиває основи української державності, знижує авторитет влади в суспільстві та зменшує його консолідацію.

На підставі аналізу сучасного стану запобігання та протидії корупційним правопорушенням, а також правопорушенням, що пов'язані з корупцією в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України, можна виокремити декілька тенденцій. По-перше, зниження кількості корупційних деліктів після 24 лютого 2024 року може свідчити про їх латентність або масове закриття кримінальних проваджень, оскільки це не корелює з відомостями про тисячі виявлених Державним бюро розслідувань на інших правоохоронними й антикорупційними органами епізодів щодо ухилення від мобілізації за допомогою посадових осіб територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, а також військово-лікарських комісій. По-друге, потребує вдосконалення система показників антикорупційної діяльності в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України. Критерії, на яких базується антикорупційний моніторинг, регулярно змінюються, що не дає змоги порівняти між собою отримані дані за різні часові періоди. По-третє, отримані показники антикорупційної діяльності неможливо порівняти з відповідними показниками антикорупційної діяльності держав-членів НАТО, оскільки методологічно різняться самі підходи до критеріїв оцінювання: в Україні, за радянською традицією, основна увага приділяється кількості виявлених правопорушень, натомість у США, Канаді та інших державах акцент робиться на заходах із розвитку лідерства, цілісності, доброчесності, прозорості, звітності й відповідальності як факторів, на які треба впливати, щоб знизити рівень корупції. На нашу думку, кількість корупційних та пов'язаних із корупцією правопорушень, вчинених військовими посадовими особами, не може розглядатися як результативність антикорупційної діяльності в органах військового управління. Ці

показники залежать від великої кількості зовнішніх обставин (наприклад, вони можуть бути обумовлені періодичною активізацією роботи Державного бюро розслідувань відносно корупційних деліктів у органах військового управління, і тоді буде складатися враження, що кількість відповідних правопорушень збільшилася, хоча реально вона залишилася на тому ж рівні). Слід також брати до уваги, що віднесення зростання кількості корупційних та пов'язаних із корупцією правопорушень до негативних показників оцінки органу військового управління часто обумовлює намагання керівництва такого органу приховувати відомі йому факти. Тому, на нашу думку, радянська “палочна” система порівняння кількості корупційних та пов'язаних із корупцією правопорушень має залишитися в минулому, а визначення реального стану запобігання корупції в органах військового управління має здійснюватися на основі критеріїв, зазначених Індексом оборонної доброчесності (DGI).

РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В ОРГАНАХ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

3.1 Міжнародно-правові стандарти формування доброчесності, запобігання та протидії корупції в секторі оборони

Категорія доброчесності в секторі безпеки і оборони має надзвичайно велике значення для зміцнення обороноздатності нашої держави, північноатлантичної та європейської інтеграції, а також для успішного вирішення завдань, які постають сьогодні перед органами військового управління. Разом з тим слід констатувати недостатність теоретико-методологічного підґрунтя, базуючись на якому, можна було б створити діючий правовий механізм забезпечення доброчесності представників органів військового управління. Як термінологічний апарат у вказаній сфері, так і права й кореспондуючі цим правам обов'язки військових посадових осіб мають нині велику кількість прогалин та суперечностей, які дещо уповільнюють зниження негативного впливу корупційних ризиків у секторі безпеки і оборони. Тенденції традиційної корпоративної закритості оборонного відомства протягом останніх років певною мірою втрачають свій визначальний вплив, однак іще рано констатувати достатню транспарентність правовідносин у сфері забезпечення доброчесності військовослужбовців. У сукупності ці фактори свідчать про актуальність вивчення позитивного досвіду розвинених країн та міжнародних організацій щодо формування доброчесності в секторі оборони [234].

Методологічні засади дослідження міжнародно-правових аспектів феномену доброчесності та запобігання корупційним правопорушенням у секторі оборони розглядали у своїх роботах такі науковці, як М. Паймен, П. Фут, Ф. Флурі [235], Т. Тагарев, Ф. Меле, А. Кендрі, С. Понд, Дж. Грін

[236], В. Бадрак [237] та інші вчені. Разом з тим проблеми міжнародних стандартів доброчесності в секторі оборони залишаються ще недостатньо дослідженими.

Міжнародні стандарти формування доброчесності, організації запобігання та протидії корупції в секторі оборони ґрунтуються на вимогах низки міжнародно-правових документів, розвиток яких нами вже було детально простежено в підрозділі 1.1. Хотілося б додати, що розвиток та диференціація правовідносин, які складаються у сфері формування доброчесності, запобігання і протидії корупції в оборонному секторі, крім проаналізованих у вказаному підрозділі правових документів, потребували затвердження (схвалення) низки міжнародно-правових актів спеціального характеру. Зупинимося на їх змісті детальніше.

Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб від 23 липня 1996 року, не зважаючи на свій рекомендаційний характер, заклав підвалини формування прозорого та доброчесного середовища публічної служби. Заслуговує на увагу запропоноване вказаним документом визначення державної посади як визначеної в національному законодавстві посади, наділеної довірою, яка передбачає зобов'язання діяти в інтересах держави. Тому державні посадові особи виявляють абсолютну відданість державним інтересам своєї країни, які представлені демократичними інститутами влади [238]. З цього приводу уявляє інтерес співвідношення військових і державних посад у законодавстві України. З одного боку, військові посадові особи діють виключно в інтересах держави, на підставі затверджених державою правових актів, отримуючи за це грошове винагородження від держави і виконуючи визначені державою функції. Отже, державний характер повноважень військових посадових осіб не викликає жодних сумнівів. З іншого боку, аналізуючи національне законодавство про державну службу, можна знайти низку суперечностей, пов'язаних із розумінням співвідношення між державною та військовою службою. Безумовно, Закон України “Про державну службу” поширюється

на діяльність органів військового управління, однак лише в аспекті регулювання праці державних службовців, які в них працюють (п. 5 ч. 2 ст. 3 вказаного Закону). Однак це не знімає питання про правову природу військової служби та її співвідношення з державною. Заслугує на увагу, що академік М. Іншин однозначно відносить військову службу, як і службу в правоохоронних органах, до державної служби в широкому її розумінні, застосовуючи до означених видів служби термін “мілітаризована” [239]. Дещо інший підхід міститься в підручнику з адміністративного права, підготовленому фахівцями Національної академії внутрішніх справ. Відповідно до їх позиції, до мілітаризованої служби відносять військову державну службу – у Збройних Силах України, Службі безпеки України та правоохоронну (воєнізовану) державну службу – в органах внутрішніх справ (міліції), державній прикордонній службі тощо. Після запровадження повноцінної муніципальної міліції її теж можна буде розглядати, як частину мілітаризованої служби [240]. Введення ще одного терміну – “військова державна служба” - на наш погляд, не вносить усталеність у розуміння співвідношення різних видів служби. У п. 17 ч. 1 ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України законодавець зробив спробу визначити місце військової служби як елементу більш широкої категорії публічної служби - діяльності на державних політичних посадах, у державних колегіальних органах, професійної діяльності суддів, прокурорів, військової служби, альтернативної (невійськової) служби, іншої державної служби, патронатної служби в державних органах, служби в органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування [241]. І, хоча вказане визначення неоднозначно сприймається науковцями та практиками й неодноразово було об’єктом критики з огляду на некоректне віднесення законодавцем до публічної служби діяльності суддів, воно залишається нині основним системоутворюючим правовим конструктом,

який дозволяє зрозуміти місце військової служби в її співвідношенні зі службою державною.

Отже, військові посадові особи належать до категорії публічних службовців, і на них розповсюджуються в повному обсязі вимоги, визначені міжнародно-правовими актами, які визначають принципи доброчесності та заходи запобігання корупції під час проходження публічної служби.

Конвенція ООН проти корупції, прийнята ООН 31 жовтня 2003 року й ратифікована Україною у 2006 році, заклала засади розвитку міжнародного та національних законодавств у досліджуваній сфері, про що ми вже писали в розділі 1.1. Вказаний документ не містить норм, які визначали б вимоги щодо діяльності військових посадових осіб або сектору оборони. Разом з тим, на означену категорію осіб, як свідчить наведений вище аналіз місця військової служби в державному механізмі, розповсюджуються вимоги ст. 7 “Публічний сектор”, які передбачають додержання принципів ефективності й прозорості, належні процедури підбору й підготовки кадрів, сприяння виплаті належної винагороди, здійсненню освітніх і навчальних програм, наявність кодексів або стандартів поведінки у відповідних галузях [242]. Більшість із означених вимог у контексті функціонування сектору оборони можна вважати виконаними, однак, як ми вже писали в розділі 2, проблемною сферою залишаються відносини, пов’язані з переміщенням військовослужбовців на інші посади, оскільки праву військовослужбовця на таке переміщення не кореспондує обов’язок військової посадової особи у визначені правовими актами терміни здійснити означені дії або повідомити військовослужбовця про неможливість їх здійснення.

Розглядаючи Кримінальну конвенцію про боротьбу з корупцією, ратифіковану Україною із заявою у 2006 році, хотілося б сказати, що більша частина положень цього документу в контексті функціонування сектору оборони може вважатися виконаними (про непослідовність

антикорупційної політики, яка призвела до звернення 49 народних депутатів України до Конституційного Суду України з наступним фактичним скасуванням Судом кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, ми вже писали в підрозділі 2.3). Однак залишалися недостатньо реалізованими положення ч. 2 ст. 19 Конвенції, відповідно до яких кожна Сторона забезпечуватиме, щоб юридичним особам, притягнутим до відповідальності, призначалися ефективні, адекватні та стримуючі кримінальні або некримінальні санкції й заходи, включаючи штрафи [243]. Питання, яке виникає при цьому, пов'язане, на наш погляд, із відсутністю статусу юридичної особи у значній кількості військових частин, що не дозволяє ефективно та своєчасно застосовувати до них визначені законодавством санкції. Шляхи розвитку національного законодавства, яке регулює функціонування сектору оборони, мають, на нашу думку, включати інституалізацію правового статусу означених суб'єктів.

Положення Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією від 4 листопада 1999 року також можуть вважатися в цілому реалізованими та імplementованими в законодавство України. Разом з тим, розглядаючи їх співвідношення з військово-правовими відносинами, необхідно звернути увагу на положення ст. 1, яка визначає, що кожна Сторона передбачає у своєму внутрішньому законодавстві ефективні засоби правового захисту осіб, яким заподіяно шкоду внаслідок корупційних дій, з метою надання таким особам можливості захищати свої права та інтереси, включаючи можливість отримання компенсації за заподіяну шкоду [49]. Враховуючи особливий порядок підпорядкування у військових формуваннях, додержання принципів ієрархічності та єдиноначальності, поки що без відповіді залишається питання про порядок дій військовослужбовця щодо відшкодування шкоди, завданої йому внаслідок корупційного правопорушення, здійсненого його прямим начальником. Безумовно, існують загальні правові механізми відшкодування такої шкоди, однак слід

констатувати, що подання військовослужбовцем позову до суду відносно свого командира, який підписує бойові розпорядження в умовах високоінтенсивних бойових дій, може знижувати рівень захисту такого військовослужбовця. На нашу думку, Дисциплінарний статут Збройних Сил України має закріпити правовий механізм захисту військовослужбовців із метою надання таким особам можливості захищати свої права та інтереси в разі вчинення корупційних дій їх командирами (начальниками).

Особливо позитивно слід відзначити розвиток національного антикорупційного законодавства та практики в контексті реалізації Двадцяти принципів боротьби з корупцією 1997 року, прийнятих на 101 сесії Комітету Міністрів Ради Європи. Як свідчить здійснений у попередніх розділах аналіз, означені принципи повною мірою враховані під час процесів удосконалення правових актів, у тому числі й тих, що регламентують діяльність сектору оборони. Наша держава кілька десятиліть вживає ефективні заходи для запобігання корупції та, у зв'язку з цим, підвищує обізнаність громадськості та сприяє етичній поведінці; забезпечує скоординовану криміналізацію національної та міжнародної корупції (принципи 1, 2). Велика робота здійснена для забезпечення того, щоб особи, відповідальні за запобігання, розслідування, судове переслідування та розгляд корупційних правопорушень, користувалися незалежністю та автономією, що відповідають їхнім функціям, були вільні від неналежного впливу та мали ефективні засоби для збору доказів, захисту осіб, які допомагають владі в боротьбі з корупцією та збереженні таємниці розслідувань (принцип 3). Обмежено імунітет від розслідування, судового переслідування або судового розгляду корупційних правопорушень настільки, наскільки це необхідно в демократичному суспільстві (принцип 6). Створено систему спеціальних органів, відповідальних за протидію корупції, надано їм відповідні засоби та навчання для виконання своїх завдань (принцип 7). Забезпечено, щоб

правила, що стосуються прав та обов'язків публічних службовців (до яких, як ми писали вище, належать і військовослужбовці), враховували вимоги боротьби з корупцією та передбачали належні та ефективні дисциплінарні заходи; сприяли подальшій конкретизації поведінки, яка очікується від публічних службовців, за допомогою відповідних засобів, таких як кодекси поведінки (принцип 10). Засоби масової інформації мають свободу отримувати та поширювати інформацію з питань корупції, з урахуванням лише обмежень, необхідних у демократичному суспільстві й вимогами законодавства про державну таємницю (принцип 16) [244].

Декілька зауважень хотілося б також зробити щодо Рекомендації N R(2000) 10 Комітету Міністрів державам-членам щодо кодексів поведінки публічних службовців, яку прийнято на 106 сесії Комітету Міністрів Ради Європи (Recommendation No. R (2000) 10 of the Committee of Ministers to Member states on codes of conduct for public officials). В українських перекладах вказаного міжнародного документу термін “public officials” часто перекладається як “державні службовці” [див., наприклад, 245], хоча для категорії останніх в англійській мові існують терміни “government officials” та “civil servants”. Питання про переклад терміну “public officials” є принциповим для розуміння поширення положень Рекомендації R(2000) 10 та інших правових актів міжнародного характеру на тих військових посадових осіб, які є військовослужбовцями. На підставі вказаної Рекомендації в Україні було розроблено й затверджено низку етичних кодексів (кодексів поведінки), у тому числі й тих, які поширюються на військовослужбовців Збройних Сил України, Національної гвардії України [246], інших військових формувань. Вказані документи мають своєю метою підвищення рівня доброчесності військових посадових осіб.

Доброчесність як правова категорія є відносно новою для сучасної правової науки. Як зазначається в теоретичних джерелах, особливістю сучасної епохи постмодерну є формалізація й закріплення на рівні етичних

кодексів моральних вимог для представників певних професій. Нині в багатьох демократичних державах, у тому числі і в Україні, існують етичні кодекси державних службовців, поліцейських, суддів, нотаріусів, адвокатів, лікарів, психологів, соціальних працівників, біологів, генетиків, кодекси корпоративної етики тощо. Їх локальний характер дозволяє певним чином запобігти негативним наслідкам “кризи моралі” як конкуренції трансляторів наративів. У даному випадку творцем наративу виступає укладач етичного кодексу, який часто є колективним і включає представників професійної спільноти. У найбільш оптимальному варіанті такі кодекси приймаються на загальних зборах певної професійної спільноти, а їх схваленню передують тривала та глибока рефлексія змісту їх положень. Становить інтерес, що розвиток правових норм знову-таки супроводжує цю тенденцію, і порушення закріплених у професійних етичних кодексах правових норм стають правовими підставами для дисциплінарних стягнень деяких категорій працівників, аж до їх звільнення [246, с. 35-36]. Такі тенденції породжують науковий інтерес до правового змісту категорії “добročесність”.

Слід сказати, що її значення для розвитку суспільних відносин у секторі безпеки і оборони пов'язане з трьома основними чинниками. По-перше, формування нової моделі професійної ефективності потребує не лише зниження впливу корупційних ризиків, а й максимальної продуктивності військовослужбовців під час виконання їх завдань, що вимагає наявності високої мотивації та ініціативності, а також розвиненого почуття відповідальності за покладені на них обов'язки. Отже, добročесність об'єднує не лише заборонні правові засоби (як заборона піддаватися впливу корупційних ризиків), а й регулятивні (сутність останніх полягає в упорядкуванні суспільних відносин для досягнення цілей правового регулювання - підвищення обороноздатності нашої держави). По-друге, важливість добročесності для сектору безпеки і оборони України пов'язана з достатньо значними розмірами оборонного

бюджету, і навіть незначне порушення вимог правових приписів утворює великі витрати державних коштів. Зауважимо, що в цьому випадку мова йде не про розкрадання, не про делікт, пов'язаний із неправомірними витратами державних коштів, а про їх нераціональний розподіл. Третім чинником, який визначає важливу роль доброчесності в секторі безпеки і оборони, є підтримання високого авторитету Збройних Сил України та інших військових формувань серед населення, що дозволяє не лише отримувати максимальне сприяння для вирішення їх завдань та функцій, а й формувати кадровий склад означених за допомогою залучення кращих представників громадянського суспільства, молоді, конкурентоспроможної на ринку праці, тощо.

Як справедливо зазначає С. Жуков, правове забезпечення доброчесності військовослужбовців являє собою сукупність правових актів, етичних кодексів та принципів їх застосування, які у своїй єдності дають змогу створити ідеальну модель бажаної поведінки військових посадових осіб, державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави, у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України. Напрями вдосконалення правового забезпечення доброчесності військовослужбовців мають включати коригування закріплених у Кодексі доброчесної поведінки та професійної етики військових посадових осіб, державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави, у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України, вимог до поведінки означених осіб із тим, щоб було враховано їх обов'язки, пов'язані: а) з визначеною Конституцією України та закріпленій у Стратегії національної безпеки України, затвердженій указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020, пріоритетністю захисту людини, її життя і здоров'я, честі й гідності, недоторканності й безпеки; б) з додержанням визначених законодавством України вимог про доступ до публічної інформації, про захист персональних даних та про звернення громадян; в) із процесами

євроатлантичної інтеграції, яка обумовлює необхідність врахування не лише суто національних, а й загальноприйнятих у державах-членах НАТО критеріїв визначення доброчесності (зокрема, Політики НАТО з виховання доброчесності, ухваленої главами держав та урядів, які беруть участь у засіданні Північноатлантичної ради у Варшаві 8-9 липня 2016 року) [247, с. 40-41]. Реалізація ефективних антикорупційних програм і запровадження нетерпимості до корупції та проявів корупційних явищ, виявлення та припинення кримінальних та інших правопорушень, підвищення рівня доброчесності в силах оборони належать сьогодні до пріоритетів розвитку інституційних спроможностей Міністерства оборони України та інших органів управління складових сил оборони [248]. Разом з тим діяльність із запобігання корупційним правопорушенням ще не можна визнати повністю ефективною внаслідок впливу низки факторів правового, організаційного та теоретико-методологічного характеру. Це потребує системної комплексної роботи, спрямованої та вироблення міцного теоретико-методологічного підґрунтя запобігання корупційним правопорушенням в органах військового управління. Вказане обумовлює увагу, яка має приділятися нині інструментам протидії корупції, які вже успішно себе зарекомендували на національному та міжнародному рівні.

Програма НАТО з розбудови доброчесності (The Building Integrity Programme, або BI) була заснована Радою євроатлантичного партнерства в листопаді 2007 року в рамках Плану дій партнерства зі створення оборонних інститутів (Partnership Action Plan on Defence Institution Building), який допомагає партнерам створювати ефективні й дієві оборонні інститути під цивільним і демократичним контролем [249]. На зустрічі на вищому рівні в Чикаго у 2012 році глави держав і урядів НАТО погодили розробку плану навчання й підготовки в галузі розбудови доброчесності. У грудні 2013 року, коли міністри закордонних справ країн НАТО визначили підтримку в нарощуванні оборонного потенціалу для партнерів і, можливо, країн, які не є партнерами, у якості ключової мети,

Програма НАТО з розбудови доброчесності була позначена як інструмент, що сприяє просуванню демократичних цінностей і прав людини, що позитивно впливає на загальні безпеку і стабільність. Програма з розбудови доброчесності містить практичні інструменти, які допомагають країнам-учасникам зміцнити цілісність, прозорість і підзвітність і знизити ризик корупції в оборонному та безпековому секторі. Вона просуває передовий досвід, процеси та методології, та надає країнам індивідуальну підтримку, щоб зробити інститути оборони й безпеки більш ефективними. Цей документ розроблений із урахуванням національних потреб і вимог, а участь у ній здійснюється на добровільних засадах. Вона відкрита для всіх союзників і партнерів по НАТО (членів Ради євроатлантичного партнерства, Середземноморського діалогу, Стамбульської ініціативи співпраці партнерів у всьому світі). Запити з інших країн розглядаються НАТО в індивідуальному порядку. Станом на квітень 2014 року 16 країн брали участь в анкеті самооцінки і процесі колегіальної оцінки, започаткованими цією Програмою: Афганістан, Вірменія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Колумбія, Хорватія, Грузія, Угорщина, Латвія, Республіка Молдова, Чорногорія, Норвегія, Польща, Сербія, Республіка Північна Македонія, а також Україна [249].

Мета Програми полягає в наданні допомоги заінтересованим країнам щодо запровадження в їх національних оборонних і безпекових інституціях ефективного, доброчесного і прозорого менеджменту, зміцнення механізмів протидії й запобігання корупції, удосконалення системи управління фінансовими й матеріальними ресурсами. Основним завданням реалізації Програми в Україні є сприяння в розвиненні її власних національних спроможностей із подолання корупції та забезпечення ефективного та прозорого менеджменту в секторі безпеки і оборони, що робить цей інструмент протидії корупції надзвичайно цінним в аспекті тенденцій європейської та північноатлантичної інтеграції нашої держави [247].

Групою експертів НАТО, яка проводила аналіз відповідей на “Запитальник самооцінки”, підтверджено, що протягом останніх чотирьох років Україна здійснила більше реформ, ніж за попередні 25 років. Це унікальне досягнення, оскільки багато країн, що наражаються на стратегічні загрози, могли б віддати перевагу принципу “спочатку безпека – потім реформи”. Експертами визначено ряд досягнень та прикладів передового досвіду Міністерства оборони України в розбудові доброчесності та зниженні рівня корупції, серед них: впровадження та розширення повноважень цивільного міністра оборони; існування правильно сформульованої антикорупційної стратегії, нових інституцій та законодавства для боротьби з корупцією, які запроваджено в усіх формах і на всіх рівнях; застосування керівництвом Міністерства оборони України правильної парадигми (теоретико-методологічна модель) у розробці антикорупційної програми: завоювати (або відновити) громадську впевненість і довіру до української армії та інституту оборони; формування чіткої конфігурації антикорупційної системи Міністерства оборони України, де встановлені та функціонально закріплені процеси виявлення ризиків, розроблення політики, програм та планів дій, відповідальні структури і процедури звітування; якісна робота Комісії з оцінки корупційних ризиків у Міністерстві оборони України тощо [250].

На підставі вищевизначеного можна зробити висновок щодо важливості правової моделі доброчесності для подолання негативних впливів корупційних ризиків у секторі оборони. Доброчесність військовослужбовця уявляє собою сукупність його поінформованості щодо сутності і впливу корупційних ризиків, а також комплексу особистих якостей, які обумовлюють його бажання та вміння виконувати свої завдання відповідно до вимог правових приписів, не допускаючи непотизму та конфлікту інтересів, незаконного збагачення, отримання неправомірної вигоди. З огляду на тенденції північноатлантичної інтеграції нашої держави великого значення для формування доброчесної поведінки

військових посадових осіб набувають документи НАТО, серед яких одне з чільних місць займає Програма НАТО з розбудови доброчесності (The Building Integrity Programme). Можливість нашої держави забезпечити виконання визначених у ній стандартів безпосередньо впливатиме на стан північноатлантичної інтеграції, а також на ефективність відсічі повномасштабної російської збройної агресії.

3.2 Імплементация передового досвіду зарубіжних країн щодо запобігання корупції в органах військового управління

Досліджуючи позитивний досвід зарубіжних країн у сфері запобігання корупції, слід вказати, що нині Україна має унікальний статус європейської демократичної держави, на території якої вперше з часів другої світової війни відбувається довготривала широкомасштабна агресія іншої держави. Необхідність здійснювати ефективну відсіч російської збройної агресії обумовила значну зміну відносин у сфері організації та управління Силами оборони України [251; 252]. Нині наша держава привертає до себе увагу дослідників військово-правових відносин із десятків держав світу, які активно вивчають український досвід і намагаються врахувати його у процесах удосконалення власних збройних сил (наприклад, це дослідження таких вчених, як Г. Акрап, І. Мандич, Р. Жиго [253], Т. Дайсон [254], А. Долсхо, М. Джонсон і Дж. Норберг [255] та інші). Тому автоматичне запозичення і впровадження в національну практику здобутків інших держав, які протягом десятиліть або навіть століть не мали досвіду ведення бойових дій на власній території, уявляється недоцільним. Мова має йти скоріше про ревізію певних здобутків зарубіжного досвіду й використання лише тих із них, які можуть бути корисними під час дії правового режиму воєнного стану та в період післявоєнної відбудови.

Вирішуючи питання про запозичення тих чи інших варіантів організації та діяльності антикорупційної роботи у збройних силах та інших військових формуваннях, слід спиратися на досвід тих держав, які демонструють високі показники доброчесності сектору безпеки і оборони. З цього приводу уявляють інтерес дослідження Transparency International, присвячені оцінці доброчесності сектору оборони в державах світу, за результатами яких визначається Індекс оборонної доброчесності (*Government Defence Integrity Index*, або GDI). Вказаний індекс є провідною

світовою оцінкою корупційних ризиків у секторах національної оборони. Методологічно Transparency International виходить із того, що корупція в оборонних установах обмежує здатність країни захищати себе та послаблює її державні інститути. GDI служить комплексною оцінкою якості інституційного контролю для управління ризиками корупції у п'яти широких сферах оборонних відносин: формування політики, фінанси, управління персоналом, операції та закупівлі. Стандарти належної практики GDI базуються на оцінках наступних видів та результатів діяльності сектору безпеки і оборони.

Розробка та реалізація оборонної політики:

- загальнодоступна стратегія національної оборони та безпеки;
- загальнодоступний оборонний бюджет;
- законодавчий контроль;
- стратегічний підхід до запобігання корупції;
- ефективні функції аудиту.

Фінанси оборони

- відсутність позабюджетних витрат;
- обмежені, добре обґрунтовані таємні витрати;
- ефективні перевірки, у тому числі таємних програм;
- суворий контроль над розпорядженням активами;
- наявність положення про класифікацію інформації;
- прозора комерційна діяльність підприємств;
- відсутність несанкціонованих приватних підприємств.

Управління персоналом оборони

- сталість системи лідерства;
- чіткі стандарти для персоналу;
- регулярне антикорупційне навчання;
- надійна система оплати праці;
- системи сповіщення про правопорушення;
- надійні системи призначень і просування по службі.

Військові операції

- визначення на доктринальному рівні корупції у військовій сфері як стратегічного питання;
- антикорупційне навчання персоналу, який працює в місіях;
- визнання того факту, що укладання контрактів у відрядженнях створює корупційні ризики;
- оцінка корупційних ризиків у країні перебування;
- приватні військові підрядники підлягають нагляду й відповідальності.

Оборонні закупівлі

- суворі відповідність законодавству;
- стратегічний підхід до закупівель;
- незалежний нагляд;
- відкрита конкуренція та обґрунтування єдиного постачальника;
- прозорі тендерні дошки;
- системи заохочення доброчесної поведінки компанії;
- суворо регульоване або відсутнє використання агентів/посередників [256].

Вказана система критеріїв, яка пройшла тривале випробування у 84 державах світу, які мають відмінні системи державної влади й законодавства, різний рівень розвитку демократичних відносин та різні обсяги ВВП. Можна стверджувати про наявність універсального підходу для оцінки доброчесності оборонного сектору. Як справедливо стверджують з цього приводу британські дослідники Д. Шоні і Т. Вестнер, запобігання корупції в оборонному секторі було зоною, майже вільною від досліджень у 2004 році. Урок із досвіду застосування *Government Defence Integrity Index* полягає в тому, що навіть найменші дослідницькі проекти можуть мати непропорційний вплив на підвищення рівня обізнаності та поглиблення розуміння проблем корупції. Розробка детального порівняльного аналізу корупційної вразливості як оборонних компаній, так

і національних оборонних установ, вперше опублікована у 2012 і 2013 роках, зробила корупційну вразливість кожної країни в оборонному секторі більш видимою, порівнянною та доступною для вирішення. Це було, на думку британських дослідників, найбільшим внеском у зміни. Національний “бал” і кількісна основа для детального вдосконалення викликали як конкурентоспроможність, так і визнання переваг учасників рейтингу [257]. Додамо, що за результатами, оприлюдненими у 2021 році, перші п’ять місць у рейтингу зайняли Нова Зеландія, Велика Британія, Норвегія, Бельгія і Нідерланди, що свідчить про високий рівень доброчесності у функціонуванні їх секторів оборони. Останні місця в рейтингу займають Ірак, Алжир, М’янма і Єгипет. Замикає рейтинг Судан. Україна займає 45 місце з 84, випередивши за рівнем доброчесності в секторі оборони такі держави, як Угорщина, Росія, Чорногорія, Туреччина та ін. [256]. Безумовно, рейтинг охоплює період до повномасштабної російської збройної агресії, але, як свідчить аналіз наведений у попередніх підрозділах, більшість критеріїв зберегли свою актуальність.

Аналіз діяльності держав, які знаходяться на перших місцях рейтингу доброчесності у сфері оборони свідчить про розвинену й доступну будь-якому громадянину систему фінансової звітності. Так, заслуговує на увагу підхід Міністерства оборони Нової Зеландії до питання про раціональність витрат на закордонні поїздки керівництва Міністерства: означена інформація міститься на офіційному сайті Міністерства у вигляді звітів, які включають обґрунтування необхідності та результати поїздок. Частина (незначна за обсягом) інформації в таких звітах позначена, але недоступна для громадськості внаслідок вимог правових актів про державну таємницю [258]. Разом з тим не можемо не звернути увагу на те, що інформація в найбільш чутливій для сектору оборони сфері – публічних закупівель – не оновлювалася на офіційному сайті Міністерства оборони Нової Зеландії із 2019 року [259]. Біла книга збройних сил Нової Зеландії останній раз була оприлюднена у 2017 році й містила звіт за 2016 рік [260]. Отже, робити

висновок про додержання всіх без виключення стандартів добросесного функціонування сектору оборони Нової Зеландії було б передчасним. Однак оцінювання в межах *Government Defence Integrity Index* носить комплексний характер і включає наявність багатопланових показників із різних сфер функціонування сектору оборони.

Аналіз звіту щодо *Government Defence Integrity Index-2020* свідчить, що вади у сфері добросесності функціонування сектору оборони мають всі без виключення держави світу. Так, вважається, що зростання витрат на оборону пов'язане з ослабленням системи управління. Статистичний аналіз свідчить, що зростання на 1% у військових витратах країни (у % від ВВП) тягне за собою зниження майже на 5 балів загального показника GDI, зберігаючи всі інші оцінки незмінними. Британські дослідники у 2020 році висловлювали припущення, що зростання військових витрат є провокуючим фактором в умовах ослабленого управління. Збільшення витрат без відповідних антикорупційних гарантій, на їх думку, створює обставини, за яких зростають корупційна вразливість та неефективність управління. Кращі експортери зброї відправляють зброю у країни з високим корупційним ризиком, із нестабільними та постраждалими від конфліктів державами. При цьому жоден із 25 найбільших експортерів зброї не має надійного парламентського контролю за експортом, існує лише три країни, що проводять із цього приводу повноцінні парламентські дебати (Південна Корея, Сполучене Королівство Велика Британія та Сполучені Штати), але, на думку авторів звіту, у цих державах все ще зберігається значний ризик неправомірного впливу. Окрім того, шість держав, що належать до 25 найбільших експортерів зброї, навіть не ратифікували Міжнародний договір про торгівлю озброєннями, який є одним із наріжних каменів глобального контролю над озброєннями, як перший міжнародний юридично обов'язковий документ, призначений для сприяння відповідальності в поставках звичайних озброєнь (Україна приєдналася до вказаного Договору 23 вересня 2014 року [261]). У майже

двох третинах країн (64%) зв'язки між національною оборонною стратегією та вимоги до оборонних закупівель надзвичайно слабкі, або не існують, причому 41% країн набрали бали 0, що означає відсутність формальної процедури для обґрунтування покупок на основі стратегії. Це зауваження стосується трьох найбільших імпортерів основних озброєнь у світі: Саудівської Аравії, Індії та Єгипту. Фактично, із 20 найбільших імпортерів зброї у світі, 10 часто отримують зброю та техніку в незапланований спосіб, без стратегічного обґрунтування. Серед них: Саудівська Аравія (1 місце), Єгипет (3 місце), Китай (5 місце), Алжир (6), Катар (8), ОАЕ (9), Ірак (11), Ізраїль (15), Індонезія (18) і Туреччина (20) [256].

Хотілося б відзначити, що вимога про наявність системного зв'язку між оборонною стратегією і особливостями оборонних закупівель може бути, на нашу думку, реалізована лише в умовах мирного часу або за незначного за масштабами збройного конфлікту, який не впливає на всі без виключення сфери життєдіяльності держави й не обумовлює збільшення розходів на оборону в десятки разів. На 2021 рік уряд заклав на оборону 117,6 млрд грн, що становить 2,6% від ВВП. У 2022 році на ці цілі було витрачено 1,2 трлн грн., що складало близько 25% ВВП країни [262]. За умов непередбачуваності дій держави-агресора та політичного характеру прийняття рішень щодо надання Україні певних видів військової техніки та озброєнь забезпечити виконання означеного критерію протягом дії правового режиму воєнного стану, на нашу думку, не уявляється можливим.

Однак, якщо звернутися до оцінки інституційної розбудови запобігання та протидії корупції в оборонному секторі України, можна побачити, що вказаний вид діяльності заслужив на схвальну оцінку з боку британських дослідників. У своєму дослідженні “Етичні дилеми у світовій оборонній промисловості” вони відзначають, що в оборонному секторі окрім представників структур НАТО у Військових академіях Великобританії,

Норвегії та України з'явилися групи спеціалістів, що мають досвід запобігання корупції. Які налагодили тісні взаємозв'язки між собою, та спільно працюють над створенням антикорупційних стандартів та етичних вимог [257, с. 262]. У даному випадку міжнародними експертами високо оцінена діяльність Наукового центру проблем виховання доброчесності та запобігання корупції в секторі безпеки та оборони Національного університету оборони України.

Вказане свідчить, що Україна в певних аспектах антикорупційної діяльності в секторі оборони значно випереджає інші демократичні країни і знаходиться на лідерських позиціях.

Отже, вибір напрямів імплементації передового досвіду зарубіжних країн щодо посилення спроможностей системи запобігання корупції в органах військового управління має, на нашу думку, базуватися на тих стандартах належної практики GDI, які можуть бути реалізовані за умов довготривалої широкомасштабної збройної агресії російської федерації. Так, як свідчить український досвід, надмірно часте проведення аудиту за умов недосконалості законодавства про оборонні закупівлі призводить до зниження ефективності функціонування вітчизняних підприємств, які виробляють військову техніку, озброєння або створюють інформаційне забезпечення для них. Так, 20 березня 2022 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 335 “Деякі питання здійснення оплати товарів, робіт і послуг для забезпечення потреб сектору безпеки і оборони в умовах воєнного стану”. Згідно з нею, ціна контракту визначалася на підставі калькуляції всіх витрат виробника, включаючи податки, про прибуток при цьому згадано не було. Після прийняття вказаного правового акту Держаудитслужба в ході перевірок діяльності підприємств сформувала правову позицію, відповідно до якої підрядники Міністерства оборони України не мали права враховувати свій прибуток під час визначення вартості контрактів, і, відповідно, вони мають відшкодувати

державі всі зароблені таким чином кошти, загальна сума яких складала 2,5 млрд грн. [263].

Хотілося б звернути увагу на той факт, що Постанова Кабінету Міністрів України № 335 безпосередньо впливає на органи військового управління, виступаючи одночасно корупціогенним фактором і чинником зниження боєздатності військових формувань. Закладена нормативно відсутність прибутку для підприємств із багатомільйонним оборотом, які переважають у секторі оборонної промисловості, слід оцінювати, на нашу думку, як узаконений дозвіл на порушення ними закону, оскільки безкоштовне виконання оборонно-промислових завдань протягом тривалого часу призведе або до банкрутства, або до фальсифікації фінансових показників. Вказані події викликали широкий суспільний резонанс і сприяли виникненню напруження у відносинах між виробниками оборонної продукції та державними інституціями. За повідомленнями засобів масової інформації, 15 вересня 2023 року генеральний директор ТОВ “Українська бронетехніка” Владислав Бельбас заявив про можливу атаку Державного бюро розслідувань на військово-промисловий комплекс України за допомогою висновку Держаудитслужби щодо повернення прибутку від замовлень [264]. 19 вересня 2023 року Державне конструкторське бюро “Луч” звернулося з офіційними листами до органів влади з проханням врегулювати відповідно до законодавства висновки Держаудитслужби, які ускладнюють виконання завдань розробки та виробництва зброї [265]. Членкиня Антикорупційної ради Міністерства оборони України та заступниця голови колегіальної комісії з тилового забезпечення Д. Ярова оцінила рішення Держаудитслужби щодо повернення прибутку від замовлень як спробу знищити вітчизняний військово-промисловий комплекс [266].

Безумовно, вказані та інші публічні виступи часто базуються на оцінних категоріях та емоційних аргументах. Разом з тим цей приклад переконливо засвідчує про необхідність утримання конструктивного балансу між

посиленням повноважень контрольних і правоохоронних, у тому числі антикорупційних органів, і виконанням суб'єктами підприємницької діяльності оборонних завдань. Відсутність матеріальної зацікавленості в результатах праці за часів СРСР призвело до виникнення так званої “культури приписок”, повторення цього негативного досвіду під час збройного конфлікту високої інтенсивності може виявитися для нашої держави фатальним. Додамо, що постановою Уряду від 18 липня 2023 року № 736 постанова Кабінету Міністрів України № 335 була визнана такою, що втратила чинність, однак у новому правовому акті було визначено, що у складі вартості (ціни), визначеної в державних контрактах (договорах) на постачання товарів, виконання робіт та надання послуг для забезпечення потреб сектору безпеки і оборони, а також інших товарів, робіт і послуг для гарантованого забезпечення потреб безпеки і оборони України, враховується в тому числі прибуток (постачальницька винагорода) виконавця, однак це положення не розповсюджується на виконання раніше укладених угод [267].

З урахуванням вищесказаного спробуємо визначити сутність та напрями імплементації передового досвіду зарубіжних країн щодо посилення спроможностей системи запобігання корупції в органах військового управління.

Як справедливо вказує М. Куц, для міжнародно-правової практики характерним, з огляду на аналіз положень Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року, є вживання як рівнозначних термінів: “дотримання”, “виконання”, “застосування”. Водночас у офіційних документах ООН, у різних виданнях термін “імплементація” використовується в контексті як впровадження норм міжнародного права у внутрішньодержавну сферу. Даний термін, хоча й означає буквально “здійснення”, інколи окремими авторами тлумачиться більш широко [268, с. 133-135]. Процес імплементації зарубіжного досвіду досить часто зводиться до простої методологічної конструкції: імплементація – це

поєднання цілеспрямованих організаційних, правових, інституційних заходів, що реалізуються національними державами на власний розсуд, або як відповідність критеріям членства, або як умова надання певного типу допомоги в межах узятих міжнародних зобов'язань [269, с. 124]. Особливістю імплементації правових норм у сфері імплементації позитивного антикорупційного досвіду інших держав існують наступні особливості: а) держава, яка здійснює імплементаційні заходи, самостійно обирає їх зміст, разом з тим у рамкових міжнародних документах може бути присутньою вимога закріплення певних норм у формі законодавчого акту; б) міжнародна антикорупційна практика нині розвивається шляхом наділення статусом та повноваженнями спеціальних антикорупційних органів, які здійснюють основний масив роботи у сфері запобігання та протидії корупції, що має бути враховано під час вибору національних суб'єктів, на яких можуть розповсюджуватися певні компетенції; в) переважання в імплементаційній правовій політиці держави інкорпорації над трансформацією часто призводить до неефективності певних правових конструкцій і знижує якість правового регулювання (як приклад можна навести дослівне включення до Кримінального кодексу України деяких складів корупційних кримінальних правопорушень, без їх системного зв'язку з національною правовою системою, що призвело до багатолітніх юридичних конфліктів).

Імплементація передового досвіду зарубіжних країн щодо посилення спроможностей системи запобігання корупції в органах військового управління уявляє собою процес впровадження в національну правову систему механізмів чи окремих інструментів, спрямованих на зменшення впливу корупційних ризиків та кількості корупційних і пов'язаних із корупцією правопорушень. З урахуванням системних досліджень Transparency International, присвячених оцінці доброчесності сектору оборони в державах світу, за результатами яких визначається Індекс оборонної доброчесності (GDI), а також враховуючи перебування України

нині у стані активної відсічі тривалій широкомасштабній російській збройній агресії, беручи до уваги попередню реалізацію частини антикорупційних заходів, вважаємо за доцільне віднести до напрямів імплементації у сфері запобігання корупції в органах військового управління наступні:

- за кластером *“Розробка та реалізація оборонної політики”*, відповідно до критерію *“стратегічний підхід до запобігання корупції”* – в ЗУ *“Про національну безпеку”* визначити корупцію як загрозу національній безпеці (повернути норму Закону України *“Про основи національної безпеки”*), відповідно в Антикорупційній стратегії передбачити відповідний блок присвячений запобіганню й боротьбі з корупцією в секторі безпеки і оборони, у якому були б визначені стратегічні та оперативні цілі вказаного виду діяльності, а також шляхи й терміни їх досягнення;
- за кластером *“Фінанси оборони”*, відповідно до критерію *“суворий контроль над розпорядженням активами”* - створення правового підґрунтя для оптимізації процесів постановки на облік військового майна, яке надійшло в якості благодійної допомоги та подарунків, визначення та правове закріплення статусу трофеїв (узгодженого з цивільним законодавством України); постановка трофеїв на облік; зменшення кількості паперових облікових документів; підвищення ефективності дистанційних контрольних процедур за рахунок встановлення електронного документообігу; спрощення процесів списання певного військового майна під час участі підрозділу в бойових діях (аптечок, турнікетів, засобів захисту);
- за кластером *“Управління персоналом оборони”* відповідно до критерію *“надійні системи призначень і просування по службі”* - що передбачає запровадження прозорої системи прийняття кадрових рішень і просування військовослужбовців по службі виключно з урахуванням набутого досвіду та професійних якостей;

- за кластером “Оборонні закупівлі” відповідно до критерію “системи заохочення добросесної поведінки компанії” - створення та імплементація до національного законодавства “Кодексу добросесності в державних закупівлях”, що передбачає підписання відповідного договору (меморандуму) про зменшення можливостей для корупції під час і після тендеру:
 - погоджуються на певні визначені обіцянки уникати хабарів, конфлікту інтересів, тиску, лобізму, суворі правила нерозголошення. Вони також погоджуються на санкції аж до виключення з тендеру;
 - визначається незалежний контролер із незалежним експертом, який переглядає тендерну документацію й розглядає питання та скарги учасників торгів;
 - передбачає механізми підвищення прозорості документів і процесів. Це також зміцнює довіру громадськості, залучаючи громадянське суспільство;
 - передбачає негативні наслідки (потрапляння у “Black list” на певний період часу) за недотримання умов такого договору, а також принципів добросесності.
 - залучення до виконання експертних функцій у сфері нормотворчої діяльності представників підприємств оборонної промисловості.

3.3 Напрями удосконалення організаційно - правового регулювання запобігання корупції в органах військового управління України

Питання запобігання корупції в секторі безпеки і оборони є надзвичайно важливим за умов широкомасштабної збройної агресії російської федерації, адже від його вирішення залежить ефективність функціонування сил оборони та виконання ними своїх бойових завдань. Разом з тим після введення правового режиму воєнного стану в системі антикорупційної діяльності відбулися певні зміни, які потребують свого врахування в побудові стратегії запобігання корупції в органах військового управління. У сукупності ці фактори свідчать про важливість дослідження питань удосконалення превентивних антикорупційних механізмів у органах військового управління [270].

Окремі аспекти проблематики вдосконалення правового регулювання в органах військового управління розглядали у своїх роботах Т. Голоднова [271], П. Жук, В. Бевз, С. Гайдаров, Р. Пікуль та М. Мірошник [272], Є. Пащенко та М. Чалий [273], А. Шевчук [274] та інші вчені. Разом з тим під час правового режиму воєнного стану реалізація частини напрацьованих раніше механізмів та інструментів не може застосовуватися так само активно, оскільки прозорість антикорупційної діяльності як провідний принцип її провадження вступає в суперечність із вимогами інформаційної безпеки держави, громадяни якої щоденно гинуть унаслідок дій противника, який активно використовує будь-яку інформацію для максимальної ефективності своєї терористичної діяльності. Тому найважливішою проблемою сьогодення у сфері антикорупційної діяльності в секторі оборони є пошук балансу між збереженням надбань попередньої роботи щодо запобігання корупції, з одного боку, і попередження використання противником персональних даних військових посадових осіб, інформації про фактичне розташування військових частин, даних про роботу оборонних підприємств і поставки

зброї для спричинення максимальної шкоди Українській державі, її Збройним Силам та іншим військовим формуванням. Вирішення цього питання не може повністю будуватися на запозиченні кращих зразків зарубіжного досвіду, адже жодна із правових демократичних держав протягом останніх 70 років не вела довготривалі повномасштабні бойові дії на своїй території. Україна за таких умов може й уже активно використовує методологічні здобутки Ради Європи, Європейського Союзу та інших суб'єктів запобігання та протидії корупції, але конкретна правова форма вдосконалення антикорупційного законодавства нині має проходити прискіпливий аналіз із точки зору впливу на воєнну та інформаційну безпеку держави.

Указом Президента України № 64/2022 “Про введення воєнного стану в Україні” на території нашої держави було запроваджено воєнний стан у зв'язку з повномасштабною збройною агресією російської федерації. Згідно положень ст. 1 Закону України “Про правовий режим воєнного стану”, воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [275]. 3 березня 2022 року Верховною Радою України було прийнято Закон України “Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни”, який, з урахуванням змін, внесених 27 липня 2022 року, визначив, що відповідно

до положень якого фізичні особи, фізичні особи - підприємці, юридичні особи подають облікові, фінансові, бухгалтерські, розрахункові, аудиторські звіти та будь-які інші документи, подання яких вимагається відповідно до норм чинного законодавства в документальній та/або в електронній формі, протягом трьох місяців після припинення чи скасування воєнного стану або стану війни за весь період неподання звітності чи обов'язку подати документи. У період дії воєнного стану або стану війни, а також протягом трьох місяців після його завершення до фізичних осіб, фізичних осіб - підприємців, юридичних осіб не застосовується адміністративна та/або кримінальна відповідальність за неподання чи несвоєчасне подання звітності та/або вказаних документів. При цьому особи, які не мають фізичної можливості протягом строку, визначеного цим Законом, подати звітність чи вказані документи, у зв'язку з безпосередніми наслідками їх участі в бойових діях, звільняються від адміністративної та/або кримінальної відповідальності та подають звітність чи документи протягом одного місяця із дня закінчення наслідків, які унеможлилювали їх подання. Крім того, у період дії воєнного стану або стану війни будь-які перевірки щодо своєчасності та повноти подання будь-яких звітів чи документів звітового характеру уповноваженими органами не здійснюються [276].

Вказані законодавчі новели означають, що військові посадові особи, на яких поширюються вимоги антикорупційного законодавства, тимчасово звільняються від обов'язку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Разом з тим цитований вище Закон не припиняє комплексної та систематичної діяльності правоохоронних та інших державних органів, спрямованих на протидію корупційним правопорушенням, що є особливо важливим для ефективного функціонування сектору безпеки і оборони [277, с. 4]. Більш того, в умовах правового режиму воєнного стану виникають нові умови,

які сприяють збільшенню кількості корупційних правопорушень. До них, зокрема, належать:

а) зростання масштабів надання гуманітарної допомоги, що надходить на територію України від міжнародних організацій, іноземних фізичних та юридичних осіб, та переміщується територією нашої держави різними видами транспортних сполучень;

б) залучення до процесів отримання, обробки та доставки гуманітарної допомоги великого кола суб'єктів, деякі з яких мають статус посадових осіб (у тому числі – військових посадових осіб), а інші – є фізичними особами, що займаються волонтерською діяльністю, при цьому законодавчо порядок взаємодії цих двох категорій під час різноманітних дій із гуманітарною допомогою не визначено;

в) окупацією окремих територій нашої держави, внаслідок чого матеріальні цінності та документи, які супроводжують їх отримання та зберігання, опиняються поза доступом або фізично знищуються;

г) виникненням нових та збільшення кількості існуючих раніше корупційних ризиків, зокрема, пов'язаних із прагненням певних осіб уникнути призову за мобілізацією або незаконно покинути територію України.

Розуміння причин та умов, які сприяють вчиненню корупційних правопорушень, дозволяє скоординувати зусилля на їх виявлення і запобігання. При цьому варто пам'ятати, що перевірки та декларування як традиційні інструменти виявлення корупційних правопорушень у період дії правового режиму воєнного стану застосовуються не в повній мірі. Вказане обумовлює необхідність пошуку інших дієвих антикорупційних інструментів, до яких можна віднести численні соціологічні опитування, проведення фокус груп, аналіз публікацій у засобах масової інформації та ін.

Вказане обумовлює важливість вироблення нових напрямів удосконалення правового регулювання запобігання корупції в органах

військового управління, які є стратегічно важливими для сектору безпеки і оборони.

Слово “стратегія” походить від давньогрецьких слів “stratos” – “армія” та “agos” – “я керую”. Відповідно, поняття “стратегія” первинно тлумачили як мистецтво або наука ведення воєнних дій [278]. Стратегії визначають спосіб дій організації на тривалу перспективу з урахуванням ключових факторів навколишнього середовища, вплив на які є необхідним для досягнення поставлених цілей. Стратегічне планування в секторі безпеки і оборони включає базові програмні документи, такі, як Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. Захист особи, суспільства та держави від правопорушень, зокрема корупційних, забезпечення відновлення порушених прав, відшкодування заподіяної шкоди у вказаному документі віднесено до напрямів реалізації пріоритетів національних інтересів України. І, відповідно, утвердження принципу нульової толерантності до корупції, забезпечення ефективної діяльності органів, які запобігають корупції та протидіють корупційним правопорушенням, віднесено до пріоритетних завдань правоохоронних, спеціальних, розвідувальних та інших державних органів відповідно до їх компетенції [279]. Наказом Міністерства оборони України від 31 серпня 2021 року № 264 було затверджено Антикорупційну програму вказаного Міністерства на 2021-2024 роки [280]. Як ми вже вказували в підрозділі 1.2 дисертації, у вказаному документі конкретизовані заходи запобігання та протидії корупції. Враховуючи, що розробка й затвердження Антикорупційної програми здійснювалося ще до початку широкомасштабної російської збройної агресії, уявляється доцільним перегляд деяких її положень із урахуванням викликів сучасності, з тим, щоб врахувати деякі міркування в новій Антикорупційній програмі на наступний період.

Як свідчать численні теоретичні та емпіричні дослідження в галузі теорії управління, для того, щоб певні плани та програми були

виконуваними, у них мають бути конкретизовано представлені бажані моделі отримуваних результатів. У теорії управління така вимога звичайно трактується у межах змісту принципу реальності (планові завдання і показники повинні бути виконуваними) [281, с. 223]. Таким чином заходи, які спрямовані на досягнення мети Програми, а саме - створення умов для трансформації системи запобігання корупції за стандартами НАТО; злагодженість та системність в антикорупційній діяльності сектору безпеки і оборони; застосовність превентивних заходів у вразливих сферах; потребують конкретизації в нормативних актах. Зокрема, заходи “розроблення відповідних алгоритмів дій для проведення закупівель у рамках вимог Закону України “Про публічні закупівлі” (п. 3 ч. 1 розділу II),” “підтримання співпраці з Громадською радою при Міністерстві оборони України...” (п. 1 ч. 6 розділу 5) та частина інших носять дуже розпливчастий характер, що не дозволяє достовірно оцінити ефективність їх виконання. Викликає здивування радикальне обмеження аудиторії під час роботи із засобами масової інформації маловідомими громадянському суспільству інформаційними ресурсами. Так, забезпечення регулярного публічного звітування, проведення медіа-брифінгів із питань запобігання та виявлення корупції із представниками засобів масової інформації (п. 4 ч. 5 розділу 4) передбачає розміщення матеріалів на сайті Інформаційного агентства Міністерства оборони України Армія INFORM та сайтах його партнерів. Аналіз зворотного зв'язку між інформаційним агентством Армія INFORM з громадянами свідчить про відсутність інтересу широких верств громадськості до цього ресурсу: так, більшість повідомлень цього ресурсу не коментується читачами, кількість емоційних позначок знаходиться в межах 20-30 реакцій і рідко перевищує 50 відкликів [282]. У телеграм-каналі Агентства за 2020-2023 роки нам вдалося знайти лише 9 повідомлень антикорупційної спрямованості [283], і жодне з них не містило публічний звіт, про який ідеться у п. 4 ч. 5 розділу 4. Авдиторія телеграм-каналу

Армія INFORM дорівнює близько 10 тис. учасників (для порівняння – аудиторія телеграм-каналу видання “Українська правда”, на якому регулярно оприлюднюється інформація про корупцію у сфері оборони, нараховує майже 158 тис. учасників, а аудиторія пропагандистського телеграм-каналу противника @readovka_novosti, де регулярно публікується інформація про реальні або вигадані факти корупції у секторі оборони України – 2 млн 349 тис. учасників.

Вказане свідчить про необхідність відмови від секторального характеру взаємодії із засобами масової інформації й потребу максимального охоплення читацької аудиторії як за рахунок систематичної співпраці з лідерами масмедіа, так і активізації роботи з оприлюднення для широких верств громадськості звітів про антикорупційні заходи в Міністерстві оборони України, Збройних Силах України та інших військових формуваннях (з урахуванням вимог воєнної та інформаційної безпеки, про що ми вже писали вище).

Дуже важливим у досліджуваній нами сфері уявляється уніфікація законодавства в аспекті встановлення єдиної для всіх органів військового управління і їх військових посадових осіб системи обов’язків, пов’язаних із запобіганням корупції. Нині спостерігається наявність прогалин у законодавстві, яке регулює функціонування Національної гвардії України в аспекті покладення на військовослужбовців обмежень, визначених Законом України “Про запобігання корупції”, а також відсутності вказівки на те, до чиєї компетенції віднесено розробку та вжиття заходів для запобігання і протидії корупції та контроль за їх реалізацією у вказаному військовому формуванні. Нами запропоновано внесення змін до ст. 11 Закону України “Про Національну гвардію України”, що передбачають її доповнення частинами 4 і 5, якими мають бути заповнені вказані правові лакуни (див. Додаток 2). Відповідне уточнення правового статусу Командувача Національної гвардії України сприятиме вдосконаленню його правового статусу як суб’єкта антикорупційної діяльності та дозволить

збільшити вплив принципу правової визначеності на заходи із запобігання корупції в Національній гвардії України.

На підставі аналізу нормативно-правової бази та практики діяльності органів військового управління у сфері запобігання корупції, можна виокремити наступні напрямки вдосконалення правового регулювання запобігання корупції в органах військового управління.

По-перше, це систематична оцінка корупційних ризиків, що має включати два рівні: внутрішньовідомчий і зовнішній. Внутрішньовідомче оцінювання корупційних ризиків, про який ми писали в підрозділі 1.1, проводилася відповідно до Методології оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади, затвердженої рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції від 02.12.2016 № 126 [284]. Виявлення, ідентифікація та оцінка корупційних ризиків проводилося комісією з оцінки корупційних ризиків у Міністерстві оборони України, яка є постійно діючим консультативно-дорадчим органом Міністерства оборони України та була створена наказом Міністерства оборони України від 23.10.2017 № 550 [285]. Однак 28 грудня 2021 року Національним агенством з питань запобігання корупції було затверджено наказ № 830/21 “Про вдосконалення процесу управління корупційними ризиками”, який було зареєстровано у Міністерстві юстиції України безпосередньо перед повномасштабним вторгненням противника – 17 лютого 2022 року. Відповідно до положень цього наказу Рішення № 126 втратило чинність, а в порядку оцінювання корупційних ризиків з’явилася низка новел. Серед них уявляє інтерес п. 6, що передбачає залучення зовнішніх заінтересованих сторін до управління корупційними ризиками, яке здійснюється з метою: отримання інформації, яка сприятиме розумінню середовища організації; обміну знаннями та досвідом для ефективного оцінювання корупційних ризиків; громадського контролю за ефективністю управління корупційними ризиками та підвищення довіри до організації. Участь зовнішніх заінтересованих сторін в управлінні корупційними

ризиками здійснюється в таких формах, зокрема: входження до складу робочої групи; участь в опитуваннях (анкетуваннях), інтерв'юваннях стосовно діяльності організації та можливих корупційних ризиків; участь у консультаціях щодо проекту антикорупційної програми; залучення до оцінки виконання антикорупційної програми [286]. На наше переконання, оцінка корупційних ризиків у Збройних Силах України та інших військових формуваннях має здійснюватися з використанням методології, яка дає змогу отримати об'єктивну, достовірну і надійну інформацію, що має передбачати залучення до такої оцінки суб'єктів, які не належать до персоналу військових формувань та органів публічної влади. З урахуванням досвіду зарубіжних держав, оптимальним є закупівля послуг незалежних соціологічних організацій, які будуть здійснювати повний цикл оцінювання – від збору інформації до оцінки наявного рівня й динаміки корупційних ризиків. Додамо, що, як свідчить досвід проведення дистанційних опитувань у підрозділах, інформація, отримана за результатами анкетувань, переважно має однотипний характер і містить позитивні оцінки досліджуваних явищ та процесів, що не дозволяє створювати на її основі достовірні оцінки та прогнози. Таке оцінювання має включати: а) аналіз антикорупційних повідомлень; б) визначення причин та умов, які сприяють вчиненню корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних із корупцією; в) уточнення переліку корупційних ризиків відповідно до актуальної ситуації; г) оприлюднення результатів аналізу корупційних ризиків із широким залученням засобів масової інформації та громадськості (з урахуванням законодавства про державну таємницю, вимог воєнної та інформаційної безпеки). При цьому зовнішнє оцінювання не має підміняти собою оцінювання внутрішнє, яке є джерелом надзвичайно цінної управлінської інформації, їх результати мають доповнювати одне одного, а сфери, у яких отримані дані мають значні відмінності, виступати предметом рефлексії та обумовлювати спрямованість додаткових досліджень. Додамо, що в єдиному

оприлюдненому нині оборонним відомством Описі ідентифікованих корупційних ризиків у діяльності Міністерства оборони України, чинників корупційних ризиків та можливих наслідків корупційного правопорушення чи правопорушення, пов'язаного з корупцією, відсутні ризики, пов'язані із прийняттям рішень щодо мобілізації в умовах воєнного стану, фальсифікації документів про участь особи в бойових діях, приховування інформації про самовільне залишення військовослужбовцем частини тощо, у той час як жодне з повідомлень засобів масової інформації про подібні факти не було спростовано Міністерством оборони України в судовому порядку як недостовірне.

По-друге, зменшення впливу факторів, пов'язаних із конфліктом інтересів, що включає два наступних вектори: а) мінімізація можливості виникнення конфлікту інтересів; б) врегулювання конфлікту інтересів у разі його виникнення. За першим напрямом принциповим питанням є поділ дискреційних повноважень на ті, що охоплюються бойовим імунітетом, і ті, які пов'язані з ординарною діяльністю військових частин та органів військового управління. Відносини, пов'язані з реалізацією бойового імунітету, мають зберегти належний рівень дискреційності, необхідний для ефективною відсічі збройній агресії противника. Ординарні військово-правові відносини мають здобути достатній рівень регламентованості, особливо важливим це є для сфер дисциплінарних відносин та відносин, пов'язаних із кар'єрним просуванням військовослужбовців. Заслугове на увагу, що, відповідно ст. 166 Закону Естонії “Про військову службу”, дисциплінарні правопорушення охоплюють: ігнорування принципів, пов'язаних із обов'язками, що випливають із закону чи законодавства, створеного на їх основі, невиконання вимог щодо проходження служби й незадовільне виконання посадових обов'язків; неправомірне заподіяння шкоди майну органу влади або протиправне спричинення небезпеки заподіяння такої шкоди, або протиправний вчинок військовослужбовця, який суперечить

загальновизнаним моральним нормам або дискредитує військовослужбовця чи владу, незалежно від того, чи дія вчиняється на службі чи поза нею; порушення обмежень на проходження служби військовослужбовцем [287]. Тобто законодавець використовує обмеження вільного розсуду командира/начальника, створюючи закритий перелік підстав для притягнення до дисциплінарної відповідальності. Цей підхід заслуговує на увагу, однак слід пам'ятати, що збройний конфлікт високої інтенсивності не дозволяє стереотипізувати види можливих дій військовослужбовця, а обтяження бойових частин необхідністю постійно доводити правомірність заподіяння ними шкоди майну або небезпеки – цивільним особам, значно знижувало б ефективність діяльності військових частин. Ми навели ці положення, оскільки вони безпосередньо пов'язані з конфліктом інтересів, який виступає фактором, що може впливати на рівень корупції в органах військового управління. На нашу думку, не можна ігнорувати означену проблему. З цього приводу ми приєднуємося до думки науковців, які, на підставі аналізу масового притягнення міжнародним трибуналом до кримінальної відповідальності військовослужбовців Хорватії після завершення бойових дій, роблять висновок про необхідність запровадження нової військово-облікової спеціальності “операційне право”, представниками якої мають бути укомплектовані штаби всіх рівнів. Як свідчить досвід США, фахівці в галузі операційного права беруть участь при плануванні та прийнятті рішень військовим командуванням, виборі цілей та засобів ураження, опрацювання варіантів виконання бойових завдань, операцій із метою мінімізації супутніх втрат. Участь операційного юриста у процесах планування бойових дій та його резолюція на бойових документах управління унеможливорює в майбутньому висунення обвинувачень командирам щодо скоєння воєнних злочинів чи злочинів проти людяності [288]. Додамо, що участь операційного юриста у процесах прийняття військово-управлінських рішень буде, на нашу думку, сприяти звуженню

кола тих дискреційних повноважень, які можуть нести в собі корупційні ризики.

По-третє, формування у військовослужбовців нульової толерантності до корупції відповідно до двох основних векторів: а) виховання високого рівня доброчесності військовослужбовців; б) зміцнення внутрішньовідомчої корпоративної етики антикорупційної спрямованості [289]. Формування морально-етичних стандартів – довготривалий процес, і його пришвидшення адміністративними рішеннями не уявляється можливим. На сьогоднішній день слід констатувати відчуження військовослужбовців від процесів узагальнення та затвердження етичних стандартів, які мають визначати їх доброчесну поведінку. Для того, щоб моральні норми стали частиною системи цінностей особистості, необхідна їх інтеріоризація, співвіднесення із власними системами життєвих установок. Вказане потребує проведення масштабного обговорення у військових колективах положень доброчесної поведінки та професійної етики військових посадових осіб, державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави, у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України, внесення до нього на підставі узагальнення пропозицій змін і доповнень, які будуть відображати актуальний та бажаний стан стандартів доброчесності.

По-четверте, належне інформаційне забезпечення та цифровізація процесів запобігання та протидії корупції. Як справедливо вказує І. Коропатнік, запобігання корупції в органах військового управління, порівняно з іншими управлінськими системами, ускладнюються деякими особливостями військового сектору, до яких належить особливий режим поширення інформації, який передбачає більшу її закритість, ніж інші сфери суспільних відносин. У той же час підвищені таємність та конфіденційність відомостей та даних про функціонування суб'єктів військового управління утворюють корупційні ризики, а недостатність прозорості ускладнює виявлення та запобігання корупційних та пов'язаних

із корупцією правопорушень [91]. Ми повністю погоджуємося з думкою вченого, що вирішення цих проблем вимагає багатогранного підходу. Це включає сприяння прозорості в тих сферах, які не потребують заходів захисту інформації, зміцнення механізмів підзвітності, удосконалення процесів військових закупівель, заохочення культури доброчесності військових посадових осіб [91]. Для цього уявляється важливим розвиток необхідного підґрунтя інформаційної безпеки управлінських процесів [290], підвищення рівня інформаційної культури військовослужбовців [291], зниження рівня тих корупційних ризиків, які можуть нівелюватися за рахунок використання інформаційних технологій. Зокрема, уявляється доцільним створення, за зразком кадрових центрів для військовослужбовців у Великій Британії, зменшити вплив командирів/начальників на кадрові призначення в підпорядкованих їм підрозділах, здійснюючи відбір кандидатів на зайняття вакантних посад за необхідними критеріями. При цьому, з урахуванням успішного українського досвіду інформатизації більшості управлінських процесів та процедур, доцільно здійснювати підбір кандидатур з-поміж тих, хто знаходиться в резерві, на анонімній основі, виключно на основі відповідних критеріїв (рівень та напрям освіти, тривалість бойового досвіду, знання іноземних мов тощо). Вказане також потребує розробки і запровадження періодичного (раз на п'ять років) проходження військовослужбовцями тесту професійної майстерності, у якому б поєднувалися питання, які розкривають особливості їх професійної обізнаності, включаючи знання іноземних мов, а також мотиваційні, когнітивні (зокрема, здібності до аналітичної діяльності) якості. За результатами проходження тесту, організація якого має здійснюватися за типом зовнішнього незалежного оцінювання [292], військовослужбовець отримуватиме певний бал, який буде враховуватися під час його кар'єрного просування.

Іншою функцією кар'єрного центру для військовослужбовців має стати забезпечення ротації військовослужбовців через кожні п'ять років. На жаль, так і не запровадили положення Концепції військової кадрової політики на період до 2025 року, затвердженої наказом Міністерства оборони України від 14 вересня 2021 року № 280 (замінена новою Концепцією військової кадрової політики до 2028 року), щодо індивідуального планування кар'єри військовослужбовців відповідно до типових алгоритмів управління кар'єрою, вимог до посади, рівня військової освіти та результатів їх службової діяльності [293]. Натомість, численні дослідження в галузі військової та організаційної психології свідчать, що якщо людина тривалий час перебуває на одній посаді, в умовах притаманного військовій професії стану емоційної напруги, у неї відбувається професійне вигорання та зниження мотивації до якісного виконання своїх службових обов'язків, підвищення цинічного ставлення до оточуючих та вірогідності порушень вимог та стандартів професійної діяльності [294-298]. Для попередження негативного впливу тривалого перебування на посаді на добросовісність військовослужбовців доцільно кожні п'ять років здійснювати їх ротацію на вищі, нижчі або рівнозначні посади, з урахуванням автоматично оцінених досягнень їх професійної діяльності. Реалізація вказаних заходів дозволить, на нашу думку, значно зменшити випадки зловживань командирів/начальників своїми дискреційними повноваженнями у сфері кадрового забезпечення.

Слід також позитивно оцінити вплив на рівень добросовісності військових посадових осіб запровадження Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів. На даному етапі в Міністерстві оборони України проводиться робота щодо організації інформаційної взаємодії між Реєстром та інформаційно-телекомунікаційними системами, реєстрами, базами (банками) даних, держателями (розпорядниками, адміністраторами) якими є державні органи, із метою підвищення якості персональних даних призовників,

військовозобов'язаних та резервістів у Реєстрі [299]. Ці кроки здійснюються у відповідності до статті 14 Закону України “Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів” [300] та статей 6, 7, 13 Закону України “Про публічні електронні реєстри” [301], Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих питань виконання військового обов'язку та ведення військового обліку” [302]. Обмін даними між Єдиним державним реєстром призовників, військовозобов'язаних та резервістів та іншими реєстрами дасть змогу вплинути на причини та умови, що сприяють вчиненню антикорупційних та пов'язаних із корупцією правопорушень у сфері мобілізації шляхом унеможливлення приховування фактів фальсифікації матеріалів особових справ означених осіб та використання недоліків існуючої системи військового обліку для суб'єктивного підходу і прийняття неправомірних рішень персоналом територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки.

По-п'яте, використання можливостей, які виникають при реформуванні Міністерства оборони України та Збройних Сил України, для посилення антикорупційної діяльності в досліджуваній сфері.

Збільшення кількості штатних уповноважених із питань запобігання корупції за рахунок трансформації системи морально-психологічного забезпечення та запровадження штатних уповноважених осіб в органах військового управління на оперативному та тактичному рівнях.

По-шосте, зниження корупційних ризиків у сфері закупівель житла для військовослужбовців [303-306]. З огляду на загальну політику монетизації пільг в Україні, яка засвідчила свою ефективність та позитивний вплив на мінімізацію корупційних ризиків [307], з урахуванням наукових напрацювань щодо монетизації пільг військовослужбовців [308], уявляється доцільним виведення питань щодо надання військовослужбовцям житлових приміщень із компетенції органів військового управління і встановлення права військовослужбовця після

проходження певного терміну служби (20-25 років, залежно від категорії посад і тривалості участі в бойових діях) отримати сертифікат на житлове приміщення встановленого зразка, який він зможе обміняти на квартиру в обраному ним самостійно районі та регіоні, із можливістю здійснювати доплату в разі бажання отримати житлове приміщення більш високої цінової категорії. Це дозволить значно оптимізувати рівень додержання житлових прав військовослужбовців та ліквідує корупційні ризики, пов'язані з непрозорістю діяльності житлових комісій.

По-сьоме, розширення ролі громадськості в системі антикорупційної діяльності. Цивільний компонент, представлений громадськими радами доброчесності, аутсорсинговими компаніями, соціологічними організаціями, засобами масової інформації, громадськими організаціями та іншими суб'єктами має виступати постійним партнером по співпраці у сфері антикорупційної діяльності в секторі оборони. Це дозволить підвищити ефективність здійснюваних антикорупційних заходів за рахунок їх більшої прозорості та залучення потенціалу громадянського суспільства. При цьому слід звернути увагу на той факт, що в Законі України "Про національну безпеку України" стан запобігання корупції в органах військового управління не належить до предмету цивільного контролю. Це послаблює нормативно-правову базу здійснення антикорупційної діяльності в органах військового управління і потребує свого виправлення шляхом внесення змін до ст. 4 означеного Закону (див. Додаток 2). Такі зміни дадуть змогу повною мірою використовувати потенціал цивільного сектора для запобігання корупції в силах оборони.

Отже, запропоновані напрямки вдосконалення організаційно - правового регулювання запобігання корупції в органах військового управління в Україні уявляють собою розраховані на тривалу перспективу способи дій, спрямованих на зменшення кількості корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних із корупцією. Для їх здійснення нами запропоновано внесення змін до законів України "Про

національну безпеку України”, “Про запобігання корупції”, “Про Збройні Сили України”, “Про Національну гвардію України”, КК України, Положення про Державну спеціальну службу транспорту, (див. Додаток 2).

Висновки до розділу 3

З огляду на тенденції північноатлантичної інтеграції нашої держави, великого значення для формування доброчесної поведінки військових посадових осіб набувають документи НАТО, серед яких одне з чільних місць займає Програма НАТО з розбудови доброчесності (The Building Integrity Programme). Можливість нашої держави забезпечити виконання визначених у ній стандартів безпосередньо впливатиме на стан північноатлантичної інтеграції, а також на ефективність відсічі російській збройній агресії. Її значення для розвитку суспільних відносин у секторі безпеки і оборони пов'язане із трьома основними чинниками. По-перше, формування нової моделі професійної ефективності потребує не лише зниження впливу корупційних ризиків, а й максимальної продуктивності військовослужбовців під час виконання завдань за призначенням, що вимагає наявності високої мотивації та ініціативності, а також розвиненого почуття відповідальності за покладені на них обов'язки. Отже, доброчесність об'єднує не лише заборонні правові засоби (як заборона піддаватися впливу корупційних ризиків), а й регулятивні (сутність останніх полягає в упорядкуванні суспільних відносин для досягнення цілей правового регулювання - підвищення обороноздатності нашої держави). По-друге, важливість доброчесності для сектору безпеки і оборони України пов'язана з достатньо значними розмірами оборонного бюджету, і навіть незначне порушення вимог правових приписів утворює великі витрати державних коштів. Зауважимо, що в цьому випадку мова йде не про розкрадання, не про делікт, пов'язаний із неправомірними витратами державних коштів, а про їх нераціональний розподіл. Третім чинником, який визначає важливу роль доброчесності в секторі безпеки і оборони, є підтримання високого авторитету Збройних Сил України та інших військових формувань серед населення, що дозволяє не лише отримувати максимальне сприяння для вирішення їх завдань та функцій, а

й формувати кадровий склад означених за допомогою залучення кращих представників громадянського суспільства, молоді, конкурентоспроможної на ринку праці, тощо.

Вирішуючи питання про запозичення тих чи інших варіантів організації та діяльності антикорупційної роботи у збройних силах та інших військових формуваннях, слід спиратися на досвід тих держав, які демонструють високі показники доброчесності сектору безпеки і оборони. З цього приводу уявляють інтерес дослідження Transparency International, присвячені оцінці доброчесності сектору оборони в державах світу, за результатами яких визначається Індекс оборонної доброчесності (*Government Defence Integrity Index*, або GDI). Вказаний індекс є провідною світовою оцінкою корупційних ризиків у складових сил оборони, а система його критеріїв, яка пройшла тривале випробування у 84 державах світу, які мають відмінні системи державної влади й законодавства, різний рівень розвитку демократичних відносин та різні обсяги ВВП. Можна стверджувати про наявність універсального підходу для оцінки доброчесності оборонного сектору. За результатами, оприлюдненими у 2021 році, перші п'ять місць у рейтингу зайняли Нова Зеландія, Велика Британія, Норвегія, Бельгія і Нідерланди, що свідчить про високий рівень доброчесності у функціонуванні їх секторів оборони. Останні місця в рейтингу займають Ірак, Алжир, М'янма і Єгипет. Замикає рейтинг Судан. Україна займає 45 місце з 84, випередивши за рівнем доброчесності в секторі оборони такі держави, як Угорщина, Росія, Чорногорія, Туреччина та ін.

Аналіз діяльності держав, які знаходяться на перших місцях рейтингу доброчесності у сфері оборони свідчить про розвинену й доступну будь-якому громадянину систему фінансової звітності. Однак оцінювання в межах *Government Defence Integrity Index* носить комплексний характер і включає наявність багатопланових показників із різних сфер функціонування сектору оборони.

Сформульоване власне поняття доброчесності військовослужбовця як сукупність його поінформованості щодо сутності та впливу корупційних ризиків, а також комплексу особистих якостей, які обумовлюють його бажання та вміння виконувати свої завдання відповідно до вимог правових приписів, не допускаючи непотизму та конфлікту інтересів, незаконного збагачення, отримання неправомірної вигоди.

Імплементация передового досвіду зарубіжних країн щодо запобігання корупції в органах військового управління уявляє собою процес впровадження у національну правову систему механізмів чи окремих інструментів, спрямованих на зменшення впливу корупційних ризиків та кількості корупційних і пов'язаних із корупцією правопорушень. З урахуванням системних досліджень Transparency International, присвячених оцінці доброчесності сектору оборони в державах світу, за результатами яких визначається Індекс оборонної доброчесності (GDI), а також враховуючи перебування України нині у стані активної відсічі тривалій широкомасштабній російській збройній агресії, беручи до уваги попередню реалізацію частини антикорупційних заходів, з урахуванням кластерів Індексу оборонної доброчесності (GDI), вважаємо за доцільне віднести до напрямів імплементации у сфері запобігання корупції в органах військового управління наступні:

- за кластером *“Розробка та реалізація оборонної політики”*, відповідно до критерію *“стратегічний підхід до запобігання корупції”* – в ЗУ *“Про національну безпеку”* визначити корупцію як загрозу національній безпеці (повернути норму Закону України *“Про основи національної безпеки”*), відповідно в Антикорупційній стратегії передбачити відповідний блок присвячений запобіганню й боротьбі з корупцією в секторі безпеки і оборони, у якому були б визначені стратегічні та оперативні цілі вказаного виду діяльності, а також шляхи й терміни їх досягнення;

- за кластером “*Фінанси оборони*”, відповідно до критерію “суворий контроль над розпорядженням активами” - створення правового підґрунтя для оптимізації процесів постановки на облік військового майна, яке надійшло в якості благодійної допомоги та подарунків, визначення та правове закріплення статусу трофеїв (узгодженого з цивільним законодавством України); постановка трофеїв на облік; зменшення кількості паперових облікових документів; підвищення ефективності дистанційних контрольних процедур за рахунок встановлення електронного документообігу; спрощення процесів списання певного військового майна під час участі підрозділу в бойових діях (аптечок, турнікетів, засобів захисту);
- за кластером “*Управління персоналом оборони*” відповідно до критерію “надійні системи призначень і просування по службі” - що передбачає запровадження прозорої системи прийняття кадрових рішень і просування військовослужбовців по службі виключно з урахуванням набутого досвіду та професійних якостей;
- за кластером “*Оборонні закупівлі*” відповідно до критерію “системи заохочення доброчесної поведінки компанії” - створення та імплементація до національного законодавства “Кодексу доброчесності в державних закупівлях”, що передбачає підписання відповідного договору (меморандуму) про зменшення можливостей для корупції під час і після тендеру.

На підставі аналізу нормативно-правової бази та практики діяльності органів військового управління у сфері запобігання корупції, можна виокремити наступні напрямки удосконалення правового регулювання запобігання корупції в органах військового управління.

По-перше, оцінка корупційних ризиків, що включає: а) аналіз антикорупційних повідомлень; б) визначення причин та умов, які сприяють вчиненню корупційних правопорушень та правопорушень, пов’язаних із корупцією; в) уточнення переліку корупційних ризиків

відповідно до актуальної ситуації. Така оцінка повинна проводитись як внутрішньовідомчо, так і з залученням незалежних експертів, експертних установ для отримання найбільш достовірних результатів.

По-друге, зменшення впливу факторів, пов'язаних із конфліктом інтересів: а) мінімізація можливості виникнення конфлікту інтересів; б) врегулювання конфлікту інтересів у разі його виникнення. Поділ дискреційних повноважень на ті, що охоплюються бойовим імунітетом, і ті, які пов'язані з ординарною діяльністю військових частин та органів військового управління. Відносини, пов'язані з реалізацією бойового імунітету, мають зберегти належний рівень дискреційності, необхідний для ефективної відсічі збройній агресії противника. Ординарні військово-правові відносини слід детально регламентувати.

По-третє, формування у військовослужбовців нульової толерантності до корупції: а) виховання високого рівня доброчесності військовослужбовців; б) зміцнення внутрішньовідомчої корпоративної етики антикорупційної спрямованості.

По-четверте, належне інформаційне забезпечення та цифровізація процесів запобігання та протидії корупції. Створення, за зразком кадрових центрів для військовослужбовців у Великій Британії, умов для зменшення впливу командирів/начальників на кадрові призначення в підпорядкованих їм підрозділах, здійснюючи відбір кандидатів на зайняття вакантних посад за необхідними критеріями. Здійснення підбору кандидатур з-поміж тих, хто знаходиться в резерві, на анонімній основі, виключно на основі відповідних критеріїв (рівень та напрям освіти, тривалість бойового досвіду, знання іноземних мов тощо). Іншою функцією кар'єрного центру для військовослужбовців має стати забезпечення ротації військовослужбовців через кожні п'ять років.

По-п'яте, використання можливостей, які виникають під час реформування Міністерства оборони України та Збройних Сил України, для посилення антикорупційної діяльності в досліджуваній сфері.

Збільшення кількості штатних уповноважених із питань запобігання корупції, у тому числі, за рахунок трансформації системи морально-психологічного забезпечення та запровадження штатних уповноважених осіб в органах військового управління на оперативному та тактичному рівнях.

По-шосте, зниження корупційних ризиків у сфері закупівель житла для військовослужбовців, тобто виведення питань щодо надання військовослужбовцям житлових приміщень із компетенції органів військового управління і встановлення права військовослужбовця після проходження певного терміну служби отримати сертифікат на житлове приміщення встановленого зразка, який він зможе обміняти на квартиру в обраному ним самостійно районі та регіоні, із можливістю здійснювати доплату у разі бажання отримати житлове приміщення більш високої цінової категорії.

По-сьоме, розширення ролі громадськості в системі антикорупційної діяльності. Цивільний компонент, представлений громадськими радами доброчесності, аутсорсинговими компаніями, соціологічними організаціями, засобами масової інформації, громадськими організаціями та іншими суб'єктами має виступати постійним партнером по співпраці у сфері антикорупційної діяльності в секторі оборони.

Отже, запропоновані нами за результатами вивчення зарубіжного досвіду шляхи вдосконалення системи запобігання корупції в органах військового управління, не лише теоретично, але і практично мають бути втілені в Україні. При цьому потрібно пам'ятати, що впровадження найкращих ідей повинно бути ретельно прорахованим, адаптованим і своєчасним. Переконані, що такі підходи дозволять мінімізувати корупційні ризики у процесі прийняття управлінських рішень, військовими посадовими особами.

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі системного аналізу науково-теоретичних джерел, нормативно-правових актів та практики антикорупційної діяльності в системі Міністерства оборони України сформовано пропозиції щодо вдосконалення організаційно – правового регулювання запобігання корупції в органах військового управління України. У результаті дослідження сформовано низку практичних висновків та пропозицій, основними з яких є:

1. Аналіз наукових та правових джерел дозволяє виокремити п'ять етапів розвитку розуміння категорії “корупція”. Перший з них, *архаїчний*, пов'язаний зі стародавніми уявленнями про справедливість, порушенням якої було отримання винагородження за прийняття рішення без урахування змісту норм закону. На другому етапі – *формування етичних складових управління* – утворюються та вербалізуються морально-етичні запобіжники корупції і розпочинається створення системи попередження зловживань посадових осіб. Третій етап – *примітивізації* - характеризувався деактуалізацією негативного відношення до корупції (“кормління” є одним із прикладів такої примітивізації) і тривав до періоду буржуазних революцій. Четвертий етап має відмінності в тоталітарних державах, якою був СРСР, і в державах так званої “старої демократії”. Для тоталітарних держав характерним було так зване “*одержавлення*» *корупції*”, наприклад, віддання представниками правлячої партії наказів суддям щодо прийняття певних судових рішень. При цьому системний характер корупції радянською правовою доктриною не визнавався, сам термін у правових актах і теоретичних джерелах не використовувався, предметом обговорень були лише “окремі випадки” хабарництва, “зловживання” тощо. Натомість, у деяких державах Західної Європи починає зміцнюватися *правове забезпечення доброчесної поведінки*. П'ятий етап – етап *підвищення вимог до доброчесності представників публічної*

влади, який розпочався наприкінці минулого століття і триває донині, знаменує собою велику увагу суспільства до суворого додержання посадовими особами вимог правових норм, їх добросовісності під час виконання службових обов'язків, їх інтересів та конфлікту означених інтересів, що супроводжується деталізацією фінансового моніторингу, у тому числі за допомогою новітніх інформаційних технологій.

2. Засоби правового регулювання запобігання корупції є складовою частиною регулювання в означеній сфері. Сутність правових засобів запобігання корупції може бути розглянута відповідно до регулятивного, інституційного, інструментального, нормативного, управлінського, діяльнісного та державоцентристського підходів. Відповідно до *регулятивного* аспекту, адміністративно-правові засоби запобігання корупції розуміються як засіб упорядкування суспільних відносин і спосіб здійснення суб'єктами антикорупційної діяльності своїх повноважень. В *інституційному* аспекті вказані засоби слід розуміти як сукупність визначених законодавчими й підзаконними правовими актами органів та їх посадових осіб, повноваження яких включають запобігання корупції. В *інструментальному* аспекті адміністративно-правові засоби запобігання корупції – це технологічно-правові прийоми та способи здійснення організаційно-правового регулювання в досліджуваній сфері, а також алгоритми застосування цих прийомів та способів. У *нормативному* аспекті досліджувані засоби уявляють собою ієрархічно побудовану сукупність законодавчих та підзаконних правових актів, включаючи ратифіковані, затверджені або прийняті у встановленому порядку міжнародно-правові акти. В *управлінському* аспекті організаційно-правові засоби запобігання корупції – це сукупність управлінських дій та рішень загальнодержавного, секторального та внутрішньовідомчого характеру, спрямованих на створення організаційних, кадрових, фінансових, матеріальних та інших умов ефективного запобігання корупції суб'єктами цієї діяльності. У *діяльнісному* аспекті досліджувані засоби уявляють

собою сукупність правових та позаправових дій суб'єктів запобігання корупції, спрямованих на досягнення поставлених у програмних антикорупційних документах цілей і завдань відповідно до встановлених термінів та етапів. *Державоцентристський* аспект охоплює сукупність способів збереження інтересів держави, до яких належить і запобігання корупції, порівняно з інтересами низки посадових осіб щодо збереження свого права на приватність інформації про їх майно, прибутки та витрати, на суміщення деяких посад і професій тощо. Практичне застосування правових засобів запобігання корупції втілено в Антикорупційну програму Міністерства оборони України на 2021-2024 роки.

3. Аналіз наукових підходів та практики правового регулювання щодо сутності суб'єктів запобігання корупції в органах військового управління дозволяє сформулювати їх поняття як спеціально уповноважених законом колективних суб'єктів та посадових осіб, на яких покладено правомочність здійснювати діяльність, спрямовану на підвищення прозорості та підзвітності органів військового управління, укріплення системи демократичного цивільного контролю, зміцнення доброчесності військовослужбовців та вдосконалення антикорупційного законодавства.

Об'єкт запобігання корупції в органах військового управління уявляє собою сукупність соціальних явищ, як військово-управлінського, так і загальносоціального характеру, вплив на які дозволяє досягти мети антикорупційної діяльності – нульової толерантності до корупції всього кадрового складу військових формувань та панування норм доброчесності у відносинах між цивільним і військовим компонентами. До таких соціальних явищ у першу чергу належать корупціогенні ризики та недоброчесна поведінка військових посадових осіб.

На сьогодні в системі Міністерства оборони України структура антикорупційних інституцій складається зі штатних та позаштатних

уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції.

Проведений функціональний аналіз структури уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції в системі Міністерства оборони України свідчить про низьку ефективність цих структур щодо запобігання корупції в органах військового управління. У першу чергу це обумовлено обмеженою чисельністю штатних уповноважених (77 осіб), які об'єктивно не спроможні охопити зростаючу, на сьогодні, чисельність особового складу та військового майна Збройних Сил України. Тому існує нагальна потреба у збільшенні кількості штатних уповноважених осіб в органах військового управління на оперативному та тактичному рівнях.

4. Ефективність системи запобігання корупції в органах військового управління потребує використання широкого арсеналу організаційно-правових засобів, але найбільш поширеними з них є правові обмеження та заборони, що застосовуються до військовослужбовців. Правові обмеження уявляють собою стримування за допомогою правових засобів в інтересах громадянського суспільства та держави небажаної поведінки суб'єкта суспільних відносин. Правові обмеження як організаційно-правовий засіб запобігання корупції уявляють собою законодавчо закріплені засоби зменшення кола правових можливостей для осіб, діяльність яких характеризується підвищеними корупційними ризиками. Правові заборони, на відміну від правових обмежень, характеризуються більшим ступенем впливу на ступінь реалізації прав і свобод індивіда. Правові заборони як організаційно - правовий засіб запобігання корупції – це обумовлений правовим статусом суб'єкта імперативний припис утриматися від здійснення певних дій протягом визначеного законодавством періоду. Правові заборони встановлюють юридичну неможливість вчинити певні дії, а в разі їх вчинення особа буде нести юридичну відповідальність.

5. Серед повноважень військових посадових осіб частка дискреційних є достатньо високою. Це пояснюється тим, що військова служба містить у собі велику кількість ситуацій, які неможливо спрогнозувати і змодельовати заздалегідь, і рішення в яких мають прийматися з урахуванням сукупності факторів цивільного та військового характеру. Дискреційні повноваження військових посадових осіб мають низку особливостей, які характеризують різні рівні прийняття управлінських рішень. По-перше, виконання певних управлінських функцій або прийняття управлінських рішень може здійснюватися певною військовою посадовою особою самостійно або делегуватися підлеглим, при цьому предметом делегування може бути не лише саме виконання певного повноваження, а й форма виконання та спосіб дій. По-друге, у разі наявності відповідних делегованих повноважень військові посадові особи можуть самостійно визначати алгоритм виконання певних наказів та терміни їх виконання. По-третє, делеговані повноваження дають змогу військовим посадовим особам самостійно оцінювати фактори навколишнього середовища, у тому числі з точки зору існування військових загроз, а також застосовувати власні критерії оцінювання досягнутих унаслідок виконання певних дій результатів.

6. На підставі аналізу критеріїв ефективності визначення стану запобігання та протидії корупційним правопорушенням, а також правопорушенням, що пов'язані з корупцією в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України, можна виокремити декілька тенденцій:

- кількість корупційних правопорушень вчинених після 24 лютого 2022 року згідно облікових даних Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, суттєво різниться з кількістю корупційних правопорушень, які виявлені в органах військового управління та обліковані уповноваженими правоохоронними органами України;

- облік корупційних правопорушень у системі Міністерства оборони України потребує вдосконалення;

- оцінка ефективності антикорупційної діяльності не співмірна з відповідними показниками антикорупційної діяльності держав-членів НАТО;

Визначення ефективності запобігання корупції в системі Міністерства Оборони України має здійснюватися на основі критеріїв, передбачених Індексом оборонної доброчесності (DGI).

7. З огляду на курс України до північноатлантичної інтеграції великого значення для формування доброчесної поведінки військових посадових осіб набувають документи НАТО, серед яких одне з чільних місць займає Програма НАТО з розбудови доброчесності (The Building Integrity Programme). Можливість нашої держави забезпечити виконання визначених у ній стандартів безпосередньо впливатиме на стан північноатлантичної інтеграції, а також на ефективність відсічі російській збройній агресії. За результатами аналізу науково-теоретичних джерел та нормативно-правових актів сформульоване власне поняття доброчесності військовослужбовця як сукупність його поінформованості щодо сутності і впливу корупційних ризиків, а також комплексу особистих якостей, які обумовлюють його бажання та вміння виконувати свої завдання відповідно до вимог правових приписів, не допускаючи непотизму та конфлікту інтересів, незаконного збагачення, отримання неправомірної вигоди.

8. Імплементация передового досвіду зарубіжних країн щодо запобігання корупції в органах військового управління уявляє собою процес впровадження у національну правову систему механізмів чи окремих інструментів, спрямованих на зменшення впливу корупційних ризиків та кількості корупційних і пов'язаних із корупцією правопорушень. З урахуванням системних досліджень Transparency International, присвячених оцінці доброчесності сектору безпеки та оборони в державах світу, за результатами яких визначається Індекс

оборонної доброчесності (GDI), а також враховуючи часткову реалізацію попередньо рекомендованих для України антикорупційних заходів, вважаємо за доцільне віднести до напрямів імплементації у сфері запобігання корупції в органах військового управління наступні:

- за кластером *“Розробка та реалізація оборонної політики”*, відповідно до критерію *“стратегічний підхід до запобігання корупції”* – визначити корупцію як загрозу національній безпеці, в Антикорупційній стратегії передбачити відповідний блок присвячений запобіганню і боротьбі з корупцією в секторі безпеки і оборони;

- за кластером *“Фінанси оборони”*, відповідно до критерію *“суворий контроль над розпорядженням активами”* - підвищення ефективності дистанційних контрольних процедур; спрощення процесів списання військового майна під час участі підрозділу в бойових діях

- за кластером *“Управління персоналом оборони”* відповідно до критерію *“надійні системи призначень і просування по службі”* - просування військовослужбовців по службі виключно з урахуванням набутого досвіду та професійних якостей;

- за кластером *“Оборонні закупівлі”* відповідно до критерію *“системи заохочення доброчесної поведінки компанії”* - створення та імплементація до національного законодавства *“Кодексу доброчесності в державних закупівлях”*;

9. На підставі аналізу нормативно-правової бази та практики діяльності органів військового управління у сфері запобігання корупції, можна виокремити наступні напрямки вдосконалення правового регулювання запобігання корупції в органах військового управління.

Запровадження дворівневої оцінки корупційних ризиків: внутрішньовідомче оцінювання корупційних ризиків, яке проводиться комісією з оцінки корупційних ризиків Міністерства оборони України; та зовнішнє, яке передбачає залучення незалежних суб'єктів оцінювання.

Зменшення кола дискреційних повноважень при прийнятті рішень командирів. Зберегти належний рівень дискреційності потрібно виключно у відносинах, пов'язаних із реалізацією бойового імунітету, для ефективної відсічі збройній агресії противника. При цьому ординарні військово-правові відносини слід детально регламентувати, що унеможливить прийняття рішення військовими посадовими особами “на власний розсуд”.

Формування у військовослужбовців нульової толерантності до корупції, надання загальнообов'язкового характеру положенням Кодексу доброчесної поведінки та професійної етики військових посадових осіб, шляхом законодавчого закріплення в загальних обов'язках військовослужбовців необхідності дотримання ними у своїй службовій діяльності вимог вказаного Кодексу.

Належне інформаційне забезпечення та цифровізація процесів запобігання та протидії корупції в системі Міністерства оборони України. Зменшення суб'єктивного впливу командирів/начальників на сферу проходження військової служби в підпорядкованих їм підрозділах. Здійснення автоматизованого відбору кандидатів на зайняття вакантних посад за необхідними критеріями (рівень та напрям освіти, тривалість бойового досвіду, знання іноземних мов тощо), на анонімній основі. Забезпечення безумовної ротації військовослужбовців через кожні п'ять років.

Збільшення кількості штатних уповноважених із питань запобігання корупції, у тому числі, за рахунок трансформації системи морально-психологічного забезпечення та запровадження штатних уповноважених осіб у органах військового управління на оперативному та тактичному рівнях.

Зниження корупційних ризиків у сфері закупівель житла для військовослужбовців, шляхом виведення питань щодо надання військовослужбовцям житлових приміщень із компетенції органів військового управління і перехід до видачі їм сертифікатів на житлове

приміщення встановленого зразка, який він зможе обміняти на квартиру в обраному ним самостійно районі та регіоні, із можливістю здійснювати доплату в разі бажання отримати житлове приміщення більш високої цінової категорії.

Розширення ролі громадськості в системі антикорупційної діяльності. Цивільний компонент, представлений громадськими радами доброчесності, аутсорсинговими компаніями, соціологічними організаціями, засобами масової інформації, громадськими організаціями та іншими суб'єктами має виступати постійним партнером по співпраці у сфері антикорупційної діяльності в секторі оборони.

Для їх здійснення нами запропоновано внесення змін до законів України “Про національну безпеку України”, “Про запобігання корупції”, “Про Збройні Сили України”, “Про Національну гвардію України”, Кримінального кодексу України, Положення про Державну спеціальну службу транспорту (див. Додаток 2).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: офіц. текст. ІПС ЛІГА Закон Прайм. URL: <https://ips.ligazakon.net/>.
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення 6.10.2023).
3. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення 6.10.2023).
4. Про Збройні Сили України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1934-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text> (дата звернення 6.10.2023).
5. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII. ІПС ЛІГА Закон Прайм. URL: <https://ips.ligazakon.net/>.
6. Про основи національного спротиву: Закон України від 16 липня 2021 року № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (дата звернення 6.10.2023).
7. Про оборонні закупівлі: Закон України від 17 липня 2020 року № 808-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text> (дата звернення 6.10.2023).
8. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення 6.10.2023).
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Кодекс; Закон від 7 грудня 1984 року № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text> (дата звернення 6.10.2023).

10. Кримінальний кодекс України. Кодекс; Закон від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/140567_529154 (дата звернення 6.10.2023).
11. Фінансування безпеки і оборони України у 2022 році склало 1 536,6 млрд гривень, або 32,5 відсотка валового внутрішнього продукту. URL: <https://mbo.gov.ua/ua/Diialnist/6014.html> (дата звернення 6.10.2023).
12. Індекс сприйняття корупції-2022. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/> (дата звернення 6.10.2023).
13. Антикорупційна стратегія на 2021-2025 роки. Київ: НАЗК, 2022. 54 с. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Antykoruptsijna-strategiya-na-2021-2025-rr.pdf> (дата звернення 6.10.2023).
14. Алфьоров С. М. Роль та значення визначення поняття корупції в новому антикорупційному законі. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2010. № 18. С. 36-42.
15. Березнер В. В. Поняття корупції та система корупційних злочинів: теоретичні підходи і законодавче вирішення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2014. Вип. 12 (2). С. 123-128.
16. Братков С. Поняття корупції та її феноменологія. *Вісник Академії управління МВС*. 2009. № 4. С. 66-77.
17. Голосніченко І. П. Подолання корупції як нівелювання прав і свобод людини і громадянина. *Міжнародне право і національне законодавство* : зб. наук. пр. проф.-викл. складу кафедр правових дисциплін. Київ, 2001. Вип. 1. С. 39–48.
18. Гуцуляк М. Я., Равлюк І. І. Параметризація поняття корупції в нормативно-правовій площині: дефініції, ознаки та проблеми регламентації. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського*

- університету права імені Короля Данила Галицького. Серія :
Право. 2018. № 5. С. 156-161.
19. Khrystynchenko N., Koropatnik I., Khomiakov D., Shopina I., Zaitsev M. Development of Integrity and Intolerance to Corruption in the System of Preparation for Military Service. *Journal of Curriculum and Teaching*. Vol 11, No 3 (2022). Pp.112-120. DOI: <https://doi.org/10.5430/jct.v11n3p112>. (дата звернення 6.10.2023).
20. Кладченко А. О. Історико-правові й філософсько-правові підходи до становлення поняття корупції як юридичного факту. *Право і суспільство*. 2016. № 4(2). С. 21-25.
21. Коломоєць Т.О., Кушнір С.М. Моніторинг способу життя як засіб запобігання корупції за законодавством України: чи є вибір терміна? *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 2. С.49-53.
22. Котляренко О. П. Сучасний стан протидії корупції у сфері використання коштів оборонного бюджету та військового майна. *Юридична наука*. 2013. № 7. С. 54-62.
23. Косиця О. О. Інститут викривачів в Україні: адміністративно-правовий аспект: монографія. Київ: “Видавництво Людмила”, 2019. 356 с.
24. Марич М. І. Поняття і сутність корупції та корупційної злочинності. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 61. С. 310-317.
25. Невмержицький Є. Корупція як економічне явище. *Вісник прокуратури*. 2007. № 11. С. 10-20.
26. Коруля І. В. Суспільна сутність корупції. *Митна справа*. 2007. № 4. С. 56-62.
27. Мельник М. Протидія корупції: поняття, мета, напрями. *Право України*. 2002. № 4. С. 22-26.

28. Піскун І. І., Левчук В.Д. Теоретико-правові проблеми корупції в оборонній сфері. *Повітряне і космічне право*. 2018. № 3. С. 52-57.
29. Прохоренко М., Тимошенко В., Карпенко М. Державно-правова політика України в сфері запобігання корупції в оборонному секторі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С.308-310.
30. Рядінська В.О., Назимко Є.С. Заборона на спонукання підлеглих до прийняття рішень, вчинення дій або бездіяльності всупереч закону як захід запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 554–557.
31. Удянський М. О. Адміністративно-правові засади взаємодії правоохоронних органів у сфері протидії корупції: автореф. дис... к. ю. н. : 12.00.07 - Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Київ, 2019. 20 с.
32. Шопіна І. М. Запобігання корупції в органах військового управління як соціальна та безпекова проблема. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2023. №3 (55). С.57-61. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2023.55.57-61>.
33. Левчук А.О. Історико-правовий розвиток корупції. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7 груд. 2018 р.)* : у 2 ч. С. 390-392.
34. Біблія або книга Святого Письма Старого і Нового Заповіту : із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена / пер. проф. Івана Огієнка. Київ: Укр. біблійне т-во, 2002. 1375 с.

35. Заблоцький Ю. П. Історична ретроспектива протидії корупції, хабарництву і неправомірній вигоді в Україні. *Митна справа*. 2015. № 1. С. 53-60.
36. "The Kitchen God and His Wife". 2007. Columbia University: Living in the Chinese Cosmos: Understanding Religion in Late Imperial China 1644–1911. November 15, 2008. URL: <http://www.columbia.edu/itc/eacp/japanworks/cosmos/prb/earthly.htm> (дата звернення 6.10.2023).
37. Геродот. Історія: в дев'яти книгах / Геродот; Ред. П. П. Толочко ; АН України. Ін-т археології. Київ: Наукова думка, 1993. 575 с.
38. Арістотель. Політика. Переклад з давньогрецької і примітки О. Кислюка. Київ: видавництво "Основи", 2000.
39. Sallust, *Catilinae Coniuratio*. Leipzig: Axel W. Ahlberg, Ed., 1919. 236 p.
40. Боровик А. Корупційні практики та методи їх подолання у державах Європи. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 5. С. 229-236.
41. Заяць Б.Р. Історичний досвід щодо запобігання корупції за часів стародавнього світу та його значення для подолання корупції в Україні. *Правові горизонти*. 2019. Вип. 18 (31). С. 7-12.
42. Приймак В. Генеза розвитку категорії "корупція". *Наукові та освітні трансформації в сучасному світі*: матеріали Всеукраїнській міждисциплінарній науково-практичній конференції (м. Чернігів, 15 липня 2021 року). Чернігів, 2021. С.468-469.
43. Поліщук В.С. Розуміння корупції в епоху середньовіччя і нового часу. *56 економіко-правові дискусії*: матеріали науково-практичної інтернет конференції (м.Тернопіль, 27 квітня 2021 року). URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-3757/>.

44. Костенко В. Історико-правове дослідження розвитку корупційних дій у владі та суспільстві. *Віче*. 2012. № 10. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/3125/> (дата звернення 6.10.2023).
45. Kasianenko L., Shopina I., Karmalita M., Muliavka D. Interest in the context of tax relations: traditional approach and trends of tax management development. *Juridical Tribune (Tribuna Juridica)*. 2020. № 10.1. P. 56-68.
46. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку: прийнятий 34-ю сесією Генеральної асамблеї ООН 17 груд. 1979 р. Документ ООН А/34/46, ООН, 1980. С. 208–240.
47. Попередження злочинності та кримінальне правосуддя у контексті розвитку: реалізації та перспективи міжнародного співробітництва. Практичні заходи боротьби з корупцією. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_785#Text (дата звернення 6.10.2023).
48. Стандартні положення та умови Європейського банку реконструкції та розвитку від 01 лютого 1999 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/985_001/ed19990201/find?text=%C3%A9%F0%F0%F3%EF%F6%E8%FF (дата звернення 6.10.2023).
49. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією: міжнародний документ від 4 листоп. 1999 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_102. (дата звернення 6.10.2023).
50. Рамкове рішення Ради про боротьбу з корупцією в приватному секторі: міжнародний документ від 22 лип. 2003 р. № 2003/568/ПВД. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_945. (дата звернення 6.10.2023).
51. Simon D., Eitzen D. *Elite Deviance*. 3rd ed. Boston etc: Allyn and Bacon, 1990. p. XII, 9-10.

52. Жуков С.В. Проблеми адміністративно-правового забезпечення доброчесності суддів: монографія. Київ: Леся, 2018. 412 с.
53. Leyes C. What is the Problem About Corruption? *Journal of Modern African Studies*. 1965. Vol. 3. № 26.
54. Nye J. Corruption and political development: a cost-benefit analysis / J. Nye . *American Political Science*. 1967. № 12 (61). P. 417.
55. Legal Corruption / Daniel Kaufmann and Pedro C. Vicente. URL: <https://web.archive.org/web/20150505185227/URL:> http://siteresources.worldbank.org/INTWBIGOVANTCOR/Resources/Legal_Corruption.pdf (дата звернення 6.10.2023).
56. Гавриш С. Б. Стан та проблеми антикорупційної експертизи законодавства в Україні. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2008. № 18. С. 3-9.
57. Назарук О. Корупція в державнім життю. Корупція в державнім життю. Львів; Відень: Вид. “Укр. Прапор”, 1921. 14 с. URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/714/71432/nazaruk-osyp-tadeyovych-koruptsiia-v-derzhavnim-zhyttiu.pdf> (дата звернення 6.10.2023).
58. Олуйко В. Боротьба з корупцією у сфері державного управління. *Вісник державної служби України*. 2012. № 4 . С. 76–77.
59. Верстюк С. Корупція: визначення, причини появи, вплив на економіку. *Економіка України*. 2011. № 3. С. 66–74.
60. Костенко О. Корупція в Україні у світлі політичної кримінології. *Політичний менеджмент*. 2009. № 1. С. 49-54.
61. Невмержицький С.В. Корупція і національна безпека : навчальний посібник / С.В. Невмержицький, Ф.П. Шульженко. Київ: Вид. центр КЛДУ, 2000. 194 с.
62. Савченко А.В. Поняття “корупція” у контексті кримінального права. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції*: зб. тез доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 31 березня 2017 року). Харків, 2017. С. 165-166.

63. Трепак В.М. Особливості дефініції поняття «корупція». *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 4 (97). С.181-194.
64. Цимбалюк М. М., Парпан У.М., Сумало Н. М Корупція та лобіювання: аспекти розмежування. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2021. № 29. С. 201-206.
65. Про боротьбу з корупцією: Закон України від 05 жовтня 1995 року № 356/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/356/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 6.10.2023).
66. Онищук О.О. Механізм адміністративно-правового запобігання та протидії корупції. *Форум права*. 2010. № 4. С. 686–689. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10oootpk.pdf> (дата звернення 6.10.2023).
67. Дьомін І. А. Межі адміністративної діяльності міліції щодо запобігання та протидії корупції. *Форум права*. 2010. № 1. С. 79–85. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-1/10diatpk.pdf> (дата звернення 6.10.2023).
68. Колб О.Г., Руденко В.І. Щодо заходів загально соціального запобігання корупції в Україні. *Корупційні правопорушення у міжнародному вимірі: форми, методи, засоби протидії: збірник наукових праць*. 2017. С. 34-36. URL: <https://www.naiu.kiev.ua/pravova-prosvita/osnovi-antikorupciynogo-zakonodavstva-ukrayini/naukovistatti-ta-tezi-z-antikorupciynoyi-tematiki/korupciyna-zlochinnist-u-mizhnarodnomu-vimiri-formi-metodi-ta-zasobiprotidiyi.pdf> (дата звернення 6.10.2023).
69. Ковальчук М.О. Поняття та зміст публічного адміністрування запобігання корупції в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 1 (16). Т. 5. Ч. 2. С. 38-41.

70. Порядок присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1197-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення 6.10.2023).
71. Klitgaard, R., Maclean-Abaroa, R. and Lindsey Parris H. (2000), *Corrupt Cities: A Practical Guide to Cure and Prevention*. ICS Press and World Bank Institute, 162 p.
72. Шопіна І. М. Формування корпоративної доброчесності як мета кадрового забезпечення управління в органах Національної поліції України. *Правові новели*. 2023. № 20. С.160-165. DOI: <https://doi.org/10.32782/ln.2023.20.22> (дата звернення 6.10.2023).
73. Приймак В. А. Феномен доброчесності у системі протидії корупційним правопорушенням в органах військового управління. Актуальні проблеми економіки, фінансів, обліку та права: теорія і практика: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 28 липня 2021 року). Полтава, 2021. С. 46-49.
74. Інформація Міністерства оборони України про ключові антикорупційні інформаційні ініціативи, що проведені в 2020 році /Міністерство оборони України. URL: https://www.mil.gov.ua/content/corruption/info_corruption_2020_year.pdf (дата звернення 6.10.2023).
75. Онопрієнко С.Г., Беляков К.І., Шопіна І.М. Інформаційна культура в Україні: правовий вимір: монографія / за заг. ред. .К.І. Белякова. Київ: КВІЦ, 2018. 169 с.
76. Опис ідентифікованих корупційних ризиків у діяльності Міністерства оборони України, чинників корупційних ризиків та можливих наслідків корупційного правопорушення чи правопорушення, пов'язаного з корупцією: Додаток 1 до Звіту за результатами оцінки корупційних ризиків у діяльності

- Міністерства оборони України. URL: https://www.mil.gov.ua/content/corruption/Opus_24_02_2021.pdf (дата звернення 6.10.2023).
77. Рішення Солом'янського районного суду м. Києва у справі № 760/14436/19 від 26 серпня 2020 року /Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91886932>.
78. Рішення Тернівського районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області від 22 червня 2020 року у справі № 215/587/20 року /Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90038493> (дата звернення 6.10.2023).
79. Рішення Верхньорогачицького районного суду Херсонської області у справі № 659/952/19 від 21 січня 2020 року /Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87025149> (дата звернення 6.10.2023).
80. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження / керівник авт. кол. доц. І.О. Ревак. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 220 с.
81. Приймак В. Методологічні засади дослідження проблеми запобігання корупційним правопорушенням в органах військового управління. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2021. №2 (46). С.66-69. DOI: URL: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2021.46.66-69>. (дата звернення 6.10.2023).
82. Ткаченко О.К., Рудніцький В.Л., Зіновчук А.В. Методика наукових досліджень. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2012. 151 с.
83. Тарасов С., Шопіна І. Корупційні ризики, які впливають на боєздатність військових частин Збройних Сил України. *Вісник*

Національної академії прокуратури України. 2017. № 4/2 (52). С.47–52.

84. Приймак В.А. Спеціальні методи у системі запобігання корупційним правопорушенням в органах військового управління. *Військова освіта і наука: сьогоднішня та майбутня*: Тези доповідей XVII Міжнародної науково-практичної конференції: у 3-х т. (м. Київ, 26 листопада 2021 року). Т.3. Київ, 2021. С. 70-71.
85. Приймак В. А. Наукові підходи до аналізу запобігання корупції в органах військового управління. *Правова наука і державотворення в Україні у світлі сучасних глобалізаційних викликів: історія, теорія, практика*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. (м. Маріуполь, 11 червня 2021 року). Маріуполь, 2021. С. 219-222.
86. Басанцов І. В., Зубарева О.О. Корупція в Україні: сучасні реалії та ефективні засоби протидії. Суми : Сум. держ. ун-т, 2016. 179 с.
87. Білоцький О. В. Основні засоби запобігання та протидії корупції в Україні. *Економіка та держава*. 2014. № 7. С. 120–123.
88. Бондаренко О. С. Корупційні зловживання щодо гуманітарної та безоплатної допомоги в умовах збройних конфліктів: порівняльно-правове дослідження. *Право і Безпека*. 2022. № 4. С. 125-134.
89. Войтович І. І. Соціально-економічні фактори корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2020. Вип. 48(2). С. 83-86.
90. Довжанин В. М. Засоби адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ужгород, 2015. 14 с.
91. Коропатнік І. Принципи запобігання корупції в органах військового управління. *Інтернаука. Серія: "Юридичні науки"*. 2023. №11. <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-11-9426>

92. Пасіка С. П. Запобігання корупції під час застосування митного режиму до ввезення продукції оборонного призначення в Україну. *Право і суспільство*. 2015. № 4(2). С. 126-131.
93. Поляков С. Ю. Проблеми корупції у Збройних Силах України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Право*. 2014. № 1137, Вип. 18. С. 80-83.
94. Репіло Ю. Є., Тарасов С.В. Адаптація методу нечітких множин для оцінки корупційних ризиків у збройних конфліктах. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. 2016. № 2. С.87-94.
95. Рядінська В.О., Козакова І.В., Токарева К.О. Антикорупційна заборона щодо використання службових повноважень, свого становища та пов'язаних з цим можливостей: прогалини законодавства. *Наука і правоохорона*. 2022. № 4. С. 85–95.
96. Філософський енциклопедичний словник : енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; голов. ред. В. І. Шинкарук. - Київ : Абрис, 2002. 742 с.
97. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
98. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів : Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 256 с.
99. Ярема А.Г. Система способів захисту цивільних прав судом . *Вісник Верховного Суду України*. 2009. № 12 (112). С. 34-39.
100. Костюхіна В. М. Правові перспективи розвитку системи органів виконавчої влади на сучасному етапі. *Стратегія забезпечення сталого розвитку України: матеріали Міжнар. наук.-практ.конфер., Київ, 20 травня 2008 року: У 3-х ч. Київ, РВПС України НАН України, 2008. Ч. 2. С. 240–241.*

101. Мінка Т. П. Органи внутрішніх справ, як суб'єкти забезпечення адміністративно-правових режимів : монограф. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра-ЛТД, 2010. 352 с.
102. Онопрієнко С.Г. Правове забезпечення інформаційної культури в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Тернопіль:, 2017. 20 с.
103. Куций О.А. Адміністративно-правові засоби забезпечення прав фізичних осіб у податкових правовідносинах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2004. 16 с.
104. Костюченко О. Є. Теоретичні засади визначення інструментарію адміністративного права. *Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого"*. 2012. № 4 (11). С. 188-196.
105. Савинець О.Ю. Адміністративно-правові засоби забезпечення мобілізації. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 3. С. 220–224.
106. Шевченко Л.В. Нормативно-правове забезпечення цивільного захисту. *Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку*: матеріали І Міжнар. наук. конфер. (м. Київ, 24 лютого 2011 р.). Київ: Видавництво НАУ, 2011. С. 316–318.
107. Приймак В. А. Адміністративно-правові засоби правового регулювання запобігання корупції в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. № 64. С.265-269. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.64.49> (дата звернення 6.10.2023).
108. Йосифович Д. І. Адміністративно-правове регулювання протидії корупції. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2015. № 3: С.115-123.

109. Галуцько В. В., Єщук О.М. Поняття та зміст адміністративно-правового регулювання. *Actual problems of corruption prevention and counteraction*. 2011. URL: <http://www.law-property.in.ua/>.
110. Шопіна І.М. Щодо розмежування між адміністративно-правовим регулюванням та адміністративно-правовим впливом. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2011. № 20. С. 537.
111. Приймак В. А. Сутність та особливості адміністративно-правових засобів запобігання корупції. *Implementation of modern science and practice: матеріали XXV Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Варна, 11-14 травня 2021 року). Варна, 2021. С. 200-201.
112. Головкін Б.М. Механізм запобігання корупції. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 4. С. 254-260.
113. Болокан І. Специфічність застосування як форми реалізації адміністративно-правових норм. *Юридичний вісник*. 2017. № 1. С.147-152.
114. Бондаренко В. А. Форми реалізації адміністративно-правових норм: теоретичні аспекти. *Митна справа*. 2013. № 6(2.1). С. 159-164.
115. Антикорупційна програма Міністерства оборони України на 2018-2020 роки. URL: https://www.mil.gov.ua/content/corruption/akp_2021.pdf (дата звернення 6.10.2023).
116. Звіт щодо виконання в 2019 році завдань і заходів Антикорупційної програми Міністерства оборони України на 2018-2020 роки. URL: <https://www.mil.gov.ua/content/corruption/zvit.pdf> (дата звернення 6.10.2023).
117. Організаційно-методичні вказівки з питань запобігання та виявлення корупції в діяльності Міністерства оборони України та Збройних Сил України в умовах воєнного стану в 2024 році. URL:

<https://www.mil.gov.ua/zapobigannya-proyavam-korupczii/normativno-pravovi-akti-informacijni-ta-dovidkovi-materiali.html> (дата звернення 21.12.2023).

118. Біленко О. А. Адміністративно-правовий механізм застосування законодавства про адміністративну відповідальність за правопорушення, пов'язані із корупцією в Україні: Дис. ...доктора філософських наук за спеціальністю 081 – Право. Дніпро, 2021. 216 с. URL: https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/new_d0872702/37_2/d.pdf (дата звернення 6.10.2023).
119. Опитування Фонду “Демократичні ініціативи” імені Ілька Кучеріва за серпень 1995 р. URL: <https://dif.org.ua> (дата звернення 6.10.2023).
120. Про ратифікацію Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України від 16 березня 2005 року № 2476-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2476-15#Text> (дата звернення 6.10.2023).
121. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції: Закон України від 18 жовтня 2006 року N 251-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/251-16#Text> (дата звернення 6.10.2023).
122. Про ратифікацію Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України від 18 жовтня 2006 року N 252-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-16#Text> (дата звернення 6.10.2023).
123. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення: Закон України від 7 квітня 2011 року N 3207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3207-17#Text> (дата звернення 6.10.2023).

124. Приймак В. А. Функції протидії корупційним правопорушенням в органах військового управління. *Розвиток науки і техніки: проблеми та перспективи*: збірник тез Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції з нагоди відзначення дня науки-2021 в Україні (м. Київ, 20 травня 2021 року). Київ, 2021. С. 50-51.
125. Приймак В.А. Підвищення ефективності антикорупційних механізмів в органах військового управління. *Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану*: матеріали наукового семінару (м. Львів, 23 червня 2022 року). Львів, 2022. С. 230-232.
126. Дем'янчук Ю.В. Адміністративно-правові засоби в теорії та практиці запобігання корупції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 4. С. 138–141.
127. Комзюк В.Т. Адміністративно-правові засоби здійснення митної справи: поняття та види. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. Вип. 22. Х.: Нац. ун-т внутр. справ, 2003. С. 120-126.
128. Кондуфорова Л. В. Види адміністративно-правових засобів захисту приватних інтересів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 5. С. 248-250.
129. Кондратенко В. Система адміністративно-правових засобів забезпечення прав і свобод осіб з інвалідністю у сфері трудової діяльності. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. № 4. С.62-66.
130. Головкін, Б. М. Головкін Б. М. Поняття корупційної злочинності у митній сфері. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. до 20-річчя Нац. ун-ту “Одес. юрид. акад.” і 170-річчя Одес. шк. права (Одеса, 19 трав. 2017 р.). Т. 2. О.: ВД “Гельветика”, 2017. С.285–287.

131. Гречанюк Р. Національні антикорупційні стратегії в системі запобігання корупції України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 3. С. 29-35.
132. Оболенцев В. Держава Україна як система: системний підхід до запобігання корупції. *Проблеми законності*. 2017. № 138. С.161-168.
133. Расюк Е. Проблемні питання взаємодії спеціальних суб'єктів запобігання корупції під час здійснення заходів з протидії корупційній злочинності в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. № 70. С. 435-443.
134. Скиба В.М. Повноваження Національного агентства з питань запобігання корупції як органу системи антикорупційних органів. *Галицькі студії: Юридичні науки*. 2023. № 2. С. 58-62.
135. Сметаніна Н. В. Антикорупційний комплаєнс у системі запобігання корупції. *Протидія злочинності і корупції: міжнародні стандарти та досвід України*. 2021. № 1. С. 258-261.
136. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні / ред. кол.: І.К. Білодід, А.А. Бурячок, В.О. Винник та ін. Київ : Наукова думка. Т. 5 : Н – О. 1974. 840 с.
137. Нечаюк Л.І., Телеш Н.О. Готельно-ресторанний бізнес: менеджмент. Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2003. 348 с.
138. Зміївський Г. Військовий зв'язок як основний засіб управління військами: Лекція. Харків, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. б/д. 13 с. URL: http://nulau.edu.ua/materials/files/caf_v1/0200/01.pdf (дата звернення 6.10.2023).

139. Клименюк М. М., Федоренко В. Г., Безус А. М. Перспективні задачі менеджменту. *Економіка та держава*. 2018. № 4. С. 4–6.
140. Бугас Н.В., Коваленко О. О. Інформаційна система як умова ефективних управлінських рішень. *Ефективна економіка*. 2016. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5313> (дата звернення 6.10.2023).
141. Цивільний кодекс України. Закон; Кодекс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 6.10.2023).
142. Інформаційний матеріал щодо запровадження стандартів та керівних документів НАТО. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mil_standard/052023inf_mat_stand.pdf (дата звернення 6.10.2023).
143. Про трансформацію системи об'єднаного керівництва силами оборони та військового управління у Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 29 березня 2019 року № 141. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/91744___737441.
144. Мельник С.М. Поняття та класифікація видів військового управління. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. №4. С. 134-136.
145. Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України: затверджено Указом Президента України від 30 січня 2019 року № 23/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/23/2019#Text> (дата звернення 6.10.2023).
146. Положення про Міністерство оборони України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 р. № 671. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення 6.10.2023).

147. Питання Міністерства оборони України: наказу Міністра оборони України від 26 січня 2023 року № 46. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou_2023/46_nm.pdf (дата звернення 6.10.2023).
148. Управління запобігання корупції. URL: <https://mvs.gov.ua/struktura/upravlinnya-zapobigannya-korupcii> (дата звернення 6.10.2023).
149. Склад комісії з оцінки корупційних ризиків та моніторингу виконання антикорупційної програми МВС. URL: <https://mvs.gov.ua/activity/prevention-corruption/normativni-ta-organizaciino-rozporjadci-dokumenti-mvs-z-pitan-zapobigannya-korupcii/sklad-komisiyi-z-ocinki-korupciinix-rizikiv-ta-monitoringu-vikonannya-antikorupciinoyi-programi-mvs-3013> (дата звернення 6.10.2023).
150. Про затвердження Положення про відділ з питань запобігання та виявлення корупції Головного управління Національної гвардії України: наказ командувача Національної гвардії України від 21.09.2020 № 415. URL: <https://ngu.gov.ua/zapobigannya-korupczii/> (дата звернення 6.10.2023).
151. Державна спеціальна служба транспорту. URL: <https://mail.dsst.gov.ua/mail/> (дата звернення 6.10.2023).
152. Департамент з питань запобігання та виявлення корупції Міністерства оборони України. URL: <https://www.mil.gov.ua/zapobigannya-proyavam-korupczii/kontakti.html> / (дата звернення 6.10.2023).
153. Організаційно-методичні вказівки з питань реалізації державної антикорупційної політики в діяльності Міністерства оборони України та Збройних Сил України в 2022 році: затверджено першим заступником Міністра оборони України 26 листопада 2021 року. URL:

- https://www.mil.gov.ua/content/corruption/org_metod_vkazivky_antucorup_2022.pdf (дата звернення 6.10.2023).
154. Науковий центр проблем запобігання корупції у сфері безпеки та оборони. URL: <https://nuou.org.ua/u/stru/centers/nc-pzk.html> (дата звернення 6.10.2023).
155. Про Громадську антикорупційну раду при Міністерстві оборони України. URL: https://www.mil.gov.ua/content/Nakaz_2023_Antikaryp.pdf (дата звернення 6.10.2023).
156. Андрейчук Т. В. Сучасний стан правового регулювання обмежень і заборон стосовно трудової діяльності суддів. *Публічне право*. 2013. № 3. С. 201-209.
157. Гудков Д. В. Адміністративно-правові засоби заборони за законом України «Про засади запобігання і протидії корупції». *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2014. № 1. С. 43-49.
158. Ірха Ю. Б. Поняття, сутність та роль правових заборон і обмежень у запобіганні та протидії корупції в Україні. *Інформація і право*. 2022. № 3. С. 97-109.
159. Мельник Л. С. Роль заборон та обмежень у правовому регулюванні трудових відносин. *Університетські наукові записки*. 2010. № 3. С. 104-110.
160. Мічурін Є. О. Критерії обґрунтованості обмежень майнових прав фізичних осіб у правовій державі. *Університетські наукові записки*. 2010. № 3. С. 33-37.
161. Стрекалов А. Є. Міжнародно-правові стандарти щодо обмеження основних прав і свобод людини і громадянина. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2012. № 25. С. 507-513.

162. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 розділу I Закону України "Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України" від 28 грудня 2014 року № 76-VIII від 22 травня 2018 року № 5-р/2018. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/373135__751293 (дата звернення 6.10.2023).
163. Про Національну гвардію України: Закон України від 13 березня 2014 року № 876-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text> (дата звернення 6.10.2023).
164. Про Службу зовнішньої розвідки України: Закон України від 1 грудня 2005 року № 3160-IV. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3160-iv-3628> (дата звернення 6.10.2023).
165. Про Службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 року № 2229-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12> (дата звернення 6.10.2023).
166. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 3 квітня 2003 року № 661-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (дата звернення 6.10.2023).
167. Андрієшин В.В. повноваження та функціональний складник діяльності службової особи як суб'єкта злочину. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки.* 2020. № 2. Т. 31. С.1-6.

168. Григоренко Є. І. Конституційні засади проходження військової служби громадянами України: проблеми теорії та практики : монографія. Харків: Право, 2010. 281 с.
169. Кодекс доброчесної поведінки та професійної етики військових посадових осіб, державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави, в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України: Затверджено наказом Міністра оборони України 15 березня 2017 року. URL: <https://www.mil.gov.ua/content/corruption/Codecs.pdf> (дата звернення 6.10.2023).
170. Кринець Л., Калениченко Р. Етичні кодекси поведінки в контексті формування ментальності військовослужбовців та протидії гендерній дискримінації. *Військова освіта*. 2019. №1 (39). С.150-160.
171. NATO Code of Conduct. URL: [http://democraticoversight.ge/images/Best-Practices/Tools-and-Other-Resources/Anti-Corruption-Publications-Other-Tools/NATO-\(2013\)-Code-of-Conduct.pdf](http://democraticoversight.ge/images/Best-Practices/Tools-and-Other-Resources/Anti-Corruption-Publications-Other-Tools/NATO-(2013)-Code-of-Conduct.pdf) (дата звернення 6.10.2023).
172. Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни: Закон України від 3 березня 2022 року № 2115-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20/ed20230506#Text> (дата звернення 6.10.2023).
173. Пропозиції Президента України до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України про визначення порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42379> (дата звернення 6.10.2023).

174. Про внесення змін до деяких законів України про визначення порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану: Закон України від 20 вересня 2023 року № 3384-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3384-IX#Text> (дата звернення 6.10.2023).
175. Баймуратов М. О., Боярський О. О. Дискреційні повноваження органів місцевого самоврядування в сфері захисту прав людини: методологічні підходи до розуміння та визначення. *Публічне право*. 2019. № 2(34). С. 31-41.
176. Гірник О. Дискреційні повноваження у спорах про стягнення індексації грошового забезпечення військовослужбовців. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2021. № 73. С. 105-113.
177. Курилюк Ю. Б. Дискреційні повноваження прикордонників як корупціогенний фактор. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 4/2(52). С. 24–29.
178. Логвиненко М. І., Дігтяр А. О. Дискреційні повноваження суддів як корупційний ризик у судовій владі. *Судова апеляція*. 2015. № 3. С. 43.
179. Самбор М. А. Дискреційні повноваження щодо складення протоколів про адміністративні правопорушення. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. № 5. С. 31-39.
180. Загинея З.А. Про окремі індикатори корупціогенності у Законі України “Про Національне антикорупційне бюро України”. *Антикорупційна політика України: актуальні проблеми забезпечення ефективності*: зб. мат-лів інтернет-конф. (м. Київ, 29 травня 2015 року). Київ, 2015. С. 87–92.
181. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що

- виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року № 2124-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2124-20#Text> (дата звернення 6.10.2023).
182. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України: Закон України від 3 березня 2022 року № 2114-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text> (дата звернення 6.10.2023).
183. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24 березня 1999 року № 551-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text> (дата звернення 6.10.2023).
184. Кальниш В.В., Мальцев О.В. Вплив психотравмуючих чинників зовнішнього середовища на переживання комбатантів, служба яких проходила в умовах бойових дій. Український медичний часопис. 2020. URL: www.umj.com.ua/uk/publikatsia-191218-vpliv-psihotravmuuyuchih-chinnikiv-zovnishnogo-seredovishha-na-perezhivannya-kombatantiv-sluzhba-yakih-prohodila-v-umovah-bojovih-dij (дата звернення 6.10.2023).
185. Формування психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань антитерористичної операції : затверджено Начальником Генерального штабу України 24.04.2014 року. URL: https://www.mil.gov.ua/content/pdf/p_gotov_book.pdf (дата звернення 6.10.2023).
186. Забродський М., Кривенко О. та Кримець Л. Науково-практичні підходи до проекту Закону України “Про Статут внутрішньої служби (Військовий статут) Збройних Сил України”. *Наука і оборона*. 2019. № 4. С. 3-6.

187. Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду у справі № 620/7989/22 від 22 березня 2023 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109757781> (дата звернення 6.10.2023).
188. Про затвердження Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 14 серпня 2008 року № 402. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1109-08#Text> (дата звернення 6.10.2023).
189. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 13 червня 2018 року у справі № 806/526/16. URL: <http://plex.com.ua/doc.php?regnum=74718351&red=10000329252d02b4c5238b26976de887606572&d=5> (дата звернення 6.10.2023).
190. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 12 червня 2020 року у справі № 810/5009/1. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/89793141> (дата звернення 6.10.2023).
191. Мартиновський В. В. Щодо оптимізації нормативного визначення поняття конфлікту інтересів. *Право і суспільство*. 2022. № 5. С. 164-169.
192. Онопрієнко С.Г. Методологічні засади дослідження інформаційної безпеки у науці права національної безпеки та військового права. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. №4. С.185-188. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.04.32> (дата звернення 6.10.2023).
193. Приймак В. Доброчесність та інтолерантність до корупції військових посадових осіб як фактор забезпечення їх ефективної взаємодії з громадянським суспільством. *Взаємодія громадянського суспільства з сектором безпеки і оборони: сучасні*

- виклики: тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 груд. 2021 р.). Харків, 2021. С. 74-75.
194. Приймак В. Критерії оцінювання ефективності діяльності з протидії корупційним правопорушенням. *Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики*: матеріали наукового семінару (м. Львів, 25 червня 2021 р.). Львів, 2021. С.210-212.
195. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: Закон України від 24 березня 1999 року № 548-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text> (дата звернення 6.10.2023).
196. Бакунчик Л. Антикорупційна освіта військових фахівців: здобутки та перспективи розвитку. *Військова освіта*. 2016. № 2 (34). С. 268-273.
197. Волошенко А. В. Корупційні ризики в оборонній сфері: природа, чинники та шляхи мінімізації. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 10. С. 95–105.
198. Репіло Ю. Є., Тарасов С. В. Можливість виникнення та існування корупційних загроз у системі вищої військової освіти. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. 2015. № 1 (22). С. 157–164.
199. Олійник О. М. Запобігання незаконному використанню бюджетних коштів у Збройних силах України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2015. 20 с.
200. Приймак В.А. Особливості протидії корупційним правопорушенням за умов правового режиму воєнного стану. *Діяльність державних органів у умовах воєнного стану*: матеріали Міжнародного науково-практичного онлайн семінару (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року). С. 479-481.

201. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 7 квітня 2011 року № 3206-VI (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3206-17/ed20110407#Text> (дата звернення 6.10.2023).
202. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 року № 964-IV (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15/ed20180708#Text> (дата звернення 6.10.2023).
203. Приймак В. Удосконалення законодавства про національну безпеку як фактор підвищення ефективності запобігання корупційним правопорушенням в органах військового управління. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2022. № 1. С. 63-65. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2022.49.63-65> (дата звернення 6.10.2023).
204. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-19#Text> (дата звернення 6.10.2023).
205. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів: Закон України від 31 жовтня 2019 року №263-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-20#n13> (дата звернення 6.10.2023).
206. Шостко О. Європейський досвід запобігання організованій злочинності: теоретичні питання. *Право України*. 2010. № 2. С. 198-203.

207. Приходько А.А. Адміністративно-правове забезпечення запобігання та протидії корупції в Україні за умов євроінтеграції: дисертація доктора юридичних наук: 12.00.07. Київ. 2020. 485 с.
208. Літвінов Є. В. Запобігання злочинності судовими органами України: поняття, функції та завдання. *Форум права*. 2012. № 4. С. 590-594.
209. Черкасов О. М. Поняття і структура механізму запобігання злочинам. *Форум права*. 2009. № 3. С. 652-656.
210. Свірін М. О. Запобігання вчиненню злочинів у діяльності Національної поліції (поняття та правова регламентація). *Наука і правоохорона*. 2016. № 1. С. 181-188.
211. Барбарош Л. М. Поняття та ознаки загальносоціального запобігання прокуратурою домашній злочинності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 4. С. 249-254
212. Черкаський Р. А. Зміст поняття “запобігання злочинності в митній сфері”. *Право і Безпека*. 2022. № 1. С. 234-240.
213. Бойко С. Ю. Поняття і суттєві ознаки трудо-правових заходів запобігання корупції і врегулювання конфлікту інтересів. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 1(5.2). С. 42-46.
214. Грянка Г. В. Поняття та класифікація адміністративно-правових заходів протидії корупції. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2009. Вип. 20. С. 103-110.
215. Веприцький Р. С. Поняття та зміст заходів протидії злочинності. *Європейські перспективи*. 2014. № 3. С. 137-139.
216. Добровольський О. І. До проблеми визначення поняття протидії корупції в діяльності Державної фіскальної служби України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2014. Вип. 29(2.1). С. 42-45.

217. Питання складу Комісії з питань координації євроатлантичної інтеграції України: Указ Президента України від 20 червня 2023 року № 344/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2023#Text> (дата звернення 6.10.2023).
218. НАЗК розпочало роботу над аналізом корупційних ризиків у діяльності військово-лікарських комісій. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/nazk-rozpochalo-robotu-nad-analizom-koruptsijnyh-ryzykiv-u-diyalnosti-vijskovo-likarskyh-komisij/?hilite=%D0%B2%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%83%D0%B6%D0%B1%D0%BE%D0%B2%D1%86%D1%96> (дата звернення 6.10.2023).
219. Новіков О. НАЗК розпочало тестування порталу для викривачів корупції. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/nazk-rozpochalo-testuvannya-portalu-dlya-vykrivachiv-koruptsiyi-oleksandr-povikov/> (дата звернення 6.10.2023).
220. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки: Закон України від 20 червня 2022 року № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-IX#Text> (дата звернення 6.10.2023).
221. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text> (дата звернення 6.10.2023).
222. Звіт. 1 півріччя 2023 року. Національне антикорупційне бюро України. Київ, 2023. 58 с. URL: https://nabu.gov.ua/site/assets/files/46738/zvit_maket_postorinkovo.pdf (дата звернення 6.10.2023).

223. Результати НАБУ і САП. Звіт за II півріччя 2022 року. Київ, 2023. 62 с. URL: https://nabu.gov.ua/site/assets/files/28001/maket_zvitu_dlya_saytu_0.pdf (дата звернення 6.10.2023).
224. Звіт НАБУ за 1 півріччя 2022. Робота на два фронти. Київ, 2022. 64 с. URL: https://nabu.gov.ua/site/assets/files/27959/final_sayt.pdf (дата звернення 6.10.2023).
225. Про Вищий антикорупційний суд: Закон України від 7 червня 2018 року № 2447-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text> (дата звернення 6.10.2023).
226. Ткач М., Каплюк К. “Батальйон Іспанія”. УП навідалась у гості до одеського воєнкома та інших українських мільйонерів. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/06/22/7407939/> (дата звернення 6.10.2023).
227. Ніколаєнко Т. Стидоба з відновленням деклараування. Цензор. Нет. URL: https://censor.net/ua/resonance/3441637/stydoba_z_vidnovlennyam_deklaruvannya (дата звернення 6.10.2023).
228. Центр протидії корупції. Закриття 65 справ НАБУ і втрата траншу МВФ: наслідки рішення Конституційного суду. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2019/02/27/7207791/> (дата звернення 6.10.2023).
229. Ніколов Ю. Тилові пацюки Міноборони під час війни «пиляють» на харчах для ЗСУ більше, ніж за мирного життя. *Дзеркало тижня*. URL: <https://zn.ua/ukr/economic-security/tilovi-patsjuki-minoboroni-pid-chas-vijni-piljajut-na-kharchakh-dlja-zsu-bilshe-nizh-za-mirnoho-zhittja.html> (дата звернення 6.10.2023).

230. Пиняк Л. “Ціна турнікета – життя бійця”. Чому на передову продовжують потрапляти “турнікети-вбивці” і що з цим робити. Громадське. URL: <https://hromadske.ua/posts/cina-turniketa-zhittyabijcyachomu-na-peredovu-prodovzhuyut-potraplyati-turniketi-vbivci-i-sho-z-cim-robiti> (дата звернення 6.10.2023).
231. Ніколаєнко Т. Кому з військових депутати хочуть поновити декларування і які проблеми це принесе. *Цензор.Нет*. URL: <https://.censor.net/ua/r3436775> (дата звернення 6.10.2023).
232. Узагальнена інформація Міністерства оборони України до проєкту Національної доповіді щодо реалізації засад антикорупційної політики. Київ: Міністерство оборони України, 2022. 7 с.
233. Доповідна записка про стан протидії кримінальним корупційним правопорушенням у системі Міністерства оборони України в умовах воєнного стану упродовж 3-х кварталів 2022 року. Київ: Міністерство оборони України, 2022. 4 ч.
234. Приймак В. Міжнародні стандарти формування доброчесності в секторі оборони: правові аспекти. *Visegrad Journal on Human Rights* (Республіка Словаччина). 2021. №3. С.224-227.
235. Building transparency and reducing corruption in defence: a workshop of institutional practitioners /M. Pyman, P. Foot, Ph. Fluri (Eds.) Geneva, 2008. 80 p.
236. Виховання доброчесності та боротьба з корупцією в оборонному секторі Збірник прикладів (компендіум) позитивного досвіду. Женева, 2010. URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/UKR_Compndium_Text.pdf (дата звернення 6.10.2023).
237. Флурі Ф., Бадрак В. Антикорупційні заходи в Україні після Революції Гідності: ключові законодавчі аспекти. Женева – Київ, 2016. URL:

- https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/DCAF_CACDS_Anti-Corruption_Laws_UA_2016.pdf (дата звернення 6.10.2023).
238. Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб від 23 липня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_788#Text (дата звернення 6.10.2023).
239. Іншин М.І. Види державної служби. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія “Юридичні науки”*. Том 23(62). №1. 2010 р. С.129-135.
240. Адміністративне право. Загальна частина: Мультимедійний навчальний посібник. /О.Кузьменко, І.Пастух та ін. URL: https://arm.naiaiu.kiev.ua/books/adm_pravo_zch/nm/lec5.html (дата звернення 6.10.2023).
241. Кодекс адміністративного судочинства України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення 6.10.2023).
242. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: прийнята на 58 сесії Генеральної Асамблеї ООН 31 жовтня 2003 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення 6.10.2023).
243. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) від 27 січня 1999 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text (дата звернення 6.10.2023).
244. Resolution (97) 24 On the twenty guiding principles for the fight against corruption. URL: [https://www.acrc.org.ua/ua/reports/library/all/rezolyucziya-\(97\)-24-shhodo-dvadczyati-zasadnichix-princzipiv-borotbi-z-korupczieyu,-yaki-](https://www.acrc.org.ua/ua/reports/library/all/rezolyucziya-(97)-24-shhodo-dvadczyati-zasadnichix-princzipiv-borotbi-z-korupczieyu,-yaki-)

- prijnyati-na-101-sesiyi-komitetu-ministriv-radi-evropi.html (дата звернення 6.10.2023).
245. Рекомендація № R (2000) 10 Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи щодо кодексів поведінки державних службовців (прийнята Комітетом міністрів на 106 сесії 11 травня 2000 року). URL: https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/2019/11/Rekomend_poved_DS.pdf (дата звернення 6.10.2023).
246. Шопіна І. Проблеми взаємовпливу правових і моральних норм в умовах розвитку інформаційних технологій. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 2. С. 35-38.
247. Жуков С.В. Проблеми удосконалення правового забезпечення доброчесності військовослужбовців. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2020. №2(44). С. 40-41.
248. Стратегія воєнної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>. (дата звернення 6.10.2023).
249. The Building Integrity Programme. URL: <https://buildingintegrity.hq.nato.int/BI.aspx>. (дата звернення 6.10.2023).
250. Програма (Ініціатива) НАТО/РЄАП. URL: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ukrayina-nato/programa-iniciativa-natoryear>. (дата звернення 6.10.2023).
251. Приймак В. А. Програма НАТО з розбудови доброчесності як інструмент протидії корупції у секторі безпеки і оборони. *Наука права національної безпеки і військового права в умовах реформування системи освіти і науки України: збірка тез*

- доповідей учасників круглого столу (м. Київ, 25 травня 2021 року). Київ, 2021. С. 51-54.
252. Приймак В.А. Посилення спроможностей запобігання корупції у системі військового управління за умов правового режиму воєнного стану. *Актуальні проблеми протидії корупції в Україні в умовах воєнного стану: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Рівне, 14 березня 2023 року). Львів - Торунь, 2023. С. 75-77.
253. Акрап G., Mandić I., Rosanda Žigo I. Information Supremacy, Strategic Intelligence, and Russian Aggression against Ukraine in 2022. *International Journal of Intelligence and Counter Intelligence*. 2022. P. 1-24.
254. Dyson T., Pashchuk Y. Organisational learning during the Donbas War: the development of Ukrainian Armed Forces lessons-learned processes. *Defence Studies*, 2022. № 22.2. С. 141-167.
255. Dalsjö R., Jonsson M., Norberg J. A brutal examination: Russian military capability in light of the Ukraine war. In *Survival: June-July 2022 2023*, Routledge. Pp. 7-28.
256. GDI 2020 Global Report: Disruption, Democratic Governance, and Corruption Risk in Defence Institutions. URL: <https://www.transparency.org.uk/sites/default/files/pdf/publications/TI%20GDI%20Global%20Report%20v7.pdf> (дата звернення 6.10.2023).
257. Schoeni D., Vestner T. *Ethical Dilemmas in the Global Defense Industry*. Oxford: Oxford University Press, 2023. 352 p. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=J2uxEAAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false> (дата звернення 6.10.2023).
258. Ministerial Travel. New Zealand Ministry of Defence. URL: <https://www.defence.govt.nz/assets/publication/file/Ministerial-Overseas-Travel-Singapore-2023.pdf> (дата звернення 6.10.2023).

259. The Defence Procurement Process.. New Zealand Ministry of Defence. URL: <https://www.defence.govt.nz/industry-working-with-defence/infrastructure/> (дата звернення 6.10.2023).
260. The Defence White Paper 2016. New Zealand Ministry of Defence. URL: <https://www.defence.govt.nz/publications/publication/defence-white-paper-2016> (дата звернення 6.10.2023).
261. Україна приєдналася до Міжнародного договору про торгівлю озброєнням. URL: https://lb.ua/society/2014/09/23/280320_ukraina_prisoedinilas.html (дата звернення 6.10.2023).
262. Рекордні витрати на армію у 2023 році. URL: <https://www.epravda.com.ua/weeklycharts/2023/03/20/698184/> (дата звернення 6.10.2023).
263. Деякі питання здійснення оплати товарів, робіт і послуг для забезпечення потреб сектору безпеки і оборони в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 335 (втратила чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/335-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 6.10.2023).
264. Українська бронетехніка: дії ДБР і ДАСУ мають ознаки диверсії проти ВПК України і можуть спричинити зупинку виробництва. URL: <https://espresso.tv/ukrainska-bronetekhnika-dii-dbr-i-dasu-mayut-oznaki-diversii-proti-vpk-ukraini-i-mozhut-sprichiniti-zupinku-virobnitstva> (дата звернення 6.10.2023).
265. КБ “Луч” просить у влади переглянути висновки Держаудитслужби, які «ускладнюють виробництво зброї». URL: <https://espresso.tv/kb-luch-prosit-u-vladi-pereglyanuti-visnovki-derzhauditsluzhbi-yaki-uskladnyuyut-virobnitstvo-zbroi> (дата звернення 6.10.2023).

266. “Держава знищує економіку та ВПК”: волонтерка Ярова про рішення ДАСУ щодо прибутку оборонних підприємств. URL: <https://espresso.tv/derzhava-znishchue-ekonomiku-ta-vpk-volonterka-yarova-pro-rishennya-dasu-shchodo-pributku-oboronnikh-pidpriemstv> (дата звернення 6.10.2023).
267. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2022 р. № 1275 та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 18 липня 2023 р. № 736. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/736-2023-%D0%BF#n68> (дата звернення 6.10.2023).
268. Куц М. Про особливості тлумачення терміна “імплементация”. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 133-138.
269. Торчинюк В.Г. Імплементация зарубіжного досвіду як основа сучасного державотворення. *Modern methods for the development of science: The I International Scientific and Practical Conference*. January 09 –11, Haifa, Israel. С. 124-125.
270. Приймак В.А. Стратегічні напрямки удосконалення превентивних антикорупційних механізмів в органах військового управління. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. Випуск 2. С.173-176. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.33>
271. Голоднова Т. С. Корупційні ризики в питанні залучення міжнародної допомоги у сфері безпеки й оборони України. *Нове українське право*. 2021. № 5. С. 37-43.
272. Жук П., Бевз В., Гайдаров С., Пікуль Р., Мірошник М. Аналіз стану заходів протидії корупції в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України за 2018–2020 роки. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. 2022. № 3 (76). С. 92-100.

273. Пащенко Є. М., Чалий М. Г. Правові інструменти протидії корупції у секторі безпеки і оборони України: сутність і особливості. *Вчені записки ТНУ імені ВІ Вернадського*. 2022. № 5. С. 132-136.
274. Шевчук А. Моніторинг корупційних ризиків під час воєнного стану в збройних силах України. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 8–9 грудня 2022 року)*. Київ, 2022. С. 307-310.
275. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 6.10.2023).
276. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей діяльності фінансового сектору у зв'язку із введенням воєнного стану в Україні: Закон України від 27 липня 2022 року № 2463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2463-20#n56> (дата звернення 6.10.2023).
277. Оновлена доктрина публічного адміністрування у секторі безпеки і оборони України : колективна монографія. /С.Єсімов, М.Ковалів та ін. Львів : СПЛОМ, 2021. 482 с.
278. Бурик З. Генеза понятійно-категоріального апарату стратегічного управління. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2014. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2014_1_2 (дата звернення 6.10.2023).
279. Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>. (дата звернення 6.10.2023).

280. Про затвердження Антикорупційної програми Міністерства оборони України на 2021-2024 роки: наказ Міністра оборони України №264 від 31 серпня 2021 року. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou_2021/264_nm_full_2021.pdf (дата звернення 6.10.2023).
281. Ревуцька А.О. Теоретичні складові стратегічного управління. *Збірник наукових праць Уманського НУС*. 2022. Вип. 100 Ч. 2. С.219-226.
282. Інформагенство АрміяINFORM URL: <https://www.facebook.com/iamo.armyinform/> (дата звернення 6.10.2023).
283. АрміяINFORM URL: <https://web.telegram.org/a/#-1001121761130> (дата звернення 6.10.2023).
284. Про затвердження Методології оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади: Рішення Національного агентства з питань запобігання корупції від 02.12.2016 № 126. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1718-16#Text> (дата звернення 6.10.2023).
285. Проєкт звіту за результатами оцінки корупційних ризиків у діяльності Міністерства оборони України. URL: https://www.mil.gov.ua/content/corruption/zvit_24022021.pdf (дата звернення 6.10.2023).
286. Про вдосконалення процесу управління корупційними ризиками: Наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 28 грудня 2021 року № 830/21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0219-22#n18> (дата звернення 6.10.2023).
287. Вашакмадзе М. Особливості військової юстиції. Женева : DCAF, 2018. URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/DCAF_M

- ilitary-Justice_Practice-Note_UKR_Final.pdf (дата звернення 6.10.2023).
288. Шопіна І.М. Проблеми правового захисту військовослужбовців під час ведення бойових дій: досвід Хорватії і перспективи для України. *Закарпатські правові читання. Право як інструмент стійкості та розвитку в умовах сучасних цивілізаційних викликів: XV міжнародна науково-практична конференція.* (Ужгород, 27 квітня 2023 року). Ужгород, 2023. С. 118-122.
289. Приймак В.А. Формування доброчесності та інтолерантності до корупції як складова частина військово-патріотичного виховання. *Актуальні питання роботи з персоналом у складових сектору безпеки і оборони: матеріали науково-практичної конференції* (м. Харків, 23 лютого 2022 року). Харків, 2022. С. 135-137.
290. Онопрієнко С. Функції забезпечення інформаційної безпеки публічного адміністрування в Україні за умов повномасштабної збройної агресії Російської Федерації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки.* 2022. № 2. С. 95-98. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2022.50.95-98> (дата звернення 6.10.2023).
291. Коропатнік І.М., Шопіна І.М. Роль інформаційної культури в підвищенні ефективності функціонування Збройних Сил України. *Наука і правоохорона.* 2017. № 2. С. 47-54.
292. Богданов О., Маринченко Г. Зовнішнє незалежне оцінювання та його вплив на якість української освіти. *Collection of scientific papers “ΛΟΓΟΣ”.* 2022. №9. Р. 184-186.
293. Концепція військової кадрової політики на період до 2025 року: затверджена наказом Міністерства оборони України від 14 вересня 2021 року № 280. URL:

https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou_2021/280_nm.PDF

(дата звернення 6.10.2023).

294. Хайрулін О. М. Психологія професійного вигорання військовослужбовців О. М. Хайрулін; за наук. ред. А. В. Фурмана. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. 220 с.
295. Думбрава О.П. Професійне вигорання офіцерів Збройних Сил України як психологічна проблема. *Український психолого-педагогічний науковий збірник*. 2020. № 19. С. 24-29.
296. Ковровський Ю. Г. Чинники професійного вигорання персоналу оперативно-рятувальної служби МНС України. *Актуальні проблеми психології*. 2013. № 1. С. 262-265.
297. Беляєва С. Професійне вигорання: шляхи запобігання. *Слово Національної школи суддів України*. 2014. № 3. С. 121-126.
298. Шевчук О. С., Шевчук С. П. Профілактика синдрому професійного вигорання державних службовців. *Педагогіка*. 2015. № 1. С. 90-96.
299. Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів отримав новий атестат відповідності КЗСІ. URL: <https://www.mil.gov.ua/news/2023/09/15/edinij-derzhavnij-reestr-prizovnikiv-vijskovozobovyazanih-ta-rezervistiv-otrimav-novij-atestat-vidpovidnosti-kzsi/> (дата звернення 6.10.2023).
300. Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів: Закон України від 16 березня 2017 року № 1951-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1951-19#Text> (дата звернення 6.10.2023).
301. Про публічні електронні реєстри: Закон України від 18 листопада 2021 року № 1907-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1907-20#Text> (дата звернення 6.10.2023).

302. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих питань виконання військового обов'язку та ведення військового обліку: Закон України від 30 березня 2021 року № 1357-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1357-20#Text> (дата звернення 6.10.2023).
303. Чімишенко С. Проблемні аспекти ефективного використання бюджетних коштів на житлове забезпечення військовослужбовців. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2012. Вип. 29. С. 50-53.
304. Мойсей Л. О. Право на судовий захист як один із способів спонукання держави до виконання конституційних гарантій із забезпечення житлом військовослужбовців. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Т. 11. № 1. С. 95-100.
305. Мойсей Л. О. Проблеми правового регулювання фінансування будівництва житла для військовослужбовців. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2010. Вип. 5. С. 250-252.
306. Цюкало Л. В. Фінансовий аспект забезпечення житлом військовослужбовців Збройних Сил України. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економіка, управління та адміністрування*. 2019. № 1. С. 207-211.
307. Мельник С. В., Кошелева Г. Б. Оцінка можливостей монетизації пільг у сфері житлово-комунального господарства України. *Вчені записки університету КРОК. Серія: Економіка*. 2013. № 33. С.36-42.
308. Пасіка С. П. До питання монетизації пільг військовослужбовців. *Правові новели*. 2014. № 1. С.25-33.

ДОДАТКИ**Додаток 1****СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ
ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ****Статті в наукових фахових виданнях України**

1. Приймак В. Методологічні засади дослідження проблеми запобігання корупційним правопорушенням в органах військового управління. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2021. №2 (46). С. 66-69. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2021.46.66-69>.

2. Приймак В. А. Адміністративно-правові засоби правового регулювання запобігання корупції в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. № 64. С.265-269. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.64.49>

3. Приймак В. Удосконалення законодавства про національну безпеку як фактор підвищення ефективності запобігання корупційним правопорушенням в органах військового управління. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2022. №1. С. 63-65. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2022.49.63-65>

4. Приймак В.А. Стратегічні напрямки удосконалення превентивних антикорупційних механізмів в органах військового управління. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. Випуск 2. С. 173-176. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.33>

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

5. Приймак В.А. Огляд основних корупційних викликів для оборонного сектору. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 7 груд. 2018 р.)* : у 2 ч. С. 132-133.

6. Приймак В. А. Проблеми підвищення ефективності правового забезпечення запобігання корупції в органах військового управління. *Science and innovations in the 21st century*: матеріали I Всеукраїнської Інтернет-конференції студентів та молодих вчених (м. Мелітополь, 12 травня 2021 року). Мелітополь, 2021. С. 147-148.

7. Приймак В. А. Сутність та особливості адміністративно-правових засобів запобігання корупції. *Implementation of modern science and practică*: матеріали XXV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Варна, 11-14 травня 2021 року). Варна, 2021. С. 200-201.

8. Приймак В. А. Функції протидії корупційним правопорушенням в органах військового управління. *Розвиток науки і техніки: проблеми та перспективи*: збірник тез Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції з нагоди відзначення дня науки-2021 в Україні (м. Київ, 20 травня 2021 року). Київ, 2021. С. 50-51.

9. Приймак В. А. Програма НАТО з розбудови доброчесності як інструмент протидії корупції у секторі безпеки і оборони. *Наука права національної безпеки і військового права в умовах реформування системи освіти і науки України*: збірка тез доповідей учасників круглого столу (м. Київ, 25 травня 2021 року). Київ, 2021. С. 51-54.

10. Приймак В. А. Наукові підходи до аналізу запобігання корупції в органах військового управління. *Правова наука і державотворення в Україні у світлі сучасних глобалізаційних викликів: історія, теорія, практика*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. (м. Маріуполь, 11 червня 2021 року). Маріуполь, 2021. С. 219-222.

11. Приймак В. Критерії оцінювання ефективності діяльності з протидії корупційним правопорушенням. *Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики*: матеріали наукового семінару (м. Львів, 25 червня 2021 р.). Львів, 2021. С. 210-212.

12. Приймак В. Генеза розвитку категорії “корупція”. *Наукові та освітні трансформації в сучасному світі*: матеріали Всеукраїнській

міждисциплінарній науково-практичній конференції (м. Чернігів, 15 липня 2021 року). Чернігів, 2021. С. 468-469.

13. Приймак В. А. Феномен доброчесності у системі протидії корупційним правопорушенням в органах військового управління. *Актуальні проблеми економіки, фінансів, обліку та права: теорія і практика*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 28 липня 2021 року). Полтава, 2021. С. 46-49.

14. Приймак В.А. Спеціальні методи у системі запобігання корупційним правопорушенням в органах військового управління. *Військова освіта і наука: сьогоднішня та майбутня*: Тези доповідей XVII Міжнародної науково-практичної конференції: у 3-х т. (м. Київ, 26 листопада 2021 року). Т.3. Київ, 2021. С. 70-71.

15. Приймак В.А. Доброчесність та інтолерантність до корупції військових посадових осіб як фактор забезпечення їх ефективної взаємодії з громадянським суспільством. *Взаємодія громадянського суспільства з сектором безпеки і оборони: сучасні виклики*: тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 груд. 2021 р.). Харків, 2021. С. 74-75.

16. Приймак В.А. Формування доброчесності та інтолерантності до корупції як складова частина військово-патріотичного виховання. *Актуальні питання роботи з персоналом у складових сектору безпеки і оборони*: матеріали науково-практичної конференції (м. Харків, 23 лютого 2022 року). Харків, 2022. С. 135-137.

17. Приймак В.А. Особливості протидії корупційним правопорушенням за умов правового режиму воєнного стану. *Діяльність державних органів у умовах воєнного стану*: матеріали Міжнародного науково-практичного онлайн семінару (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року). С. 479-481.

18. Приймак В.А. Підвищення ефективності антикорупційних механізмів в органах військового управління. *Конституційні права і*

свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану: матеріали наукового семінару (м. Львів, 23 червня 2022 року). Львів, 2022. С.230-232.

19. Приймак В.А. Перспективи удосконалення Закону України «Про запобігання корупції» щодо особливостей сумісництва під час воєнного стану у вигляді проходження військової служби. *Забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану*: Всеукраїнська науково-практична конференція (м. Кропивницький, 1 липня 2022 року). Кропивницький, 2022. С. 306-308.

20. Приймак В.А. Посилення спроможностей запобігання корупції у системі військового управління за умов правового режиму воєнного стану. *Актуальні проблеми протидії корупції в Україні в умовах воєнного стану*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Рівне, 14 березня 2023 року). Львів - Торунь, 2023. С. 75-77.

**Праці, які додатково відображають наукові результати
дисертації**

21. Приймак В. Міжнародні стандарти формування доброчесності в секторі оборони: правові аспекти. *Visegrad Journal on Human Rights (Республіка Словаччина)*. 2021. № 3. С. 224-227.

Додаток 2

Пропозиції щодо внесення змін і доповнень до національного законодавства, яким регулюється запобігання і протидія корупції

Чинна редакція правового акту	Пропозиції щодо змін і доповнень до законодавства
<p>Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII</p> <p>...</p> <p>Стаття 1. Визначення термінів</p> <p>1. Наведені в цьому Законі терміни вживаються в такому значенні:</p> <p>...</p> <p>24) Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України - документ, що розробляється за результатами огляду оборонно-промислового комплексу України та визначає пріоритетні напрями державної військово-промислової політики, цілі реформи оборонно-промислового комплексу та очікувані результати їх досягнення з урахуванням актуальних воєнно-політичних загроз і викликів.</p>	<p>Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII</p> <p>...</p> <p>Стаття 1. Визначення термінів</p> <p>1. Наведені в цьому Законі терміни вживаються в такому значенні:</p> <p>...</p> <p>24) Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України - документ, що розробляється за результатами огляду оборонно-промислового комплексу України та визначає пріоритетні напрями державної військово-промислової політики, цілі реформи оборонно-промислового комплексу та очікувані результати їх досягнення з урахуванням актуальних воєнно-політичних загроз і викликів;</p> <p>25) Антикоруційна стратегія – документ, що розробляється відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» на основі аналізу ситуації щодо корупції та результатів виконання попередньої Антикоруційної стратегії та визначає засади державної антикорупційної політики, наявні корупційні ризики та напрями запобігання та протидії корупційним правопорушенням та правопорушенням, пов’язаним із корупцією.</p>

Стаття 3. Принципи державної політики у сферах національної безпеки і оборони

5. Загрози національній безпеці України та відповідні пріоритети державної політики у сферах національної безпеки і оборони визначаються у Стратегії національної безпеки України, Стратегії воєнної безпеки України, Стратегії кібербезпеки України, інших документах з питань національної безпеки і оборони, які схвалюються Радою національної безпеки і оборони України і затверджуються указами Президента України.

Стаття 4. Засади демократичного цивільного контролю

...

4. Предметом цивільного контролю є:

...

4) ефективність використання ресурсів, зокрема бюджетних коштів, органами сектору безпеки і оборони.

Стаття 25. Мета, принципи і види планування у сферах національної безпеки і оборони

3. Планування у сферах національної безпеки і оборони поділяється на довгострокове (понад п'ять років), середньострокове (до п'яти років) та короткострокове (до трьох років).

Документами довгострокового

Стаття 3. Принципи державної політики у сферах національної безпеки і оборони

5. Загрози національній безпеці України та відповідні пріоритети державної політики у сферах національної безпеки і оборони визначаються у **Антикорупційній стратегії, яка затверджується законом**, Стратегії національної безпеки України, Стратегії воєнної безпеки України, Стратегії кібербезпеки України, інших документах з питань національної безпеки і оборони, які схвалюються Радою національної безпеки і оборони України і затверджуються указами Президента України.

Стаття 4. Засади демократичного цивільного контролю

...

4. Предметом цивільного контролю є:

...

4) ефективність використання ресурсів, зокрема бюджетних коштів, органами сектору безпеки і оборони, **та стан запобігання корупції в органах військового управління.**

Стаття 25. Мета, принципи і види планування у сферах національної безпеки і оборони

3. Планування у сферах національної безпеки і оборони поділяється на довгострокове (понад п'ять років), середньострокове (до п'яти років) та короткострокове (до трьох років).

Документами довгострокового

<p>планування є Стратегія національної безпеки України, Стратегія воєнної безпеки України, Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України, Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України, Стратегія кібербезпеки України, Національна розвідувальна програма.</p>	<p>планування є Антикорупційна стратегія, яка розробляється згідно Закону України «Про запобігання корупції», Стратегія національної безпеки України, Стратегія воєнної безпеки України, Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України, Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України, Стратегія кібербезпеки України, Національна розвідувальна програма.</p>
<p>Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII ... Стаття 18. Антикорупційна стратегія 1. Засади державної антикорупційної політики на відповідний період визначаються Верховною Радою України в Антикорупційній стратегії, яка затверджується законом.</p>	<p>Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII ... Стаття 18. Антикорупційна стратегія 1. Засади державної антикорупційної політики на відповідний період визначаються Верховною Радою України в Антикорупційній стратегії, яка є документом довгострокового планування (понад п'ять років) і затверджується законом.</p> <p>Антикорупційна стратегія визначає ключові проблеми, що створюють загрози національній безпеці у сфері запобігання та протидії корупції, та формулює стратегічні результати, яких слід досягти для їх вирішення, а також забезпечує злагодженість та системність антикорупційної діяльності всіх органів державної влади та органів місцевого самоврядування.</p>

<p>Кримінальний кодекс України ... Стаття 45. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям ...</p> <p>Примітка. Корупційними кримінальними правопорушеннями відповідно до цього Кодексу вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368-369-2 цього Кодексу.</p>	<p>Кримінальний кодекс України ... Стаття 45. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям ...</p> <p>Примітка. Корупційними кримінальними правопорушеннями відповідно до цього Кодексу вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 201-2, 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368-369-2 цього Кодексу.</p>
<p>Про Збройні Сили України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1934-XII</p> <p>Відсутня</p>	<p>Про Збройні Сили України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1934-XII</p> <p>Стаття 17-1. Запобігання та врегулювання конфлікту інтересів</p> <p>Військові посадові особи Збройних Сил України зобов'язані вживати заходів щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, передбачених Законом України «Про запобігання корупції».</p>
<p>Про Національну гвардію України: Закон України від 30 січня 2019 року № 23/2019 ... Стаття 11. Обмеження, встановлені для</p>	<p>Про Національну гвардію України: Закон України від 30 січня 2019 року № 23/2019 ... Стаття 11. Обмеження, встановлені для</p>

<p>військовослужбовців Національної гвардії України</p> <p>...</p> <p>3. Організація військовослужбовцями Національної гвардії України страйків і участь у їх проведенні не допускаються.</p>	<p>військовослужбовців Національної гвардії України</p> <p>...</p> <p>3. Організація військовослужбовцями Національної гвардії України страйків і участь у їх проведенні не допускаються.</p> <p>4. На військовослужбовців Національної гвардії України поширюються обмеження, визначені Законом України «Про запобігання корупції», цим та іншими законами України.</p> <p>5. Розробку та вжиття заходів для запобігання і протидії корупції та контроль за їх реалізацію здійснює командувач Національної гвардії України.</p>
<p>Положення про Державну спеціальну службу транспорту: затверджено Указом Президента України від 6 серпня 2004 року № 873/2004</p> <p>...</p> <p>11. Голова Адміністрації Держспецтрансслужби:</p> <p>...</p> <p>7) здійснює в установленому порядку присвоєння військовослужбовцям Держспецтрансслужби військових звань до полковника включно та вносить Міністру оборони України подання про присвоєння військових звань, звільнення з військової служби, а також стосовно заохочення та притягнення до дисциплінарної відповідальності вищого офіцерського складу;</p> <p>8) вносить Міністру оборони України подання щодо представлення військовослужбовців, державних службовців та працівників Держспецтрансслужби</p>	<p>Положення про Державну спеціальну службу транспорту: затверджено Указом Президента України від 6 серпня 2004 року № 873/2004</p> <p>...</p> <p>11. Голова Адміністрації Держспецтрансслужби:</p> <p>...</p> <p>7) здійснює в установленому порядку присвоєння військовослужбовцям Держспецтрансслужби військових звань до полковника включно та вносить Міністру оборони України подання про присвоєння військових звань, звільнення з військової служби, а також стосовно заохочення та притягнення до дисциплінарної відповідальності вищого офіцерського складу;</p> <p>7-1) здійснює розробку та вжиття заходів для запобігання і протидії корупції та контроль за їх реалізацію;</p> <p>8) вносить Міністру оборони</p>

<p>до відзначення державними нагородами України та відзнаками Міністерства оборони України; ...</p>	<p>України подання щодо представлення військовослужбовців, державних службовців та працівників Держспецтрансслужби до відзначення державними нагородами України та відзнаками Міністерства оборони України; ...</p>
---	---

ЗАТВЕРДЖУЮ

Тимчасово виконуючий обов'язки
начальника Військового інституту
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

полковник Олексій АНДРІЯШ

" 18 " 12 2023 року

АКТ

**впровадження результатів дисертаційної роботи полковника юстиції
Приймака Вадима Анатолійовича
на тему: "Організаційно-правові засади запобігання корупції в органах
військового управління" у навчальний процес Військового інституту
Київського національного університету імені Тараса Шевченка**

Комісія у складі голови - заступника начальника військового факультету міжнародних відносин та права з навчальної роботи підполковника Полтавського М.В., членів - начальника кафедри інформаційно-аналітичних технологій військового факультету міжнародних відносин та права, полковника Степанишина Р.Д., д.ю.н., професора, начальника кафедри військового права військового факультету міжнародних відносин та права полковника юстиції Коропатніка І.М., начальника кафедри спеціальної мовної підготовки військового факультету міжнародних відносин та права к.філ.н., полковника Гончарук Л.М., склала цей акт про те, що розроблені за результатами дисертаційної роботи полковника юстиції Приймака Вадима Анатолійовича наукові висновки і пропозиції використовуються у навчальному процесі у Військовому інституті Київського національного університету імені Тараса Шевченка при викладанні дисципліни "Запобігання корупції у військовій сфері", де у якості рекомендованих джерел подані наступні публікації автора:

1. Приймак В. Методологічні засади дослідження проблеми запобігання корупційним правопорушенням в органах військового управління. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2021. №2 (46). С.66-69. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2021.46.66-69>.

2. Приймак В. А. Адміністративно-правові засоби правового регулювання запобігання корупції в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. № 64. С.265-269. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.64.49>

3. Приймак В. Удосконалення законодавства про національну безпеку як

<https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.64.49>

3. Приймак В. Удосконалення законодавства про національну безпеку як фактор підвищення ефективності запобігання корупційним правопорушенням в органах військового управління. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2022. №1. С.63-65. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2022.49.63-65>

4. Приймак В.А. Стратегічні напрямки удосконалення превентивних антикорупційних механізмів в органах військового управління. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. Випуск 2. С.173-176. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.33>

ВИСНОВОК: результати дисертаційної роботи полковника юстиції Приймака Вадима Анатолійовича на тему: "Організаційно-правові засади запобігання корупції в органах військового управління" вважати впровадженими в навчальний процес Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка та такими, що актуалізують питання запобігання корупції в органах військового управління та сприятимуть якісній підготовці військових юристів за спеціалізацією «Правоохоронна діяльність у Збройних Силах України».

Голова комісії:

Заступник начальника військового факультету міжнародних відносин та права з навчальної роботи
підполковник

 Микола ПОЛТАВСЬКИЙ

Члени комісії:

Начальник кафедри інформаційно-аналітичних технологій
військового факультету міжнародних відносин та права
полковник

 Руслан СТЕПАНІШИН

Начальник кафедри військового права
військового факультету міжнародних відносин та права
полковник юст.

 Ігор КОРОПАТНИК

Начальник кафедри спеціальної мовної підготовки
військового факультету міжнародних відносин та права
полковник

 Лілія ГОНЧАРУК

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

АКТ

про впровадження результатів дисертації здобувача наукового центру проблем виховання доброчесності та запобігання корупції у секторі безпеки та оборони Національного університету оборони України полковника юстиції Приймака Вадима Анатолійовича «Організаційно-правові засади запобігання корупції в органах військового управління» за спеціальністю 081 – Право в освітній процес та науково-дослідну діяльність Національної академії внутрішніх справ

Комісія у складі: т.в.о. начальника навчально-методичного відділу, кандидата юридичних наук Бистрицького Б.Ю. (голова комісії), ученого секретаря секретаріату Вченої ради, доктора юридичних наук, професора Василевича В.В., провідного наукового співробітника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, доктора юридичних наук, доцента Севрука В.Г. склала цей акт про те, що результати дисертації Приймака Вадима Анатолійовича на тему: «Організаційно-правові засади запобігання корупції в органах військового управління» впроваджені в освітній процес академії та науково-дослідну діяльність.

Результати дисертації опубліковані в наступних роботах:

1. Приймак В. Методологічні засади дослідження проблеми запобігання корупційним правопорушенням в органах військового управління. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2021. №2 (46). С.66-69. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2021.46.66-69>.

2. Приймак В. А. Адміністративно-правові засоби правового регулювання запобігання корупції в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. № 64. С.265-269. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.64.49>

3. Приймак В. Удосконалення законодавства про національну безпеку як фактор підвищення ефективності запобігання корупційним правопорушенням в органах військового управління. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2022. №1. С.63-65. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2022.49.63-65>

4. Приймак В.А. Стратегічні напрямки удосконалення превентивних антикорупційних механізмів в органах військового управління. *Аналітично-*

порівняльне правознавство. 2022. Випуск 2. С.173-176. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.33>

5. Приймак В.А. Огляд основних корупційних викликів для оборонного сектору. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 7 груд. 2018 р.)* : у 2 ч. С.132-133.

6. Приймак В. А. Проблеми підвищення ефективності правового забезпечення запобігання корупції в органах військового управління. *Science and innovations in the 21st century: матеріали I Всеукраїнської Інтернет-конференції студентів та молодих вчених (м. Мелітополь, 12 травня 2021 року)*. Мелітополь, 2021. С.147-148.

7. Приймак В. А. Сутність та особливості адміністративно-правових засобів запобігання корупції. *Implementation of modern science and practica: матеріали XXV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Варна, 11-14 травня 2021 року)*. Варна, 2021. С.200-201.

8. Приймак В. А. Функції протидії корупційним правопорушенням в органах військового управління. *Розвиток науки і техніки: проблеми та перспективи: збірник тез Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції з нагоди відзначення дня науки-2021 в Україні (м. Київ, 20 травня 2021 року)*. Київ, 2021. С.50-51.

9. Приймак В. А. Програма НАТО з розбудови доброчесності як інструмент протидії корупції у секторі безпеки і оборони. *Наука права національної безпеки і військового права в умовах реформування системи освіти і науки України: збірка тез доповідей учасників круглого столу (м. Київ, 25 травня 2021 року)*. Київ, 2021. С.51-54.

10. Приймак В. А. Наукові підходи до аналізу запобігання корупції в органах військового управління. *Правова наука і державотворення в Україні у світлі сучасних глобалізаційних викликів: історія, теорія, практика: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. (м. Маріуполь, 11 червня 2021 року)*. Маріуполь, 2021. С.219-222.

11. Приймак В. Критерії оцінювання ефективності діяльності з протидії корупційним правопорушенням. *Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики: матеріали наукового семінару (м. Львів, 25 червня 2021 р.)*. Львів, 2021. С.210-212.

12. Приймак В. Генеза розвитку категорії «корупція». *Наукові та освітні трансформації в сучасному світі: матеріали Всеукраїнській міждисциплінарній науково-практичній конференції (м. Чернігів, 15 липня 2021 року)*. Чернігів, 2021. С.468-469.

13. Приймак В. А. Феномен доброчесності у системі протидії корупційним правопорушенням в органах військового управління. *Актуальні проблеми економіки, фінансів, обліку та права: теорія і практика: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 28 липня 2021 року)*. Полтава, 2021. С.46-49.

14. Приймак В.А. Спеціальні методи у системі запобігання корупційним правопорушенням в органах військового управління. *Військова освіта і наука: сьогоднішня та майбутня: Тези доповідей XVII Міжнародної науково-практичної*

конференції: у 3-х т. (м. Київ, 26 листопада 2021 року). Т.3. Київ, 2021. С.70-71.

15. Приймак В.А. Добросесність та інтолерантність до корупції військових посадових осіб як фактор забезпечення їх ефективної взаємодії з громадянським суспільством. *Взаємодія громадянського суспільства з сектором безпеки і оборони: сучасні виклики: тези доп. учасників наук.-практ. конф.* (м. Харків, 21 груд. 2021 р.). Харків, 2021. С. 74-75.

16. Приймак В.А. Формування добросесності та інтолерантності до корупції як складова частина військово-патріотичного виховання. *Актуальні питання роботи з персоналом у складових сектору безпеки і оборони: матеріали науково-практичної конференції* (м. Харків, 23 лютого 2022 року). Харків, 2022. С.135-137.

17. Приймак В.А. Особливості протидії корупційним правопорушенням за умов правового режиму воєнного стану. *Діяльність державних органів у умовах воєнного стану: матеріали Міжнародного науково-практичного онлайн семінару* (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року). С.479-481.

18. Приймак В.А. Підвищення ефективності антикорупційних механізмів в органах військового управління. *Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану: матеріали наукового семінару* (м. Львів, 23 червня 2022 року). Львів, 2022. С.230-232.

19. Приймак В.А. Перспективи удосконалення Закону України «Про запобігання корупції» щодо особливостей сумісництва під час воєнного стану у вигляді проходження військової служби. *Забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану: Всеукраїнська науково-практична конференція* (м. Кропивницький, 1 липня 2022 року). Кропивницький, 2022. С. 306-308.

20. Приймак В.А. Посилення спроможностей запобігання корупції у системі військового управління за умов правового режиму воєнного стану. *Актуальні проблеми протидії корупції в Україні в умовах воєнного стану: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Рівне, 14 березня 2023 року). Львів - Торунь, 2023. С.75-77.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що подані наукові праці Приймака Вадима Анатолійовича містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, запроваджені для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ при викладанні відповідних навчальних дисциплін, а також були використані в науково-дослідній роботі профільних кафедр, наукових лабораторій та перемінного складу академії.

Голова комісії:
кандидат юридичних наук

Богдан БИСТРИЦЬКИЙ

Члени комісії:
доктор юридичних наук,
професор

Віталій ВАСИЛЕВИЧ

доктор юридичних наук,
доцент

Володимир СЕВРУК

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи полковника юстиції Приймака Вадима Анатолійовича на тему: «Організаційно-правові засади запобігання корупції в органах військового управління»

Видана полковнику юстиції Приймаку Вадиму Анатолійовичу про те, що результати його дисертаційної роботи на тему: «Організаційно-правові засади запобігання корупції в органах військового управління» за спеціальністю 081 «Право» використовуються в практичній діяльності Департаменту з питань запобігання та виявлення корупції Міністерства оборони України, зокрема, при:

проведенні антикорупційної експертизи проектів законодавчих актів у сфері запобігання корупції;

розробці проектів підзаконних нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, Міністерства оборони України з питань забезпечення запобігання корупції.

Директор Департаменту
з питань запобігання та виявлення корупції
міністерства оборони України
полковник юстиції

Сергій СТЕПАНЯН